

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDURRAHMAN GUBÂRÎ’NİN MESÂHATNÂMESİ
METİN- DİL İNCELEMESİ- SÖZLÜK

FİLİZ NERGİZ

2501141029

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. AHMET NAİM ÇİÇEKLER

İSTANBUL-2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : FİLİZ NERGİZ Numarası : 2501141029
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / YÜKSEK LİSANS Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET NAİM ÇİÇEKLER
Tez Savunma Tarihi : 30.04.2018 Saati : 13:00
Tez Başlığı : "Abdurrahman Gubârî'nin Mesâhatnâmesi Metin-Dil İncelemesi-Sözlük"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. UĞUR GÜRSU		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKAN AYDEMİR		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET NAİM ÇİÇEKLER		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. MURAT ELMALI		
2- DOÇ. DR. AHMET ŞEFİK ŞENLİK		

ÖZ
ABDURRAHMAN GUBÂRÎ’NİN MESÂHATNÂMESİ
METİN- DİL İNCELEMESİ- SÖZLÜK

FİLİZ NERGİZ

XVI. yüzyılın ikinci yarısında yazımı tamamlanan Abdurrahman Gubârî’ye ait Mesâhatnâme, müellifin Menâsikü’l Hacc adlı eserinin içinde yer alan kısa bir risaledir. Mensur olarak kaleme alınmış bu eser Kanuni Sultan Süleyman döneminde yazılmıştır. Harem-i Şerif içinde yer alan kutsal mekânların inşâ ve tadilât tarihleri, ölçüleri hakkında bilgi vermektedir.

XVI. yüzyıl Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi olduğu için eserde Eski Anadolu Türkçesi döneminin etkileri görülmekle birlikte Arapça ve Farsçanın etkisi bir arada görülmektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde müellif ve eser hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde metnin ses ve şekil özellikleri incelenmiş, ikinci bölümde metnin transkripsiyonu yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise sözlük ve dizin bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Gubârî, Mesâhatnâme, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi, Eski Anadolu Türkçesi

ABSTRACT

MESÂHATNÂME BY ABDURRAHMAN GUBÂRÎ

TEXT- LINGUISTIC ANALYSIS- DICTIONARY

FİLİZ NERGİZ

XVI. Mesahatnâme belonging to Abdurrahman Gubârî, writing was completed in the second half of the century, is a short treatise within the work of the author Manasq al-Hacc. This work, written in plain writing, was written during the reign of Sultan Süleyman the Magnificent. The construction and renovation dates of the sacred places in the Harem-i Sharif give information about the measurements.

XVI. Century as it was the transition period to Classical Ottoman language, the influence of Arabic and Persian is seen together with the influence of the Old Anatolian language period in the work.

In the introduction part of our work which consists of three sections, we have been informed about the author and the work. In the first part, the phonological and form morphological of the text were examined and in the second part the text was transcribed. In the third section, there is a glossary and an index.

Key Words: Abdurrahman Gubârî, Mesâhatnâme, Phonetics, Morphology, Old Anatolian Turkish

ÖNSÖZ

Eski Anadolu Türkçesi dönemi, Türkiye Türkçesinin temeli olarak kabul edilmektedir. XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu’da Eski Anadolu Türkçesinin etkisi azalmaya Arapça ve Farsçanın etkisi artmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda kaleme alınan Abdurrahman Gubârî’nin Mesâhatnâme adlı eserinde de hem Eski Anadolu Türkçesi hem de Klasik Osmanlı Türkçesi özellikleri görülmektedir.

1560’lı yıllarda kaleme alındığı bilinen Mesâhatnâme’nin bir nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi’nde Ayasofya 3989 numarası ile kayıtlı olan eser müstakil olmayıp Abdurrahman Gubârî’nin Menâsikü’l Hacc adlı eserin içinde yer alan mensur bir risâledir. Mekke’deki bazı eserlerin inşâ, tamir, tadilat tarihi ve bunların mimârî ölçüleriyle ilgili bilgi vermektedir.

Metnimiz nesih yazı türüyle yazılmış harekeli bir metindir. Dil açısından ise yalın, kolay ve anlaşılabilir bir dille yazılmıştır. Çalışmamız Giriş, Dil İncelemesi, Metin, Sözlük ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Abdurrahman Gubârî’nin hayatı ve incelenen eseri dışındaki eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Mesahatname’nin muhtevası ve imlâ özellikleri üzerinde durulmuştur. Dil İncelemesi bölümünde metnin yazıldığı dönemle ilgili imla, ses bilgisi ve şekil bilgisi açısından incelenip o dönemdeki edebî dilin kullanım şekli hakkında bilgi verilmektedir. Şekil Bilgisinde metinde yer alan yapım ve çekim ekleri incelenmiş, örnek gösterilen kelimeler metinde geçtikleri varak ve satır numarasıyla birlikte gösterilmiştir. Metin bölümünde, “münevver” fontu kullanılarak metnimizin transkripsiyonu yapılmıştır.

Sözlük bölümünde metnin cümle örnekli, dizinli bir sözlüğü hazırlanmıştır. Dizin hazırlanırken TürkSözDiz programı kullanılmıştır. Dizinli Sözlükte metindeki bütün kelimeler, metinde geçtiği varak ve satır numarasıyla birlikte gösterilmiştir. Kelimelerin anlamları verilirken, metnin içindeki farklı anlamları dikkate alınmıştır. Her anlamıyla ilgili bir örnek cümle verilmiş, diğer cümlelerin varak ve satır numaraları belirtilmiştir. Birleşik yapılar ise aynı yöntemle iç madde olarak gösterilmiştir. Bir biriyle ilgili maddeler arasında gönderme yapılmıştır. Birleşik yapılarda, anlam ve o anlamla ilgili örnek cümleler madde başı durumundaki birinci

kelimenin altında iç madde olarak verilmiştir; birleşğin diğer kelimeleri ise madde başı durumundaki kelimenin iç maddesi olarak gösterilmiş, anlam verilmeyip “→” işaretiyle anlamın verildiği ilk kelimeye gönderme yapılmıştır.

Bu çalışma süresince her konuda desteklerini gördüğüm değerli aileme, tez konumu belirlemede bana yardımcı olan kıymetli dostum Meryem KURUMEHMET’e ve yardımlarını gördüğüm tüm dostlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın hazırlanışı sırasında bilgisinden ve yönteminden yararlandığım, her zaman desteğini gördüğüm değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Naim ÇİÇEKLER’e teşekkürü borç bilirim.

İstanbul 2018

Filiz NERGİZ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ	8
1.1 Yazım Özellikleri	8
1.1.1. Ünlülerin Yazımı	8
1.1.1.1. a ünlüsünün yazımı	8
1.1.1.2. e ünlüsünün yazımı	9
1.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazımı	9
1.1.1.4. u, ü, o, ö ünlülerinin yazımı	10
1.1.2.Ünsüzlerin Yazımı	10
1.1.2.1. ç ünsüzünün yazımı.....	10
1.1.2.2. g ünsüzünün yazımı.....	11
1.1.2.3. ğ ünsüzünün yazımı.....	11
1.1.2.4. p ünsüzünün yazımı.....	12
1.2. SES BİLGİSİ	12
1.2.1. Ünlüler	12
1.2.1.1. Ünlü Değişmeleri	12
1.2.1.1.1. i/e Değişmesi	13
1.2.1.1.2. o/u Değişmesi	14
1.2.1.1.3. ö/e Değişmesi	14
1.2.1.2. Ünlü Düşmesi.....	15
1.2.1.3. Ünlü Türemesi.....	15

1.2.1.4. Birleşme	16
1.2.1.5.Ünlü Uyumları	17
1.2.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	17
1.2.1.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	18
1.2.1.5.2.1. Köklerde Uyumsuzluk	18
1.2.1.5.2.2. Eklerde Uyumsuzluk.....	19
1.2.1.5.2.2.1. Yuvarlak Ünlü Taşıyanlar:	19
1.2.1.5.2.2.2. Düz Ünlü Taşıyanlar:	20
1.2.2. Ünsüzler	21
1.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri	21
1.2.2.1.1. b > p değişmesi.....	21
1.2.2.1.2. b > v değişmesi.....	21
1.2.2.1.3. t > d değişmesi.....	21
1.2.2.1.4. k > g değişmesi.....	22
1.2.2.1.5. k > h değişmesi.....	22
1.2.2.1.6. m > b değişmesi.....	23
1.2.2.1.7. d > y değişmesi.....	23
1.2.2.2. Ünsüz Düşmesi	23
1.2.2.2.1. b ve l ünsüzlerinin düşmesi	23
1.2.2.2.2. ğ ünsüzünün düşmesi.....	23
1.2.2.3. Ünsüz Türemesi	24
1.2.2.3.1. y ve n ünsüzlerinin türemesi.....	24
1.2.2.3.2. v ünsüzünün türemesi	25
1.2.2.4. Ünsüz Benzeşmesi	25
1.2.2.5. Göçüşme.....	25
1.2.2.6. Hece Düşmesi.....	26
1.3. ŞEKİL BİLGİSİ	26

1.3.1. İSİMLER	26
1.3.1.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ	26
1.3.1.1.1. Çokluk Ekleri -lar, -ler	26
1.3.1.1.2. İyelik Ekleri	27
1.3.1.1.3. Hâl Ekleri	27
1.3.1.1.3.1. İlgi Hâli Eki: +uñ, +üñ, +nuñ, +nüñ	28
1.3.1.1.3.2. Yükleme Hâli Eki: +ı, +i	28
1.3.1.1.3.3. Yönelme Hâli Eki: +a, +e	28
1.3.1.1.3.4. Bulunma Hâli Eki: +da, +de	29
1.3.1.1.3.5. Uzaklaşma Hâli Eki: +dan, +den	29
1.3.1.1.3.6. Eşitlik Hâli Eki: +ca/+ce, +cılayın/+cileyin	29
1.3.1.1.3.7. Yön Hâli Eki: +ra, +re	30
1.3.1.1.3.8. Vasıta Hâli Eki: +ıla, +ile, +la, +le, +n	30
1.3.1.1.4. Soru Ekleri: mı, mi	30
1.3.1.1.5. Sayı İsimleri	30
1.3.1.1.6. Tamlamalar	31
1.3.1.1.6.1. İsim Tamlaması	31
1.3.1.1.6.1.1. Belirli İsim Tamlaması	31
1.3.1.1.6.1.2. Belirsiz İsim Tamlaması	31
1.3.1.2. YAPIM EKLERİ	31
1.3.1.2.1. İsimden İsim Yapan Ekler	31
1.3.1.2.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	32
1.3.2. ZAMİRLER	33
1.3.2.1. Şahıs Zamirleri	33
1.3.2.2. İşaret Zamirleri	33
1.3.2.3. Dönüşlülük Zamiri	34
1.3.2.4. Belirsiz Zamirler	34

1.3.2.5. Soru Zamiri	34
1.3.3. SIFATLAR	34
1.3.3.1. Niteleme Sıfatları.....	34
1.3.3.2. Belirtme Sıfatları	34
1.3.3.2.1. İşaret Sıfatları.....	35
1.3.3.2.2. Sayı Sıfatları.....	35
1.3.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları	35
1.3.3.2.4. Soru Sıfatları	35
1.3.4. ZARFLAR	35
1.3.4.1. Yer-Yön Zarfları.....	35
1.3.4.2. Zaman Zarfları	35
1.3.4.3. Durum Zarfları.....	36
1.3.4.4. Miktar Zarfları	36
1.3.4.5. Soru Zarfları.....	36
1.3.5. EDATLAR.....	36
1.3.5.1. Ünlem Edatları	36
1.3.5.2. Bağlama Edatları	36
1.3.5.3. Çekim Edatları	37
1.3.6. FİİLLER.....	38
1.3.6.1. FİİL ÇEKİM EKLERİ	38
1.3.6.1.1. ŞAHIS EKLERİ	38
1.3.6.1.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	38
1.3.6.1.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri.....	39
1.3.6.1.2. ZAMAN EKLERİ	39
1.3.6.1.2.1. -r/, -ar/ -er/, -ur/ -ür/	39
1.3.6.1.2.2. -dı/ -di/, -du/ -dü/	40
1.3.6.1.2.3. -1.3.4.5. -mış/ -miş/.....	40

1.3.6.1.3. TASARLAMA KİPLERİ.....	40
1.3.6.1.3.1. Emir Kipi	40
1.3.6.1.3.2. İstek Kipi: -a/, -e/	40
1.3.6.1.3.3. Şart Kipi: -sa/, -se/	40
1.3.6.2. YAPIM EKLERİ.....	40
1.3.6.2.1. İsimden Fiil Yapan Ekler.....	40
1.3.6.2.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler	41
1.3.6.3. Ek-Fiil	41
1.3.6.3.1. Geniş zaman: -dur/ -dür/.....	42
1.3.6.3.2. Şart: -ise/.....	42
1.3.6.3.3. Görülen Geçmiş Zaman: -idi/	42
1.3.6.3.4. Ek-fiilin Gerundiumu: -iken/	42
1.3.7. FİİLİMSİLER	42
1.3.7.1. İsim-Fiiller	42
1.3.7.2. Sıfat-Fiiller.....	42
1.3.7.3. Zarf-Fiiller	43

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. METİN TRANSKRİPSİYONU İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR	45
2.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. SÖZLÜK VE DİZİN	69
SONUÇ	200
KAYNAKÇA.....	201
EK-1	206

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Ar.	Arapça
bkz.	Bakınız
EAT:	Eski Anadolu Türkçesi
Far.	Farsça
Haz.	Hazırlayan
sy.	Sayı
s.	Sayfa
Yun.	Yunanca
<	Kelimenin önceki şeklini gösterir.
[]	Metin bölümünde tarafımızdan yapılan eklemeler ve onarımları gösterir.
→	İlgili yere bakınız.
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

1. ABDURRAHMAN GUBÂRÎ

1.1. Hayatı

Abdurrahman Gubârî, 16. yüzyılda yaşamış Nakşibendi şeyhlerinden olup bu yüzyılın şâir ve hattatlarından. Asıl adı Abdurrahman olup, babasının adı Abdullah'tır.¹ Hayatının ilk devirleri hakkında çok kesin bilgiler olmamakla birlikte pek çok kaynak onu günümüze taşıyacak önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Tezkirelerde Gubârî'nin nereli olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Âşık Çelebi Hamîdeli², Latîfî Karaman'a mülhâk Larendeli³, Şemseddin Sâmi Karaman'a bağlı Aksaraylı⁴, Kınalızade Hasan Çelebi,⁵ Beyânî⁶ ve Faik Reşat'a⁷ göre ise Akşehirlidir. Ancak Ka'benâme adlı eserinde Gubârî kendisinin Akşehirli olduğunu açıkça dile getirmiştir:

Mekke şehrin dilde çün berk eyledim

Akşehir'i ol zaman terk eyledim

Mevlidimdir geri ol şehir-i şerîf⁸

İyi bir medrese eğitimi aldığı eserlerinde kullandığı dil ve üslûbundan da belli olan Gubârî'nin devrin ünlü müderrislerinden Kınalızâde Ali Çelebi ve Müslim Çelebi'den ders aldığı bilinmektedir.⁹

¹ İsmet Parmaksızoğlu, "Abdurrahman Gubarî'nin Hayatı ve Eserleri", **TD**, sy. 2 (1950), s. 348.

² Âşık Çelebi, **Meşâirü's-suarâ**, (nşr. G. M. Meredith Qwens), Londra 1971, vr. 285a.

³ Latîf, **Tezkiretü's-suarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ**, haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000, s.407-408.

⁴ Şemseddin Sâmi, **Kâmusu'l-A'lâm**, C. V, s.3256.

⁵ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü's-su'arâ**, haz. İbrahim Kutluk, C. II, Ankara, 1989, s.713.

⁶ Beyanî, **Tezkiretü's-suarâ**, haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1997, s.62

⁷ Faik Reşat, **Eslaf: Eski Bilginler, Düşünceler, Şâirler**, haz. Şemseddin Kutlu, Tercüman Yayınları, 1001 Temel Eser, s. 111-112.

⁸ Gubârî, **Ka'benâme**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nu. 4592, vr. 10b.

1534’de Kanuni Sultan Süleyman’ın Irak seferine ordu katibi olarak katıldı. 1535’te seferden döndüğünde tasavvufi bir yönelişle Nakşibendi şeyhi Ahmed Emir Buhari’nin zaviyedarı olan □Şeyh Abdullatif Efendiye bağlanarak Şeyh Vefa türbesinde manevi terbiyesini tamamladı. Bu dönemde yazmaya başladığı şiirlerle adından söz ettirmeye başlayan şair, Kınalızade Hasan Çelebi’nin tezkiresinde kaydettiği üzere,

Ğâfil olma gözün aç ‘âlem-i kübrâsın sen

Sidre vü levh ü kalem ‘arş-ı mu‘allâsın sen

beytiyle başlayan terci-i bendiyle ustalığını isbat etmiş ve şairler arasında ün kazanmıştır.¹⁰

Gubârî bir ara Akşehir’de bulunan Sultan Abdullah Zaviyesinde Nakşî şeyhliğinde bulundu. Fakat şeyhi Abdullatif Efendinin tavsiyesine uyarak 1537’de hacca gitti. Mekke civarında yaşadığı bu uzun dönemde surre eminliği görevini yerine getiren şair, Kabenin faziletini ve hac ibadetini anlattığı ve *Mesâhat-nâme* adlı eserinde de adını sıkça andığı *Kabe-nâme* adlı eserini bu dönemde kaleme aldı.¹¹

1546’ya kadar dervişane bir hayat sürdüğü. Mekke’den dönerken Kütahya’ya uğrayarak Kanuni’nin burada sancak beyi olan küçük oğlu Şehzade Bayezid’in hizmetine girdi ve .şehzadenin küçük oğlu Orhan Çelebi’nin hocalığı vazifesini kabul etti.¹²

Bu dönemde Kanuni’nin gözüne giren şair yine Kanunî’nin isteği üzerine Şehname adlı eserini kaleme aldı.¹³ Kanunî’nin şehzadeleri Şehzade Bayezid ve Selim arasında meydana gelen hadisede taraf olduğu gerekçesiyle 1561’de bir süre Yenihisar’da hapsedildi ve sonra dostlarının yardımıyla serbest

⁹ Mustafa İsen, *Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısım*, Ankara, 1994, s.247.

¹⁰ Kınalı-zade Hasan Çelebi, *age.*, s. 712.

¹¹ Hasan Aktaş, *Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme- Metin)*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2006, s.2.

¹² Ali Alparslan, “Gubârî”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, C.XIV, s.167.

¹³ Özey Karadağ, *Gubârî Abdurrahman ve Ka’benâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, C.. SBE., (1999), s.2.

bırakıldı. Hapis kaldığı dönemde İranlı şair Fettâhî'nin *Şebistân-ı Hayâl* isimli eserine nazire yazmaya başladı.¹⁴ Bir süre sonra mahmil kadılığı göreviyle tekrar Mekke'ye gönderildi. *Yusuf u Züleyha* mesnevisi de dahil eserlerinin kalan kısmını da bu son döneminde tamamladı. Kanuni Sultan Süleyman'ın Kabe'yi tamir ettirdiği sırada Mekke'de idi ve sultanın kendi adına yaptırdığı zaviyede irşad vazifesinde bulundu.

Mehmet Süreyya, Faizî ve Riyânî Gubârî'nin H. 982 (1574-75) yılında vefat ettiğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Kınalızade Hasan Çelebi, Aşık Çelebi, Latif ve Faik Reşat H.974 (M. 1566) yılında vefat ettiğini iddia etmişlerdir.¹⁵ Hasan Aktaş, Gubârî'nin, *Yusuf u Züleyha* mesnevisini H.980 (1572-73) yılında yazdığını mesnevide yer alan tarih beytinden yola çıkarak şairin vefat tarihi konusunda birinci görüşün doğru olduğunu¹⁶ ifade etmiştir.

1.2. Eserleri

Gubârî'nin kendisine ait olduğu kesin olarak tesbit edilen altı eserinden beşi dini muhteva taşımaktadır. Bu da onun çoğunlukla dergah ve tarikat muhitinde ve Hicaz toprağında geçen hayat serüveniyle yakinen alakalıdır.

1.2.1. Şâh-nâme (Süleyman-name):

1551 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine, İranlı şair Firdevsi'nin *Şehnâmesine* benzer bir tarzda yazılmış Farsça bir eserdir. Bu bakımdan Firdevsi'nin *Şehnâmesine* nazire sayılmıştır. Yavuz Selim'in doğu seferiyle Kanunî'nin ilk dönemleri manzum biçimde anlatılmaktadır. Şair bu eserinde, Fars sultanlarının kahramanlığını anlatan İranlı şaire benzer şekilde, Osmanlı sultanlarını anlatmaktadır. Kitabın bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa,

¹⁴ Hasan Aktaş, **a.g.e.**, s.2.

¹⁵ Behçet Canöz, **Hâzâ Kitâb-ı Ka'be-nâme-i Şerîf**, Yüksek Lisans Tezi, GÜ. SBE., (1996), s.5.

¹⁶ Hasan Aktaş, **a.g.e.**, s.3.

Nu. 764'de, kısmen eksik diğer bir nüshası da Muradiye Kütüphanesi Nu. 1346'da kayıtlı bulunmaktadır.¹⁷

1.2.2. Ka'be-nâme:

Hayatının önemli bir bölümünü Hicaz'da geçirdiği bilinen şair bu eserini 1556'da Mekke'de yazarak, Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf etmiştir. Padişah tarafından Mekke'de yürütülen tamir ve inşaa faaliyetinden bahsedilmekte, hac ibadeti anlatılmakta, ve yer yer şairin kendi hayatına ilişkin bilgiler verilmektedir. Eserin mevcut nüshasının kayıt bilgileri şu şekildedir: TDK Kütüphanesi, Nu. A.398; Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş Emir Hoca, Nu. 223; ve Manisa İl Halk Kütüphanesi, Çeşnigir, Nu. 4952¹⁸

1.2.3. Menâsikü'l-Hacc:

1560-1561 yıllarında tamamlanan bu eser, haccın adab ve kurallarını anlatan altı yüz beyitlik bir mesnevidir. Eserin tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, Nu. 146'da kayıtlı bulunmaktadır.¹⁹

1.2.4. Yusuf u Züleyhâ:

Molla Camî ve Hamdî'nin aynı isimdeki mesnevilerine nazire olarak yazılmış bir aşk mesnevisidir. Gubârî bu iki mesnevinin meşhur ve değerli eserler olmakla beraber, sık sık konuyla alakasız bahislere ve gereksiz ayrıntılara girdiğini, tertip bakımından düzensiz olduğunu ve mesnevi tarzına uygun olmayan formlar ihtiva ettiğini söylemekte ve kendi eserini öz, akıcı, tertipli bir mesnevi olarak yazmak istediğini ifade etmektedir. Mesnevi içerisinde yer alan tarih beytinden anlaşıldığı kadarıyla H.980 (M. 1572-73) tarihinde yazılmış olduğu düşünülmektedir. Mekke'de yazılmış ve Sultan II. Selime sunulmuştur.²⁰

¹⁷ Ali Alparslan, **a.g.e.**, s.168.

¹⁸ Karadağ, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁹ Karadağ, **a.g.e.**, s. 3.

²⁰ Hasan Aktaş, **a.g.e.**, s. 6.

1.2.5. Şebistân-ı Hayâl:

İranlı şairlerden Fettâhî'nin aynı adlı mesnevisine nazire olarak yazılmış Farsça bir mesnevidir. Şair tasavvufî ve hikemî manaları terennüm eden bu eserine 1561'de Yenihisar hapishanesindeyken başlamış ve 1562'de Mekke'de tamamlamıştır. Bu eserin iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu. 3830'da, diğeri Muradiye Kütüphanesi Nu. 2715'de kayıtlıdır.²¹

1.3. Mesâhât-nâme:

Menâsikü'l-Hacc mesnevisinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer alan yazmasının 23a ve 38a varakları arasında yer alan Türkçe mensur bir risaledir. Eser Mekke'deki bazı kutsal eserlerin inşa ve tadilat tarihi ile mimari ölçüleri hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.²²

1.3.2. Dil ve İmlâ Özellikleri

1.3.2. 1. Hemze Kullanımı

Metnimizin bazı yerlerinde belirtme hâli ekinin hemze “ء” ile yazıldığı karşımıza çıkmaktadır.

كعبه Ka'bei (Ka'be'yi) nafîle tavâf edüp (14a/02)

1.3.2.2. Tamlamaların Yazımı

Metnimizde Farsça isim ve sıfat tamlamaları genel olarak aslî imlâ ile yazılmıştır. Ama bazı örneklerde izafet kesresi, ye (ی) ile yazılmış, bazen de esre (ة) ile gösterilmiştir:

باب شریفی bāb-ı şerîfî (4b/10)

ذرائع شریعی zirā'-ı şer'î (3b/05)

²¹ Alparslan, agm., s. 168.

²² Alparslan, agm., s. 168,169.

كَلْعَةُ عَصَمَتِ kal‘a-i ‘iṣmet (19a/10)

بَعْدَهُ دَاعِيَةٌ bende-i dā‘ī 13a/06

مَطَافِ شَرِيفُكْ meṭāf-i šerīfün 13a/13

رُوزِ مَحْشَرَةٍ rūz-ı maḥşerde (19a/07)

شَرِّ شَيْطَانٍ şerr-i şeytāndan 19a/10

شَبُّ غُرْلَتُ şeb-i ‘uzlet (2a/01)

دِيَارِ هِنْدَةٍ diyār-ı Hindde (4b/08)

جَايِ سَلَامَتِ cāy-ı selāmet (19a/13)

دَرِ دَوْلَتِ der-i devlet (19a/08)

كُرَّةِ أَرْضَةٍ küre-i arzda (2b/07)

أَهْلِ إِسْلَامٍ ehl-i İslām (19a/06)

رُؤْيِ زَمِينِ rūy-ı zemin (20a/07)

حَرَمِ شَرِيفِ Ḥarem-i Şerīf (14b/01)

1.3.2.3. Kökte Şedde Kullanılması

Arapça kelimelerde yer alan ikiz ünsüzler, aslî imlâlarıyla yazılmış; ancak metnimizde çoğu kez şedde (◌◌) ile gösterilmiştir.

مُتَّشِلٌ muṭṭaşıl (8b/05)

مُتَّكِّكٌ müdakkık (2a/13)

مُزَافَرٌ muzaffer (18a/02)

حَاطَا ḥatta (4a/04)

مُطَارَاهٌ muṭarraḥ (8b/08)

عِزَّتَدَن izzetden (3a/12)

مُقَدِّمٌ muḳaddem (6a/08)

مُؤَدِّلَرُنْكَ mü’ezzinlerinün (6a/07)

مُحَاقِّكٌ muḥakkık (2a/12)

مُحَبِّكٌ muḥabbet (20a/13)

1.3.2.4. İmlâ Düzensizliği

Metnimizde aşağıdaki Türkçe kelime köklerinin farklı yazıldıkları görölmektedir:

أَغ ağ (20a/08)

أَق ak (11a/08)

كُومِشْ gümüş (4b/11)

كُومِشِي gümüşi (5a/03)

قُيِي kıyı (7b/07)

قُيُو kıyu (11b/13)

1.3.2.5. “ile” Edatının İmlâsı

Metnimizde ile kelimesinin kendisinden önceki kelimeye hem bitişik hem de ayrı yazıldığı örnekler bulunmaktadır.

دَوَه إِيْلَه deve ile 14a/02

آيَتْلَه āyet-ile 17a/01

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

1.1 Yazım Özellikleri

1.1.1. Ünlülerin Yazımı

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde hem eski Türk yazı dili geleneğini devam ettiren özellikler hem de Arap-Fars yazı dili geleneğinden aktarılmış özellikler karışık olarak yer almaktadır. Bu bakımdan kurallı bir imlâ sisteminden bahsetmek mümkün değildir.²³ Bu tezde incelenen metinde de karışık imlâ unsurlarını görmekteyiz.

Türkçe kelimelerin yazılışları ünlülerin yazımında birtakım farklılıklar arz etmektedir. Metnimizde ünlüler, Eski Anadolu Türkçesi metnlerinin genelinde olduğu gibi bazen hareke işaretleri ile bazen da imlâ harfleri denilen (l) elif, (و) vav ve (ي) ye ile yazılmıştır. Bu kullanımların da kendi içerisinde birtakım farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Ünlü harflerin metnimizdeki yazılışıyla ilgili ayrıntılar aşağıdaki gibidir:

1.1.1.1. a ünlüsünün yazımı

a ünlüsü için üstün işareti (◌◌̇), elifin değişik şekilleri ve güzel he (◌◌◌̇) kullanılmıştır.

Ön seslerde: a ünlüsünün ön ses durumunda genellikle üstünlü elif (◌̇) ile kullanılmıştır: *ara* آرا 13b/12, *alt* ألت 12a/04, *altı* ألتی 16a/12.

²³Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, 3. Baskı İstanbul 2009, s.91.

İç seslerde: İç ses durumunda *a* ünlüsü genellikle üstün ve elif ile karşılanmıştır: *dahı* دخی 11a/05, *taşra* طشرة 13b/02, *balçık* بالچق 12a/09, *baş* باش 18b/09, *karşı* قارشى 11a/01, *karış* قارش 12b/09, *kaldur* قالدر 10a/08, *kadar* قدر 13b/07.

Son seslerde: Son ses durumunda *a* ünlüsünün elif ve üstün ya da güzel he (◌◌) ile karşılandığı tespit edilmiştir: *bağa* باكا 21a/07, *kara* قاره 16a/04, *anda* آنده 11a/05.

1.1.1.2. e ünlüsünün yazımı

Ön seslerde: Ön ses durumunda *e* ünlüsü daima üstünlü elif (◌̇) ile yazılmıştır: *eğilmiş-idi* اِكْلِمِشْدِي 10a/07, *eksük* اَكْسُكْ 1b/01, *evleri* اَوْلَرِ 13b/11.

İç seslerde: Genellikle üstün ile karşılanmakla birlikte bazen bir imla düzensizliği olarak üstünlü elif (◌̇) ve he (◌◌) ile yazıldığına da rastlanmıştır: *direkler* دِرْكَلَرِ 5b/06, *kimesne* كِمَسْنَه 7b/09, *eyleyüp* اَيْلَيُوبُ 15a/02.

Son seslerde: *e* ünlüsü son ses durumunda genellikle üstün (◌̇), he(◌◌) ile yazılmıştır: *eyle* اَيْلَه 10a/07, *gece* كِيْجَه 11b/04.

1.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazımı

Ön seslerde: Ön ses durumunda bu ünlülerin ya esreli elif (◌̇) ya da esreli elif ye (◌̇̇) ile yazıldığı tespit edilmekle birlikte sadece esre ile de gösterildiği örnekler vardır: *işlenmiş* اِشْلَنْمِشْ 10a/01, *içeri* اِيْچَرِي 19a/08, *iste* اِسْتَه 19a/09, *içre* اِيْچَرِه 21a/12.

İç seslerde: İç ses durumunda -i, -i ünlüleri ya esre (ِ) ile ya da esreli ye (ي) ile yazıldığı tespit edilmiştir: *yigirmi* يَكْرَمِي 3b/10, *kişi* كِشِي 12a/01.

Son seslerde: Son ses durumunda -i, -i ünlülerinin ya ye (ي) ya da esreli ye (ي) şeklinde yazıldığı görülür: *altı* أَلْتِي 16b/02, *bigi* بِيكِي 20a/03.

1.1.1.4. u, ü, o, ö ünlülerinin yazımı

Ön seslerde: Metnimizde bu ünlüler ön ses durumunda genellikle ötreli elif (ا) veya ötreli elif vav (و) ile yazılmıştır: *oluk* أَلُوق 13b/03, *oda* أَوْدَه 16a/03, *öninde* أَوَكْنْدَه 13a/13, *uzunı* اوزونِي 9a/05.

İç seslerde: Metnimizde iç ses durumunda bu ünlülerin bazen ötre (ُ) bazen de ötreli vav (و) ile karşılandığı görülmektedir: *gör-* كُور 10a/04, *göster-* كُستَر 14b/07, *göz* كُوز 2a/02, *gün* كُون 14a/01.

Son seslerde: Metnimizde son ses durumunda da -u, -ü ünlüleri iç ses ünlüleri gibi yazılır: *düyü* دِيُو 9b/02, *kendü* كَنْدُو 18a/08, *kapu* قَپُو 5a/09.

1.1.2. Ünsüzlerin Yazımı

Farsçadan gelen ve Arapçada bulunmayan ç (چ), p (پ) g (گ) harfleri ile η (ك) ünsüz harfleri için Osmanlı Türkçesinde kendilerine mahsus işaretler kullanılmıştır.

1.1.2.1. ç ünsüzünün yazımı

Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde cim (چ) ve çim (چ) harflerinin kullanımında bir standart olmadığı bilinmektedir. Metinlerde /ç/ için cim (چ) harfinin kullanıldığı örnekler oldukça fazladır. Metnimizde de /ç/ ünsüzü az da olsa cim (چ)

harfi ile gösterilmiştir. Metinde genel eğilim /c/lerin cim (چ), /ç/'lerin çim (چ) ile gösterilmesidir.

Metinde direkt /ç/ sesi ile karşılananların sayısı az olmakla birlikte örnekleri şöyledir:

uçlarının اُجْلَرُنْكَ 8b/12, çekdi چَكْدِي 19b/06, çıkar چِقَار 13a/05.

1.1.2.2. g ünsüzünün yazımı

Arap alfabesinde k-g seslerini karşılayacak farklı harfler olmadığı için metinlerde bu iki sesin tespiti güçtür. Bazı metinlerde g harfini belirtmek için üç noktalı kef kullanıldığı görülse de (Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi, Kitâb-ı Gunya vb.) bu yaygın bir imla değildir. Yine de Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçişte bir k- < g- değişiminden haberdar olunmasını sağlamaktadır. Kelime başında değişime giren bu kelimeleri üç noktalı kefle yazılan metinlerden ve çeviri yazılı metinlerden takip edebiliyoruz.²⁴ İncelenen metinde /g/ ile /k/ seslerini ayıracak herhangi bir işaret kullanılmamıştır, her iki harf için de kef (ك) kullanılmıştır:

gibi كِي 19b/10, göz كُوز 2a/02, kemerin كَمَرِيك 19b/10, kişi كِشِي 12a/0.

1.1.2.3. η ünsüzünün yazımı

Kelimenin başında bulunmayan ve genellikle kelimenin ortasında ve sonunda kullanılan bir ünsüzdür. Nazal /η/nin ses karşılığı metnimizde kef (ك) ile gösterilmiştir: gönlümi كُوكْلُمِي 20b/12, aña اكا 13b/11, kapuğa قَاقِيه 21a/07.

²⁴ Musa Duman, *Vasiyyetname*, Birgili Muhammed Efendi, İstanbul, R Yayınları, 2000, s.27.

1.1.2.4. p ünsüzünün yazımı

Eski Türkiye Türkçesi imlâsında esas olarak /b/ foneminin yazılışında bir problem yoktur. Problem *be* harfinin ne zaman /b/’yi ne zaman /p/’yi temsil ettiğidir.²⁵

/p/ ünsüzü zarf-fiil ekleri dışında diğer kelimelerde başta ortada ve sonda “پ” ile gösterilmiştir. Metinde /p/ sesinin ön seste kendini koruduğu görülmektedir: pambık پامبیک 12a/08.

Metinde zarf-fiil eki olan *-up* un “پ” ile yazımı ile karşılaşılmamıştır. Bütün zarf-fiil ekleri “ب” şeklinde yazılmıştır. Bu yüzden metinde “ب” ile yazılan bütün zarf-fiil ekleri transkribe edilirken /p/ harfiyle gösterilmiştir: bulup بولوب 19a/03.

Metinde iç seste /p/ sesi ile karşılananların sayısı azdır: yapup ياپوب 14a/13.

1.2. SES BİLGİSİ

“Sesler boğumlanma tarzlarına göre ünlü ve ünsüz olmak üzere ikiye ayrılırlar. Her dilin ses dağarcığında mutlaka ünlü ve ünsüzler bulunur. Ancak dillerin hece yapılarına göre bazı diller daha az ünlü, bazı diller ise daha çok ünlü bulundurur. Türkçe ünlüleri bol, ünsüzleri çeşitli olan bir dildir.”²⁶ Bu bölümde ses olayları ünlüler ve ünsüzler olarak iki başlık altında incelenmiştir.

1.2.1. Ünlüler

1.2.1.1. Ünlü Değişimleri

²⁵ Hayati Develi, Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miracnâme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 28, 2012: 81-228 s.98.

²⁶ Mustafa Özkan, Hatice Tören, Osman Esin, Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitapevi, İstanbul 2006, s. 272.

1.2.1.1.1. i/e Değişmesi

Türkçede kelime başında ve ilk hecedeki bazı /e/lerin /i/, bazı /i/lerin /e/ olma temayülü vardır. Bu temayülü Eski Türkçenin başından beri görmekteyiz. Bu iki değişmeden /i/lerin /e/ olması daha çoktur. Bu çokluk bilhassa Batı Türkçesinde görülmektedir.²⁷

Eskiden beri Türkçede aynı kelimenin hem /i/li hem de /e/li yazılışlarının olmasından kaynaklık olarak i/e sesi değişimi konusu üzerinde, mevcut olan ünlüler dışında bir de kapalı e'nin var olup olmadığı konusunda uzmanlar kesin bir görüş birliğine varamamışlardır. Bugün /e/ ile yazılan pek çok kelime Eski Anadolu Türkçesi döneminde /i/ ile yazılmıştır. Bu sebepten ötürü Sir G. Clauson, N. A. Baskakov, E. R. Tenisev gibi bazı Türkologlar Türkçede kapalı /è/ ünlüsü ile birlikte 9 aslî ünlü ses olduğunu kabul ederler.²⁸

i/e değişmesi, eski devirlerden beri Türkçede karışık şekilde tezahür etmiştir. Bu değişimin örnekleri incelenen metinde şu şekildedir:

Bazı kelimelerde Eski Türkçedeki e sesi aynen devam etmektedir: getürdi 9b/02 (getür- <keltür-), geyerler 18b/12 (gey- <ked-).

gey- kelimenin metnimizde *giy-* şekli de görülmektedir: giyer 20a/04

Eski Türkçe'de /e/ olan ses Eski Anadolu Türkçesi döneminde /i/ şeklinde bir gelişme göstermektedir. Metinde i sesi ile tespit edilen örnekler şu şekildedir:

nice 12b/10 (*nice* <neçe), *nite* 20b/13 (*nite* <neteg).

Kelimelerin kök hecelerindeki ünlü Eski Türkiye Türkçesi devresinde, /i/ sesini karşılayacak şekilde esre ile bazen de esre ile beraber /y/ harfiyle birlikte harekelenmiştir.²⁹ Metnimizde /i/ vokali taşıyan birçok kelime bugün e telaffuz edilmektedir. Bundan dolayı farklılığı ortaya koyabilmek amacıyla metni oluştururken /i/ ile yazılıp bugün e olarak telaffuz edilen sesleri barındıran

²⁷ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2008, s.79.

²⁸ Timur Kocaoğlu, "Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é/i Meselesi", **Türk Kültürü**, Sayı: 483-484, Ankara, (Temmuz-Ağustos 2003), s. 268.

²⁹ Musa Duman, **Makaleler Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2008, s.43.

kelimelerdeki /e/ sesini, kapalı e, üstü işaretli /è/ şeklinde gösterilmesi tercih edilmiştir.

Metnimizde è şeklinde olan şu kelimeler bulunmaktadır:

Kapalı è'li isimler:

èni أنى 9a/06, *bèş* بيش 16a/11, *gèce* كيجه 11b/04, *yèrile* پيرله 2a/05, *èşigi* ايشكى 6b/03.

Kapalı è'li fiiller:

dèdi-ki ديدىكى 11b/10, *dèyü* ديو 7a/08, *ètdür-* “ettirmek” 6a/13, *èdünüp* ايدنوب 2b/09, *èdinmezler* ايدنمزler 8b/01, *vèrdi* وردى 15a/11, *yèmez* يمز 4b/08.

1.2.1.1.2. o/u Değişmesi

Arap harfli yazıda Türkçenin yuvarlak vokallerini göstermek için değişik işaretler mevcut değildir. u, ü, o, ö vokalleri aynı işaretle karşılanmıştır. Bu bakımdan ilk hecedeki yuvarlak vokallerin dar mı yoksa geniş mi olduklarını imladan çıkarmak mümkün değildir. Bu durumda, bu şekilde ilk hece vokallerinin bugünkü şekillerinin ne vakit teşekkül ettiği hususu kesin olarak bilinmemekle beraber, bu teşekkülün, eski devirler içinde mümkün olabileceği gibi, ağız tesirleri dolayısıyla yeni olabileceği de düşünülebilir.³⁰ o/u değişimi, ilk hecede görülen bir değişikliktir.

Metnimizde bir örneği bulunmaktadır: *uğradı* 7b/10 (uğra- <oğra-:)

1.2.1.1.3. ö/e Değişmesi

Metnimizde de tek bir ö/e değişimi örneğine iki yerde rastlanmıştır:

³⁰Mustafa Özkan, *Gülistan Tercümesi: Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993, s. 86.

eyle “öyle, o şekilde”

eyle olsa 10a/07, 5a/10

1.2.1.2. Ünlü Düşmesi

Eski Anadolu Türkçesinde vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi çok yaygındır. Ünlü düşmesi Türkçenin hece yapısıyla ilgili olarak hece sayısının azalmasını da doğurur.³¹ Bu ses olayının metnimizde görülen örnekleri şu şekildedir:

ağız: ağzınuḡ 11a/06

alın: alnı 20a/08

göñül: göñlüm 20b/12

üzere: üzre 20a/09

içün: aḡun-çün 20a/04

Metinde i- cevher fiilinin birleşik zamanlı fiil çekimlerinde düştüğü tespit edilmiştir:

idi: ederlerdi 14a/04,

ise: verse 19b/07, vāḡi‘ olursa 6b/03, bulursa 20a/03

1.2.1.3. Ünlü Türemesi

Türkçede ses ve şekil değişikliklerine uğramış bazı kelimelerde ya da alıntı kelimelerde, ses dizileri aynı hecede veya hece geçişlerinde hecelemeğe aykırı bir sırada olursa araya ünlü veya ünsüz bir ses katılarak bu sorun ortadan kaldırılır.³² Bu türeme, ön seste, iç seste, son seste olmak üzere farklı şekillerde görülebilir.

³¹ Hatice Şahin, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s.41.

³² Ömer Demircan, *Türkçenin Sessizimi*, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s. 88.

Yabancı dillerden dilimize girmiş kelimelerde sıkça rastlanan bir ses olayıdır. Türkçede yan yana bulunmaları mümkün olmayan iki ünsüzün arasına bir ünlü girerek kelime Türkçenin ses yapısına uygun hale getirilir. Bu ünlü genellikle kendinden önceki ünlü ile benzeşir.³³ Bu ses olayı incelenen metinde de daha çok yabancı asıllı kelimelerde görülmektedir.

ilim < *ilm* 2a/09

emir < *emr* 15a/02

pādiṣāh < *pādṣāh* 20b/12

şükür < *şükr* 19a/13

1.2.1.4. Birleşme

Sürekli birlikte kullanılan iki sözcüğün geçirdiği değişiklikten sonra yeni bir biçim olarak tek sözcük olmasıdır.³⁴ Türkçe’de iki ünlü yan yana bulunamayacağı için gerçekleşen bu ses olayı kalıplaşmış, yazı diline geçmiş kelimeler ortaya çıkardığı gibi kalıplaşmamış örnekleri de vardır.³⁵ Birleşme hadisesinin metindeki örnekleri şunlardır:

birle < bir + ile 21a/09

kimesne < kim + ise + ne 11b/06

n’ola < ne+ola 19b/07

nice < ne + çe 12b/10

nite < ne + teg 20b/13

³³ Jean Deny, *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*, çev: Oytun Şahin, Ankara, TDK yay, 1995 s. 97.

³⁴ Osman Nedim Tuna, *Türk Dil Bilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları:3, Malatya, 1986, s. 44.

³⁵ Muhammet Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 2009, s.82-83.

şimdi < şu + imdi 14a/03

1.2.1.5.Ünlü Uyumları

1.2.1.5.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Kalınlık-incelik bakımından ünlü uyumu Türkçede her devirde sağlamdır. Düzlük-yuvarlaklık bakımından ünlü uyumu ise son döneme kadar umumileşmemiş, uyumun sağlam bir kural hâline gelmesi ancak son zamanlarda mümkün olmuştur.³⁶ Ancak Osmanlı Türkçesi Donemi metinlerinde 15.-16. yüzyıllardan başlayarak hareke kullanımının azalması ve 16.-17. yüzyıllarda kalıplaşmaya başlayan yazımın dışına nadiren çıkılması, dudak uyumunun incelenmesini zorlaştıran nedenlerdendir.³⁷ İncelenen metinde de damak uyumu diye de adlandırılan kalınlık-incelik uyumunun genel olarak sağlam olduğu tespit edilmiştir.

Bugün uyum dışına çıkan “dahi” gibi kelimesi bile metnimizde eski şekliyle uyum içinde kullanılmıştır: *dahı* 10b/01

-(i) ken: “i” fiili ile “ken” zarf fiil ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. “iken”in eski Türkçedeki şekli “erken”dir. Bugün ise daha çok ekleşmiş şekli ile kullanılmaktadır:³⁸ *hāneler iken* 14b/12

Âitlik eki -ki, bugün Türkçe ses uyumlarına aykırıdır, daima incedir. Bu ek metnimizde ise ünlü uyumuna bağlıdır, ayrıca -kı- ekinin iki vokal arasında tonlulaşarak -ğ olduğu görülmektedir: *agzındağı* 11a/07

ile edatı, i- yardımcı fiilinin geçmiş zaman sıfat fiili i-dük, hikâye ve rivayet şekilleri de kalın sıradan kelimelerde uyuma girmiş bulunmaktadır: *kıl-duğ-ı* 1b/10, *ol-duğ-ı-nun* 3b/08, *şül-ıla* 4b/03, *var-ı-dı* 13b/11, *zamān-ıla* 4b/12.

³⁶ Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi XV. yüzyıl Gramer -Metin-Sözlük*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s.26.

³⁷ Yavuz Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, TDK Yayınları, Ankara, 2011, s. 100.

³⁸ Kamil Tiken, *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarflar*, Ankara, TDK Yay, 2004, s.146.

1.2.1.5.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Dudak uyumu olarak da adlandırılan düzlük-yuvarlaklık uyumu düz ünlülerden sonra düz ünlülerin, yuvarlak ünlülerden sonra düz-geniş veya dar yuvarlak ünlülerin gelmesi durumudur. Eski Türkçede günümüz Türkçesindeki kadar yaygın bir dudak uyumunun varlığından söz edilemez. Eski Türkçede bazı kelime teşkil unsurlarının dudak uyumu etkisi altında ı, i, u, ü şeklinde kelimeye eklendiği³⁹ bilinir. Ancak bu uyum bütün eklerde kalınlık-incelik uyumu kadar güçlü bir ses özelliği kazanmamıştır. Dudak uyumunun Türkçenin bir fonetik özelliği olarak dile yerleşmesi Batı Türkçesinde tarihi bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir.⁴⁰ Metinde tespit edilen yuvarlaklaşmalar, köklerde ve eklerde olmak üzere iki ayrı bölümde incelenmiştir. Ayrıca eklerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı düz ünlülü ekler de sıralanmıştır.

1.2.1.5.2.1. Köklerde Uyumsuzluk

Eski Türkçe Döneminde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumuna Aykırı Olup da Bu Aykırılığı Devam Ettiren Kelimeler: Bazı kelimelerdeki yuvarlak ünlüler Eski Türkçede olduğu gibi aynen devam ettirilmiştir:

kendü 19b/06, *altun* 13b/03.

-g/-ğ Seslerinin Düşmesi Nedeniyle Uyum Dışı Olan Kelimeler: Bir kısım kelimelerdeki yuvarlaklaşmaya ise, Eski Türkçede birden fazla heceli kelimelerin ğ/g ünsüzlerinin Batı Türkçesi'ne geçerken düşmesi sebep olmuştur:

kapu<*kapı*ğ 16a/09.

³⁹ Annemarie Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, Ankara, Çeviri: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, 1995, s. 36.

⁴⁰ Hayati Develi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları:662, 1995, s.49.

b, m, p, v Gibi Dudak Ünsüzlerinden Kaynaklanan Yuvarlaklaşma İle Uyum Dışı Olan Kelimeler:

demür 10a/05.

1.2.1.5.2.2. Eklerde Uyumsuzluk

Eski Anadolu Türkçesinde düzlük yuvarlak uyumu bakımından bu kurala uymayan pek çok örnek vardır. Bunların bir kısmı eklerin ilk şekillerini devam ettirmelerinden kaynaklanan yuvarlaklıklar, bir kısmı ise dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisinden dolayı meydana gelen yuvarlaklıklardır. Bu nedenle, çalışmada ekler düz ünlü taşıyanlar ve yuvarlak ünlü taşıyanlar olarak ikiye ayrılmıştır.

1.2.1.5.2.2.1. Yuvarlak Ünlü Taşıyanlar:

Zarf-fiil eki -up, -üp: *kal-up* 4b/13, *édün-üp* 2b/09, *dök-ül-üp* 4b/13, *al-up* 14a/11, *şal-up* 19b/06, *otur-up* 19b/04.

Sıfat fiil eki: -duk, -dük: *getürdüğü* 18b/05.

Fiilden fiil yapma eki -ğur, -gür: *ér-gür* 21a/05.

Fiilden fiil yapma eki -ur, -ür: *yıkıl-ur* 20a/01.

Emir eki -sun –sün: *ol-sun* 21a/10.

Bildirme eki -dur, -dür: *bu+dur* 20a/07, *ağaç+dur* 4b/08, *çalmış-dur* 7a/08, *hikmet+dür* 19b/07.

Ünlüsü sonradan yuvarlaklaşmış olan ekler ise şunlardır:

Teklik ve çokluk 1. şahıs iyelik ekleri +(u)m, +(ü)m, +(u)muz, +(ü)müz: *niyāz+u+m* 21a/11, *kitāb+u+muz* 8a/01, *kalb+ü+müz+de* 5a/08.

Teklik ve çokluk 2. şahıs iyelik ekleri +(u)ñ, +(ü)ñ, +(u)ñuz, +(ü)ñüz: *kerem+üñ* (20b/13), *éşig+üñ* 20a/12.

İlgi hali eki: -nuş, -nüş: *a+şun* 20a/04, *kapu+nuş kulu* 20b/02.

Görülen geçmiş zaman eki -dum, -düm: *ét-dür-dü-m* 6a/13, *yaz-du-m* 5b/05, *dé-dü-m* 5a/12, *kıl-du-m* 12b/05.

Görülen geçmiş zaman eki -duş, -dük: *gör-dük* 12a/04, *ét-dük* 12b/03.

Geniş zaman eki -ur, -ür: *ol-ur* 14a/08, *gel-ür* 12a/05, *yık-ıl-ur* 20a/01.

Teklik 3. şahıs emir eki -sun, -sün: *ol-sun* 21a/10.

Zarf fiil eki -u, -ü: *dî-y-ü* 9b/02.

Fiilden isim yapma eki -mur: *yağ-mur* 11b/12.

1.2.1.5.2.2.2. Düz Ünlü Taşıyanlar:

Yükleme hali eki +i: *söz+ler+i* 12b/11.

Teklik 3. şahıs iyelik eki +ı, +i: *sakf+ı* 7a/04, *uzun+ı* 4b/05, *en+i* 4b/05, *reng+i* 9a/11, *taht+ı* 9a/08, *fevķ+i* 9a/08, *seng+i* 9a/11.

İsimden isim yapma eki +lik: *gün+lik* 18b/09.

İsimden isim yapma eki +çı, +çi: *taş+çı* 15b/12.

Soru eki +mi: *dibine dek mi+dür* 13a/01.

-n fiilden fiil türetme eklerindeki yardımcı ünlüler: *mermer-le-n-miş-dür* 7a/04.

Görülen geçmiş zaman eki -dı, -di: *kaç-dı-lar* 7b/13, *eyle-di* 20a/06, *kat-dı* 14b/12, *dik-di* 15b/06.

Öğrenilen geçmiş zaman eki -mış, miş: *ol-mış-dı* 5a/01, *karar-mış* 9b/10.

Sıfat fiil eki -mış, -miş: *kal-mış* 7a/10.

Zarf fiil eki -ınca, -ince: *var-ınca* 13a/10.

1.2.2. Ünsüzler

1.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

1.2.2.1.1. b > p değişmesi

Kelime başında görülen bir ses hadisesidir. Metnimizde barmağ kelimesinin *b* sesini muhafaza ettiği de görülmektedir: *barmağ* 11b/07

1.2.2.1.2. b > v değişmesi

Bu ses değişmesi, Eski Türkçede kelime başında /b-/ sesine sahip (-bar, -ber, bar...) kelimeleri ile fiil çekiminde birinci şahıslarda kullanılan ve zamirlerden gelen -ben ve -biz'in -van, -ven ve -vuz -vüz şekline dönmüş biçimlerinde görülür.⁴¹

vir- 15a/11 (vir- < bir-)

var- 13a/08 (bar-< var-)

Son seste de -b<-v değişikliği olmuştur: *ev* 15a/03 (ev < eb).

1.2.2.1.3. t > d değişmesi

Eski Türkçedeki sözcük başındaki sabit t- ünsüzü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde t'nin korunması ya da d'ye dönüşmesi açısından karışık bir durum sergilemektedir. t->d- değişimi yüzyıldan yüzyıla ve eserden esere birtakım farklılıklar göstermekle birlikte, daha çok, ince sıradan sözcüklerde gerçekleşmiştir. Kalın sıradan sözcüklerde t'nin korunma oranı daha fazladır.⁴²

şam (7b/03), *şamar* (9a/12), *şokuz* (11b/08), *şoptolu* (19b/05), *şur-* (3b/01), *şas* (11a/11), *şasra* (12a/10)

Kalın sıradan bazı sözcüklerde /t/ sesi /d/ olmuştur: *dağı*<*şakı* ol (10b/01)

İnce sıradan /t/ler /d/ye dönmüştür:

⁴¹ Ali Cin, *Süheyl ü Nevbahâr (Kenzü'l-Bedâ'î)*, Konya, Eğitim Kitabevi, 2012, s.11.

⁴² Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinin Temeli: Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012, s.93.

deve < teve (14a/02), dile- < tile- (20a/12), dök < tök- 12a/10, düş- < tüş
11a/12, dik- 15b/06

1.2.2.1.4. k > g değişmesi

Eski Türkçedeki kelime başındaki /k/ sesi Batı Türkçesinde /g/ olarak gelişme göstermiştir:

gel- < kel- 12b/08, getür- < keltür- 9b/02, gey- < ked- 18b/12, gönül < köngül
20b/12, gör- < kör- 3b/09.

Arap harfli yazıda /k/ ve /g/ seslerinin ayrımı yapılmadığı için bazı kelimelerde /k/ sesinin aynen devam ettiği görülür:

kendü 19b/04, *kimse* 19b/08, *kim* 21a/09, *kon-* 21a/08, *kol* 7b/05, *kıl-* 1b/10, *koy-*12a/10, *kişi* 9b/06.

1.2.2.1.5. k > h değişmesi

Türkçede kelime başında /h/ olmadığı malumdur. Bugün /h/ ile başlayan birkaç kelime Eski Türkçe devresinde /k/ sesi ile karşılanmakta idi. Sesi /h/ şeklinde görülmesi daha sonraki yüzyıllarda olmuştur. İstanbul ağzında ve yazı dilinde ince /h/ sesi ile olan birkaç kelime Anadolu ağızlarında /h/ şeklindedir.⁴³ Bu değişme, kelime içinde ve sonunda meydana gelmektedir: *yoḥ* 18b/10.

Türkçe kelimelerde ön ses durumunda /h/ sesi yoktur. Bu nedenle ön ses durumundaki /k/ sesinin kendini koruduğu görülmektedir: *ḳande* 20a/11, *ḳaçan* 20a/12.

⁴³Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.48.

Arapça ve Farsçadan geçme kelimelerde ise ön ses durumunda /h/ bulunmaktadır: *hādīm* (12a/10), *hātun* (12a/13), *hoşca* (8b/09), *hılāfet* (15b/01), *hurde* (8b/09), *haber* (12b/09), *hāne* (14b/12), *hāl* (16a/05)

1.2.2.1.6. m > b değişmesi

Kelime başında görülen bir ses hadisesidir. ben < men (21a/05)

1.2.2.1.7. d > y değişmesi

ayak < adak (7b/03), gey- < ked- (18b/12)

1.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

Türkçe tarihi devrelerinden günümüze birçok yerli ve yabancı kelimedede çeşitli ünsüzleri düşürmüştür. Bu olayın da en önemli sebebi kolayca kaçma çabasıdır.⁴⁴

1.2.2.2.1. b ve l ünsüzlerinin düşmesi

olmışdı 5a/01(ol- < bol-), *getürdi* 9b/02 (getür- < keltür-), *oturup* 19b/04 (otur- < oltur-)

1.2.2.2.2. ğ ünsüzünün düşmesi

Birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan /-g/ ve /-ğ/ler ile eklerin sonundaki /-g/ ve /-ğ/ler Batı Türkçesinde düşmekte, Doğu Türkçesinde sadasızlaşıp /-k/, /-k/ olmaktadır.

Eski Türkiye Türkçesinde /-g/ ve /-ğ/ler düşerken genellikle kendinden önceki vokali yuvarlaklaştırmış aynı zamanda uzatmıştır. Vokal uyumu dolayısıyla, daha sonraki yüzyıllarda bu yuvarlaklık ve uzunluk ortadan kalkıyor. /-g/ ve /-ğ/ler

⁴⁴ Süleyman Efendioğlu, Adem İçcan, "Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S: 43, Erzurum 2010, s. 135.

kendinden önceki vokali yuvarlaklaştırıp uzattığına göre, burada bir düşme hadisesinden çok bir kaynaşma söz konusudur.”⁴⁵

kapu < kapığ (16a/09)

1.2.2.3. Ünsüz Türemesi

Türkçede çeşitli fizyolojik veya başka sebeplerle meydana gelen türeme ünsüzler oldukça fazladır. Bu ünsüzler (b, p, m, d, l, n, t, r, k, h, y, v) duruma göre kelimenin başında, ortasında ve sonunda türerler. Türkçenin hemen bütün şive ve lehçelerinde görülen bu gelişme Türkçeye sonradan girmiş yabancı kelimelerde de görülmektedir.⁴⁶

1.2.2.3.1. y ve n ünsüzlerinin türemesi

Türk dili, ses yapısı gereği iki ünlüyü yan yana bulundurmaz. Ünlü ile kapanan bir sözcüğe ünlüyle açılan bir ekin getirilmesi ile oluşan aykırı durum, en az çaba kuralına göre en uygun ünsüz olan /y/ sesiyle ortadan kaldırılır.⁴⁷

Ünlüyle biten kelimeler, ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında araya yardımcı bir /y/ sesi gelmektedir: *kendü-y-e* 19b/04, *su-y-ı* 11b/08.

ile edat ve bağlacı ünlü ile biten kök ve gövdeye geldiğinde araya /y/ yardımcı ünsüzü girer: *sırma-y-ıla* 9b/13

3. şahıs iyelik eklerinden sonra çekim eklerinden biri geldiğinde ise arada bir /n/ sesi türemektedir: *ön-i-n-de* 13a/13, *üst-i-n-i* 10a/12.

⁴⁵ Faruk Kadri Timurtaş, a.g.e., s.50.

⁴⁶ Musa Duman, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri**, Türk Dil Kurumu, Yayınları, Ankara, 1995, s. 61.

⁴⁷ Ahmet Bican Ercilasun, “Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 585, Eylül 2000, s. 219-220.

1.2.2.3.2. v ünsüzünün türemesi

Eski Türkçede *ur-* şeklinde olan fiilin bu devir metinlerinde hem *ur-* hem de *v-* türemesiyle *vur-* şekli bulunmaktadır. Metnimizde ise Eski Türkçede olduğu gibi *ur-* (7b/13) şeklinde kullanılmıştır.

1.2.2.4. Ünsüz Benzeşmesi

Kelime tabanlarına getirilen eklerin ilk ünlüsüzleri ile kelimenin son ünsüzü birbirlerinin ses değerlerini tonluluk- tonsuzluk bakımından etkileyerek benzeşir. Görülen geçmiş zaman eki *-dı, -di*; isim fiil eki *-duğ, -dük*; fiilden fiil yapma eki *-dur, dür*; bulunma hali eki *-da, -de*; ayrılma hali eki *-dan, -den*; bildirme eki *-dur, -dür* genellikle sedalı olarak kullanılmaktadır:

dikdi 15b/06, *olmışdı* 5a/01, *katdı* 14b/12, *örttdiler* 10b/05, *ètdükden* 10b/04.

Türkçede son sesinde ötümsüz bir ünsüz bulunan sözcüğe ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde, ötümsüz olan o sesin ötümlüye dönüşmesi olayına⁴⁸ sıkça rastlanır. Metinde bu şekilde ortaya çıkan ünsüz değişimleri şunlardır:

bilegi 5b/03, *ayağınun* 9b/07, *eder* 19a/07.

1.2.2.5. Göçüşme

Bazı hâllerde kelime içindeki iki sesin yerleri değişir: toprak > torpak gibi. Umumi olarak söyleyişi kolaylaştırma yönünde meydana gelen bu değişikliğe göçüşme denir.⁴⁹ Metinde bu ses olayı bir örnekte görülmektedir.

bigi> *gibi*: 20a/03.

⁴⁸ Ahmet Naim Çiçekler, *Sirâc bin Abdullah Mecma'i'l-Letâyif*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s.25.

⁴⁹ Tahsin Banguoğlu, *Türk Grameri (Birinci Bölüm) Ses Bilgisi*, TDK Basımevi, Ankara 1959, s. 72.

1.2.2.6. Hece Düşmesi

Bir sözdeki hecelerden birinin terk edilme olayıdır. Ses bakımından birbirine benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin zamanla eriyip düşmesi biçiminde gerçekleşir.⁵⁰ Metnimizde hece düşmesi örneği bildirme eklerinde görülmektedir.

olmışdur (16a/06), *döşenmişdür* (7a/02)

1.3. ŞEKİL BİLGİSİ

1.3.1. İSİMLER

İsimler canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek ve ya cins cins karşılayan varlıkların ve mefhumların adları olan kelimelerdir. İsimler, yapım ve çekim ekleri olarak cümlede farklı görevler kazanırlar.

1.3.1.1. İSİM ÇEKİM EKLERİ

1.3.1.1.1. Çokluk Ekleri -lar, -ler

Adın birden çok varlığı gösterdiğini belirtmek için Türkiye Türkçesiyle beraber pek çok Türk lehçesinde de -lar, -ler eki kullanılır. Çokluk eki almış olan sözcüklerde, isim hal ekleri ve iyelik ekleri çokluk ekinden sonra gelir.⁵¹

Çokluk eki -lar -ler'in önceki yüzyıllar Türkçesinden ve bugünkü yazı dilinden farklı Anadolu bir durumu yoktur. Ancak Gürer Gülsevin bu ekin Eski Uygur yazmalarında olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde de sık sık ayrı yazıldığını gösteren imlâlara rastlandığını⁵² bildirmektedir.

kışi+ler 9b/06, *çeşme+ler* 13a/05, *kuğa+lar* 12a/10, *yol+lar* 13b/12, *kitāb+lar* 2b/04.

⁵⁰ Günay Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, 2. bs., İstanbul, Kesit Yayınları, 2012, s.74.

⁵¹ Nadir İlhan, *Türk Dilinde Çokluk*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009, s. 47

⁵² Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 8.

1.3.1.1.2. İyelik Ekleri

- **Teklik 1. Şahıs iyelik eki : +m, +(u)m, +(ü)m.**

ümid+(ü)m (20b/13), *şāh+(u)m* (21a/05), *beyt+(ü)m* (21a/03), *niyāz+(u)m* (21a/11), *pādişāh+(u)m* (21a/12), *murād+(u)m* (20b/11)

- **Teklik 2. Şahıs iyelik eki: +η, +(u)η, +(ü)η**

kerem+(ü)η (20b/13), *kapu+η* (21a/07)

- **Teklik 3. Şahıs iyelik eki: +ı, +i /+sı, +si**

saḳf+ı (7a/04), *yüz+i* (20a/08), *uzun+ı* (4b/05), *örti+si* (15a/08)

- **Çokluk 1. Şahıs iyelik eki: +muz, +müz**

kitāb+(u)muz (8a/01), *kalb+(ü)müz* (5a/08)

- **Çokluk 3. Şahıs iyelik eki: +ları, +leri**

aḥkām+ları (3a/09), *‘adālet-penāh+ları* (3a/13), *ḥimāyet+leri* (3a/13), *vücūd-ı şerīf+leri* (3a/13), *pertev-i felek-fürüz+ları+y+la* (3a/09)

1.3.1.1.3. Hâl Ekleri

Hâl ekleri; isimleri isimlere, fiillere ve edatlara bağlayarak farklı görevler almalarını sağlayan esas çekim ekleridir. Bu ekler özellikle ismi fiile bağlar ve böylece fiil grupları oluşturarak cümlenin yapısını kurarlar. Hâl eklerinin kelimedeki yeri soru eki dışında genellikle sondadır.⁵³

⁵³ Muhammet Yelten, *Türk Dili ve Anlatım Bilgileri*, 4.bs., Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2011, s.180.

1.3.1.1.3.1. İlgi Hâli Eki: +uñ, +üñ, +nuñ, +nün

Ek, Eski Anadolu Türkçesinde, ünlü ile biten tabanlardan sonra –nuñ/-nün ünsüzle kapanan tabanlardan sonra -uñ/-üñ şeklinde⁵⁴ kullanılmaktadır.

hicret+üñ (5b/01), *üsti+nün* (6a/07), *mü'ezzinleri+nün* (11a/13)

1.3.1.1.3.2. Yükleme Hâli Eki: +ı, +i

Eski Türkçede ünlü uyumuna bağlı olarak -ı-ğ/-i-g; -u-ğ/-ü-g şekilleri bulunan ekin Batı Türkçesine geçen /ğ/ ve /g/leri düşünce geriye kalan yardımcı ünlü, ekin görevini üstlenerek asıl ek durumuna geçmiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde daima düz ünlü olmuştur. Düşen /ğ/ ve /g/lerin etkisiyle yuvarlaklaşmamış olması, herhalde 3. şahıs iyelik ekleri gibi yazılmasından illeri gelmektedir. Eski Türkçede isimlerden sonra -ı ğ/ -i -g, zamirlerden sonra kullanılmıştır.⁵⁵ İncelenen metinde yükleme ekinin -ı/-i eki ile kullanıldığı görülmektedir.

ḡurbān+ı (14a/08), *maḡām+ı* (6a/08), *tecdīd+i* (5a/12), *tārīḡ+i* (16b/07), *ḡuyu+y+ı* (12b/02), *mekān+ı* (2a/11)

1.3.1.1.3.3. Yönelme Hâli Eki: +a, +e

Ünlü ile biten kelimeye eklendiği zaman araya yardımcı -y- sesi gelmektedir. Eski Türkçe'deki -ğa/-ge, -ka/-ke ekinden gelişmiştir. Batı Türkçesi'nde şahıs zamirlerinin yönelme hâlinin (baña, aña, saña) sesini taşıması, ekin başındaki /ğ/ ve /g/ seslerin sonradan düşmüş olduğunu göstermektedir. Büyük bir ihtimalle Eski Türkçe devresinde /n/ ile /ğ/, ɲ şeklinde birleşmiş, lehçelerin oluşmasında yeniden parçalanmayarak Batı Türkçesi'ne bu şekilde geçmiştir.⁵⁶

ṭam+ı+n+a (7b/03), *belā+y+a* (7b/10), *dib+i+n+e* (8a/10), *dīvār+ı+n+a* (13a/10), *bekere+y+e* (11b/05), *māl+a* (7b/13), *devā+y+a* (3b/12), *ḡuḡa+lar+a* (12a/10), *iç+i+n+e* (10b/05), *aded+i+n+e* (3b/07), *ışḡ+a* (20a/13), *ıtlāḡ+ı+n+a* (4a/04), *āşıḡ+a* (20a/13), *saḡ+a* (19a/08)

⁵⁴ Osman Yıldız, "Orta Türkçe Lehçeleri'nde Karşılaştırmalı İsim Çekim Ekleri ve Eski Anadolu Türkçesi'nin Yeri", *Dil Dergisi*, S. 88, Şubat 2000, s. 19.

⁵⁵ Özkan, a.g.e., s.115.

⁵⁶ Özkan, a.g.e., s.114.

1.3.1.1.3.4. Bulunma Hâli Eki: +da, +de

Eski Türkçe döneminde +da,+de / +ta, +te biçimlerinde olup ünsüz uyumuna bağlı olmayan ek, Eski Anadolu Türkçesinde +da, +de biçimindedir ve ünsüz uyumuna bağlı değildir.⁵⁷

an+da (10a/04), *ıçı+n+de* (7a/11), *elleri+n+de* (14a/02), *binā+sı+n+da* (7a/09), *yıl+da* (6a/05), *namāz+ları+n+da* (11a/05), *öğ+ü+n+de* (13a/11), *üzeri+n+de* (9b/04), *şalāt+da* (8b/01), *üç+i+n+de* (5b/02), *tavāf+da* (8a/13), *eṭrāf+ı+n+da* (14a/10), *Hind+de* (4b/08), *‘aded+de* (3b/09).

1.3.1.1.3.5. Uzaklaşma Hâli Eki: +dan, +den

Ek, Eski Anadolu Türkçesinde sürekli olarak {+dAn} biçimindedir ve ünsüz uyumuna bağlı değildir.⁵⁸

Ka’be+den (8a/13), *alt+ı+n+dan* (8a/09), *maḳām+ı+n+dan* (6a/08), *Hind+den* (15a/08), *zamān+ı+n+dan* (11b/13), *namāz+dan* (12b/05), *cennet+den* (9b/02), *Mekke+den* (18b/01), *çuḳur+dan* (9b/06), *‘ālem+den* (20a/10)

1.3.1.1.3.6. Eşitlik Hâli Eki: +ca/+ce, +cılayın/+cileyin

Eşitlik, benzerlik, göre, kadar anlamları taşıyan bu ekin metinde geçen örnekleri incelendiğinde ekin daha çok bir yapım eki görevinde⁵⁹ kullanıldığı görülür.

mūceb+i+n+ce (8a/13), *taḳdīr+ce* (8a/08), *bu+n+ca* (19b/10)

+ca/+ce’den kalıplaşmış olan +cılayın/+cileyin eki de benzetme ve eşitlik bildirmektedir:

bu+n+cılayın (12a/01)

⁵⁷Osman Yıldız, “Orta Türkçe Lehçeleri’nde Karşılaştırmalı İsim Çekim Ekleri ve Eski Anadolu Türkçesinin Yeri”, *Dil Dergisi*, S. 88, Şubat 2000, s. 22.

⁵⁸Yıldız, a.g.m., s. 22-23

⁵⁹Gabain, a.g.e., s.43.

1.3.1.1.3.7. Yön Hâli Eki: +ra, +re

taş+ra (9a/03), *şoñ+ra* (12b/05), *üze+re* (14a/04), *üz+re* (20a/09), *iç+re* (21a/12)

Eski Türkçede “içerü” şeklinde kullanılan kelime metnimizin bir bölümünde bugün kullanılmakta olan “içeri” şekliyle görülmektedir: *içeri* (19a/08)

1.3.1.1.3.8. Vasıta Hâli Eki: +ıla, +ile, +la, +le, +n

İsmi fiile bir vasıta olduğunu ifade eder ve “ile” edatından ekleşmiştir.⁶⁰ Vasıta ekleri +ıla, +ile, +la, +le ve +n’dır. Bu ekin bu günkünden farklı bir durum yoktur. Eski Türkçeden beri devam eden gelen vasıta eki +n de Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde oldukça işlek olarak kullanılmaktadır.⁶¹

hikmet+ile (2b/12), *im ‘ān+ıla* (2a/04), *riyāzat+ile* (2a/01), *iç-ü+n* (15b/11)

1.3.1.1.4. Soru Ekleri: mı, mi

Edat menşeli olan bu ek, Osmanlı Türkçesi içinde uyuma bağlanana kadar, daima düzlük-yuvarlaklık uyumu dışında kalmıştır.⁶²

dibine dek mi+dür 13a/01

1.3.1.1.5. Sayı İsimleri

Belirtme sıfatı olarak kullanılan sayı isimlerinin bu günkünden farklı yönleri yoktur; ancak bazılarında ses değişikliği görülür:

bir 16b/12, *iki* 11a/07, *üç* 15a/02, *bêş* 18b/13, *ķırķ* 18b/08, *elli* 13a/01, *altmış* 15b/11, *yüz* 11b/09, *biñ* 19b/11.

İncelenen metinde yabancı menşeli sayı isimleri de kullanılmaktadır:

⁶⁰ Yelten, a.g.e., s.184.

⁶¹ Özkan, a.g.e., s.117.

⁶² Leylâ Karahan, *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, TDK Yayınları, Ankara, 1994, s. 78.

hezār 5a/07, dü 21a/13, hamse 9a/04.

1.3.1.1.6. Tamlamalar

1.3.1.1.6.1. İsim Tamlaması

İki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür cins vb. nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde bir araya gelmesinden oluşan kelime gruplarına isim tamlaması denir. İsim tamlamasının iki ögesi vardır. Bunlardan birinci ögeye tamlayan (belirten) ikinci ögeye ise tamlanan (belirtilen) adı verilir.⁶³

1.3.1.1.6.1.1. Belirli İsim Tamlaması

Belirli isim tamlaması, bir mülkiyet, nisbet ve aidiyet ifade eder. Bu tamlamada ilk isim ilgi (genitif) hâli eki, ikincisi ise iyelik eki alır.

<i>dīvārınun ėni</i> (4b/04)	<i>benüm murādum</i> (20b/11)
<i>ķuyununun içine</i> (12a/03)	<i>şubbāķun ardı</i> (10b/08)
<i>fevkünun eķrāfı</i> (9a/09)	<i>ķeşmenünun şuyı</i> (12a/05)
<i>dā ėrenünun dibine</i> (8a/10)	<i>mü ėzzinlerinünun maķāmı</i> (11a/13)

1.3.1.1.6.1.2. Belirsiz İsim Tamlaması

Belirsiz isim tamlamalarında belli bir aidiyet anlamı yoktur. İlgi eki taşımayan isim genellikle ikinci ismin nev'ini, cinsini, çeşidini bildirir.

haķīm içine (8b/10), *Ka'be tāmına* (7b/03), *Mekke-i Mūkerreme ķāķısı* (5a/01)

1.3.1.2. YAPIM EKLERİ

1.3.1.2.1. İsimden İsim Yapan Ekler

+cı/ +ci

⁶³Mustafa Özkan, Veysi Sevinçli, **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi**, 4.bs., Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2012, s.19.

Eklendiği kelimenin ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olan bu ek, Türkiye Türkçesinin en işlek eklerinden biridir.⁶⁴

taş+cı 15b/12

+lık, +lik

yüksek+lik 16b/01, *derin+lik* 11a/13, *beg+lik* 15a/02, *gün+lik* 18b/07, *mi'mār+lık* 18a/09

+lı /+li

ad+lı 3a/13, *kum+lı* 13b/08, *yağ+lı* 12a/08, *yaldız+lı* 9b/13

1.3.1.2.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

-u/-ü

kap-u 16a/10

-k/-k

aç-ı-k 20a/08, *büyü-k* 6b/08

-ma/ -me

yon-ma 13a/02

-mak/ -mek

aç-mak 7b/11, *çık-mak* 7b/03, *ét-mek* 7b/08, *kıl-mak* 10b/10, *dé-mek* 8b/03

-un

uz-un 4b/05

⁶⁴ Hanifi Vural, Tuncay Böler, **Ses ve Şekil Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2011, s. 156.

-r

benze-r 7a/06

-ş

kar-ı-ş 6b/08

1.3.2.ZAMİRLER

Zamirler, nesneleri temsil ve işaret yolu ile karşılayan sözcüklerdir. Zamirleri diğer sözcük türlerinden ayıran en belirgin özellikler zamirlerden hemen hemen hiç türetme yapılamaması ve zamir işletiminde kökün değişmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁵

1.3.2.1. Şahıs Zamirleri

“Bunlar varlıkları şahıslar halinde ve temsil suretiyle karşılayan kelimelerdir.”⁶⁶

Teklik 1. Şahıs Zamiri: *ben* 12b/04, *başa* 21a/07.

Teklik 2. Şahıs Zamiri: *sağa* 19a/08.

Teklik 3. Şahıs Zamiri: *ol* 19b/04, *anı* 19b/08, *anuç* 8a/13, *ağa* 13b/11, *anda* 8a/02, *andan* 20a/03.

Çokluk 1. Şahıs Zamiri: *biz* 12a/03.

1.3.2.2. İşaret Zamirleri

bu-nı 11b/02, *şu* 5b/05, *ol* 16a/05.

⁶⁵ Mecdut Mansuroğlu, “Türkçede Zamir Çekimi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, III, 1949, s. 508.

⁶⁶ Ergin, *a.g.e.*, s.265.

1.3.2.3. Dönüslülük Zamiri

kendü 18a/08, *kendü-ye* 19b/04.

1.3.2.4. Belirsiz Zamirler

Metinde örnekleri bulunan bu zamirler, varlıkları belirsiz olarak ifade etmektedir:

her kim 19a/11, *kimse* 19b/08, *kimesne* 11b/06, *her birinüñ* 4a/01.

1.3.2.5. Soru Zamiri

kim-dür 20b/04, *ne* 6b/02.

1.3.3. SIFATLAR

Varlıkları niteleyen ya da belirten sözcüklere sıfat denir.⁶⁷ Sıfatlar belirtme sıfatları ve niteleme sıfatları olmak üzere ikiye ayrılır. Metnimizde geçen sıfatların türleri şunlardır:

1.3.3.1. Niteleme Sıfatları

Varlık ve kavramları durum, biçim, renk yapı, vb. bakımlardan niteleyen sıfatlardır.⁶⁸

aķ mermer 11a/08, *ķā'im direk* 7a/04, *büyük ķufı* 5b/03, *mülevven mermerler* 7a/03, *ķaķ ķolda* 7b/05, *mübārek eşiği* 14b/03, *laķīf mermerler* 7a/02, *ķeker renk* 9a/11.

1.3.3.2. Belirtme Sıfatları

⁶⁷ Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s. 171.

⁶⁸ Özkan, Tören, Esin, **a.g.e.**, s. 520.

1.3.3.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları bu, şu, o ve ol'dur. Metnimizde işaret sıfatlarından daha çok bu ve ol kullanılmıştır, şu çok az geçmektedir; o ise kullanılmamıştır:

bu kuyunun 5b/07, *şu maḳūle du 'ālar* 5b/05, *ol topraklardan* 13a/05, *ol şubbāk* 10a/06.

1.3.3.2.2. Sayı Sıfatları

bir kulaç 7b/05, *iki kanatlı* 4b/07, *yigirmi yedi zirā'* 10b/11, *üç diregün* 16a/13, *yedi ayak* 7b/03, *bir katre* 12a/07.

1.3.3.2.3. Belirsizlik Sıfatları

çok 12a/11, *ba'zı* 9a/12, *bir* 10a/01, *her* 12a/05, *hiçbir* 12a/07, *niçe* 7b/10.

1.3.3.2.4. Soru Sıfatları

ne mertebededür 2b/08, *ne miḳdārdur* 2a/06, *niçe mertebe* 2b/01.

1.3.4. ZARFLAR

Fonksiyon bakımından zarflar sıfatları, diğer zarfları, fiilleri, fiilimsileri ve cümleleri açıklayan, belirten, onların anlamları genişleten veya daraltan kelime veya kelime gruplarıdır.⁶⁹

1.3.4.1. Yer-Yön Zarfları

içeri 19a/08, *karşı* 11a/01, *taşra* 9a/03

1.3.4.2. Zaman Zarfları

kaçan 20a/12, *ol zamān* 11b/13, *yarın* 19b/13, *yine* 14a/05, *hep* 12b/11.

⁶⁹ Fikret Turan, Türkçede Zarflar Üzerine, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, 1998, 301-306, s.302.

Türkçe ve yabancı asıllı pek çok isim ve sıfatın zarf gibi kullanılmasıyla meydana gelenler:

ol dem 11b/10, *gāh* 20a/12.

1.3.4.3. Durum Zarfları

eyle 10a/07

1.3.4.4. Miktar Zarfları

çok 12b/02, *hîç* 18b/09, *az* 4b/13.

1.3.4.5. Soru Zarfları

ne 9a/11

1.3.5. EDATLAR

“Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hakim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir.”⁷⁰

1.3.5.1. Ünlem Edatları

- Doğrudan doğruya hitap ifadesi taşıyanlar: *ey* 5b/08, *yā* 3b/01
- Soru ifadesi taşıyanlar: *nice* 9b/07

1.3.5.2. Bağlama Edatları

Bilindiği gibi Eski Türkçede bağlama edatı yoktur. Gerçi daha çok tekit vazifesi gören *oğ/ök*, *ma/me*, *tağ*, *erki* vb. ile cümle açıcısı olan *ğaltı*, *ğalı*, *ulatı*, *ulayu*, *ançula*, *ançulayu* gibi sözleri bağlama edatı olarak kabul etmek mümkündür.

⁷⁰Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 1052.

Ancak Türkçe cümlelerin bünyesine sonradan girmiş çok çeşitli bağlama edatları ile mukayese edildiği zaman, bu yukarıdakilerin bağlama vazifelerinin zayıf olduğu anlaşılır. Onun içindir ki, Türkçede bağlama edatlarının teşekkülü, Karahanlı devresinden itibaren kendini belli eder. Eski Türkçede olmadığı halde, sonradan çok sayıda bağlama edatının başka dillerden alınması veya dilin kendi imkânları tesiri ile hususiyle Arapça ve Farsçanın tesiri ile izah edilmektedir.⁷¹

- **Şart ifadesi taşıyan bağlaçlar:** *ger* 19b/07, *meger* 19b/09
- **Zıtlık anlamıyla sınırlama ifadesi taşıyan bağlaçlar:** *ammā* 14a/06
- **Sebeplendirme bağlaçları:** *zīrā* 8a/09
- **Sıralama bağlaçları:** *dahı* 15a/04, *hem...hem* 18a/07, *ve* 20b/01, *yā* 2b/12.

1.3.5.3.Çekim Edatları

- **Benzerlik ifadesi taşıyanlar:** *bigi* 20a/03, *gibi* 19b/05.
- **Sebeplendirme edatları:** *içün* 15b/11, *diyü* 7a/08, *üzere* 14a/04.
- **Vasıta ve beraberlik bildirenler:** *birle* 21a/09, *ile* 12a/02
- **Yer ve yön ifadesi taşıyanlar:** *içeri* 19a/08, *karşı* 11a/01
- **Sınırlandırma ve bitim ifadesi taşıyanlar:** *tā ki* 11a/12, *dek* 4a/12

⁷¹Necmettin Hacıminoğlu, **Türk Dilinde Edatlar**, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 113.

- **Amaç ifade edenler:** *dëyü* 7a/08, *tā* 21b/03

- **Miktar Edatları:** *ķadar* 13b/07

1.3.6. FİİLLER

1.3.6.1. FİİL ÇEKİM EKLERİ

1.3.6.1.1. ŞAHİS EKLERİ

1.3.6.1.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Şahıs zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuş şahıs ekleridir. Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman, istek, gereklilik çekimlerinde kullanılır.⁷² İncelenen metinde istek kipi ve geniş zaman çekimlerinde kullanılan zamir kökenli şahıs eklerine rastlanmaktadır. Bu ekleri aşağıdaki tabloda⁷³ şu şekilde göstermek mümkündür:

Kişi	Tekil	Çoğul
1.kişi	-In -Am	-Uz -vUz
2. kişi	-sIn	-sİz
3. kişi	Ø	-IAr

Teklik 1. şahıs eki: -am, -em; -um, -üm

diler-em 20a/12, *ķuluyam* 20b/02, *umaram* 21a/11, *zerre-i sergeştesiyem* 20b/03, *dëdüm* 5b/12, *dāhil oldum* 19a/13

⁷² Özkan, Tören, Esin, **a.g.e.** s. 512.

⁷³ Ahmet Naim Çiçekler, **Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine Birleşik Cümlelerde İç Cümledeki Özne Konumunun Durum Özelliklerine Tarihsel Bir Bakış**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015, s.45.

Teklik 3. şahıs eki: Ek kullanılmaz.

da‘vet éder 19a/06, aḡa ŧefā‘at éder 19a/07, dāḡil olur 19a/11, yüz sürer 19b/11, istemez 20b/12, umar 20b/03

Çokluk 3. şahıs eki: -lar/, -ler/

anda iḡrām geyerler 18b/12, Rābiḡ derler 18b/12, oldılar 2b/10, beyān étdiler 2b/05, iḡerler 9b/06.

1.3.6.1.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

“İyelik kökenli şahıs ekleridir. İyelik ekleri zamanla bazı fiil kiplerine gelerek şahıs eki işlevi taşımışlardır. 2. tip şahıs ekleri diye adlandırılan bu ekler, görülen geçmiş zaman ve şart kiplerinde kullanılırlar.”⁷⁴ Metinde yer alan iyelik kökenli şahıs ekleri örneklerini aşağıdaki tabloda⁷⁵ şu şekilde göstermek mümkündür:

Kişi	Tekil	Çoğul
1. kişi	-m	-k
2. kişi	-n	-ḡUz
3. kişi	Ø	-lAr

1.3.6.1.2. ZAMAN EKLERİ

1.3.6.1.2.1. -r/, -ar/ -er/, -ur/ -ür/

⁷⁴Özkan, Tören, Esin, **a.g.e.**, s.512.

⁷⁵Çiçekler, **a.g.e.** s.46.

görünür 20b/01, zikrolunur 20a/11, istemez 20b/12, sürer 19b/11, yıkılır 20a/01, çeker 19b/12, vürür 20a/03, umar 20b/03

1.3.6.1.2.2. -dı/ -di/, -du/ -dü/

buldı 19/09, göstermedi 20a/06, eyledi 20b/11, oldu 20b/13, étdiler 2b/05.

1.3.6.1.2.3. -1.3.4.5. -mış/ -miş/

étmiş 19b/09

1.3.6.1.3. TASARLAMA KİPLERİ

1.3.6.1.3.1. Emir Kipi

kerem ét 21a/05, olsun 21a/10, konmasın 21/08, içeri gir 19a/08.

1.3.6.1.3.2. İstek Kipi: -a/, -e/

şeref bula 21a/09, vāki^c ola 20a/12, göstere 20a/05, kıyās olına 4b/04.

1.3.6.1.3.3. Şart Kipi: -sa/, -se/

verse 20a/07, aşılmasa 21a/02, olsa 2b/12.

1.3.6.2.YAPIM EKLERİ

1.3.6.2.1. İsimden Fiil Yapan Ekler

+a / +e

dil+e 20a/12.

+ar, +er, +r: Ek genellikle renk bildiren isimlere gelmektedir:

kar+ar- 18a/1.

1.3.6.2.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler

-r

gör-< *kö-r- 11b/02

-dur/ -dür

kal-dur-10a/08

-gur-/ -gür

er-gür- 21a/05

-l (Edilgenlik Eki)

egilmiş 10a/07, *dikili* 7a/11, *dökülüp* 4b/13.

-ma-, -me (Olumsuzluk Eki)

bul-ma-dı 11b/08, *ur-a-ma-dı-lar* 7b/13.

-n (Edilgenlik Eki)

iş-le-n-miş-dür 10a/01, *döşe-n-miş-dür* 7a/02.

1.3.6.3. Ek-Fiil

Eski Türkçede er- yardımcı fiilinin -er> -ir> -i biçiminde eklenmesinden oluşan isim soylu kelimelerin yüklem olarak kullanılması sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde de görev alan fiil⁷⁶ ek fiil olarak adlandırılmaktadır.

⁷⁶ Murat Küçük, "Tarihi Türk Lehçelerinden Türk Türkçesine -Dır/-Dur (<Turur) Eki ve İşlevleri", **Türkbilig**, Ankara 2010, s. 61.

1.3.6.3.1. Geniş zaman: -dur/ -dür/

menzil-dür 18b/11, *degül-dür* 4a/05, *barmağ-dur* 3b/06, *bu-dur* 4a/04, 'örfi-dür 4a/05.

1.3.6.3.2. Şart: -ise/

olmağ-ısa 19a/10

1.3.6.3.3. Görülen Geçmiş Zaman: -idi/

yoğ-ıdı

1.3.6.3.4. Ek-fiilin Gerundiumu: -iken/

var iken 20a/10

1.3.7. FİİLİMSİLER

1.3.7.1. İsim-Fiiller

-mağ/, -mek/

ol-mağ 18b/10, *ol-mağ-ısa* 19a/10, *de-mek* 8b/07, *namāz kıl-mak* 10b/10, *çık-mağ* 7b/10

-ma/, -me/

al-ma-ğa 7b/10

1.3.7.2. Sıfat-Fiiller

Fiillerin sıfat şekilleridir, ifade ettikleri zamana göre geniş zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman olmak üzere üç şekilde kullanılmıştır.⁷⁷

-an/, -en/

isteyen 8a/02, *kazanlar* 7b/13, *zıkr olınan* 9b/03, *kaşd eden* 7b/10, *eṭrāfında duran* 7a/13, *dikili turan üç direk* 7a/10

⁷⁷ Timurtaş, a.g.e. s. 135

-duḡ/ -dük/

dédükleri 8b/06, *dökdükleri* 10a/11, *olunduḡından* 5a/09, *olduḡı* 4a/02,
olduḡınınuḡ 3b/08

-mıṣ/ -miṣ/

zamānından ḡalmıṣ ağaçlar 7a/10, *iṣlenmiṣ bir muṣanna‘ örtü* 10a/01

1.3.7.3. Zarf-Fiiller

Zarf-fiiller hareket hâli ifade eden fiil yapılarıdır. Zarf-fiiller ne fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket ne sıfat-fiiller gibi nesne ifade ederler. Fiillerin zarf şekilleri olan gerundiumlar hâl, zaman ve bağlama olmak üzere üç şekilde kullanılmışlardır. Zengin bir zarf-fiil sistemine sahip olan Türkçede gerundiumlar asıl hareketin yardımcı hareketlerini ifade eden kelimeler olarak Türkçeyi birkaç hareketi basit bir cümle ile karşılayan, böylece cümle kalabalığından uzak tutan bir dil hâline sokar.⁷⁸ İncelenen metin ölçüler hakkında bilgi verdiğiinden fiilimsiler bakımından çok örnek içermemektedir.

-duḡ/ -dük/

ṭur-duḡça 3b/01

-ken

çeker-ken 11a/10, *eyler iken* 20a/09

-ınca/ -ince/

var-ınca 3b/13

⁷⁸ Ergin, a.g.e, s. 338-339.

-up/ -üp/

nihāyet bulup 19a/03, *şalup* 19b/06

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. METİN TRANSKRİPSİYONU İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

Metnin Latin alfabesine aktarımında ilmî eserlerde uygulanan transkripsiyon (çeviri yazı) işaretleri kullanılmıştır:

ا	a,e, ‘	ش	ş
آ	a,ā	ص	ş
ب	b,p	ض	ž, ḍ
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṯ	ع	‘
ج	c, ċ	غ	ġ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ك	g,k,ḡ
د	d	ل	l
ذ	ẓ, ḏ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v
ژ	j	ی	y,i,î,ê,î
س	s		

2.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN

Mesāḥatnāme-i Ġubārī

[1b] الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُةَ قِبْلَةً لِلْأَنَامِ وَالصَّلَاةُ (2) عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي دَرَعَ فِي لَيْلَةِ الْإِسْرَى مَسَاحَتَ الْأَفْلَاقِ (3) إِلَى مَقَامٍ لَوْلَاكَ وَعَلَى إِلَهٍ وَاصْحَا بِهِ الْكَرَامَ الَّذِينَ اشْتَهَرُوا (4) بِالسَّعَادَةِ الْأَذَلِّيَّةِ مِنَ السَّمَكَ إِلَى الْإِسْمَاكَ⁷⁹ Ve şükr-i (5) bī-endāze ol bennā-yı cihān-sāza ki bu seb'î ṭibākı (6) belki bu nüh revāk-ı bī-şikākı bilā-mīzān ü bi-hencār (7) ve bilā-zirā' ü bī-pergār binā-yı 'alā-yı bī-hem-tā belki (8) 'ibret-hāne-i ehl-i arz ü semā ètdükden sonra وَبَنَيْنَا (9) سَبْعًا فَوْقَكُمْ سَبْعًا⁸⁰ iḥbār-ıla tenbīhü'l-ġāfilīn (10) ve ta'līmü'l-afilīn kılduġı ḥalde 'uḳalā-i ulü'l-ebşār (11) ve nūbelā-yı zevi'l-efkār daḥı bu tenbīh-i bī-şebīh ile [2a] (1) mütenebbih olup kuḥl-i riyāzat-ıla ve sürme-i şeb-i 'uzlet ve ḥalvet-ile (2) kevākib-mişāl ve nergis⁸¹-timşāl gözlerin açuḫ çāh-ı raşaddan (3) ya'nī bu ḥazīz-i cesedden eflāk-ı pāke belki hem küre-i ḥāke (4) mānend-i şihāb-ı şāķıb im'ān-ıla naẓar şalup misāḥat-ı zemīn (5) ve āsumānı ve sāḥat-ı kevn ü mekānı ya'nī yer-ile göġün mābeyni (6) ne miḳdārdur ve feleklerüñ biribirine ḳurbı ve bu'dı ne ḳadar (7) vardur fersaḥ-be-fersaḥ ve mīl-be-mīl ve zirā'-be-zirā' belki ḳīrāt- (8) be-ḳīrāt. Naẓar-ı ḥadāset-ile ma'lūm ve fehmi ü firāset-ile mefhūm edinüp (9) 'ilm-i mesāḥatde ve fenn-i nūcūm ü hey'etde zū-fünūn-ı 'ālem ve reh-nūmūn-ı (10) benī ādem oldılar. Ḥatta meḳādīr-i zemīn ü āsumānı ve meşāḥīr-i (11) kevn ü mekānı ḳīrāt-be-ḳīrāt ma'lūm ve mefhūm edindüklerinden (12) sonra meḳādīr-i ecrām-ı nūcūmda ol ḳadar muḥakḳıķ-ı miḳdār (13) ve müdeḳḳıķ-i eṭvār ü edvār oldılar ki cirm-i sūhā cirm-i

⁷⁹ “Cenab-ı Hakk’a şükürler olsun ki Kabe’yi yaratılan bütün canlılar için kible haline getirdi. Salavatlar feleklerle boyunca gece yürüyüşü ile levlak makamına ulaşan peygamber efendimiz Muhammed (sav)’e, O’nun âlisine ve ashâbınadır.

⁸⁰ Nebe Sûresi, 12. Ayet.: “Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.”

⁸¹ Metinde “nerges” olarak geçmektedir.

şemsden [2b] (1) niçe mertebe ekber êdügini ke’ş-şemsi ve’l-ems işbât (2) êtdiler. Ve dahı cirm-i arz cirm-i mādān eşkal iken küre-i arz (3) küre-i māya ğark olmayup bu rub‘-ı meskūn hāric ƣaldūğınū (4) bā’iş ü sırrın ve hikmet ü birrin ma’lūm êdinüp kitāblar (5) yazup ‘ıyān ve beyān êtdiler. Faķīr bunūn sebebin ‘ale’t-tafşīl (6) Ka’be-nāmede beyān eyledüm. *Ve dahı* ƣutb-ı şimālīnūn felek-i (7) şāminden küre-i arzda olan hadīdde cezbesi ve kevākib-i (8) seyyārenūn arzda te’şīri ne mertebededür ma’lūm ü mefhūm (9) êdünüp hallāl-ı rumūz-ı āsumān ve kāşif-i künūz-ı cihān (10) oldılar. ⁸²يَشَاءُ مَنْ يُؤْتِيهِ اللَّهُ فِضْلُ ذَلِكَ

Rubā‘ī

(11) Hallāl-ı rumūz-ı āsumān olsa kişi

Yā kāşif-i esrār-ı cihān olsa kişi

(12) Yāhūd bu cihān cismine cān olsa kişi

Yā hikmet-ile genc-i nihān olsa kişi

(13) *Zikr-i meḥāmidi’s*-sultānū’l a‘zam ve’l-hāķāni’l-mu‘azzam [3a] (1) sultānū’l-berreyni ve’l-baḥreyn ḥādimū’l- Ḥarameyni’ş-şerīfeyn melikū’l (2) ‘Arabī ve’l-‘Acemī ve’r-Rūmī ve’l-‘İraķeyn es-sultān ibnū’s-sultān (3) ibnū’s-sultān el-‘āşir-i min selāṭīn-i ‘ālī ‘Oşmān el-melikū’l (4) muẓaffer ebu’l-fütūḫāt sultān Süleymān ḥan bin sultān (5) Selīm ḥan bin sultān Ebā Yezīd ḥan -eṭālallahū beķāhu- (6) vücūd-ı şerīfleri bir şems-i sa‘ādetdür ki ziyā-yı ‘adāletleriyle (7) ‘ālem pür-nūr ve zıll-ı ḥimāyetlerinde benī ādem āsūde-ḥāl ü mesrūrdur. (8) Ve erkān-ı devletiñ dahı her biri bir kevkeb-i burc-ı sa‘ādetdür ki (9) āşār ü aḥķāmlarıyla cihān ma‘mūr ve pertev-i felek-fürūzlarıyla (10) ‘ālem nūru’n-‘alā-nūr olupdur. Huşuşā vezīr-i a‘zam ve düstūr-ı mu‘azzam ki:

⁸² Cuma Suresi, 4. Ayet: “İşte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir.”

(11) **Nazm:** Tālî'î sa'd ü kadri 'ālîdür, şems-ile iktirân hâlidür. (12) Cenâb-ı 'izzetden rûz ü şeb isterüz ki bu şems-i cihân-fürûzun (13) zıll-ı 'adâlet-penâhları memdûd ve vücûd-ı şerîfleri cihân **[3b]** (1) turdukça mevcûd ola. Âmin yâ rabbe'l-'âlemîn. (2) *Der beyân-ı mesâhat-i beytullâhi'l-ḥarâm ve mesâhati'l-Ḥaremi's-şerîf* (3) *ve'l-makâm ve'l-meṭâfi ve'l-ḥatîmi ve'l-mültezem ve'l-bâbı* (4) *ve'l-mîzâbı ve'z-Zemzem vemâ yete'alleḫu bi- beytillâhi'l-ḥarâm* (5) *ve'l-ḥaremi's-şerîf*. Evvelâ ma'lûm ola ki zirâ'-ı şer'î (6) yigirmi dört barmağdur ammâ baş barmağ i'tibâr olunmaz. (7) Bu zirâ'-ı şer'î yigirmi dört barmağ 'adedine maḥşûş (8) olduğunun aşlı budur ki esrâr-ı 'adede vâkıf olan ḥükemâ (9) bu yigirmi dört 'adedde yümn müşâhede êtdiler. Ve dahı gördiler ki (10) *Lâ ilâhe illallâh Muḥammedü'r-Rasûlullâh* kelimelerinün ḥarfleri yigirmi dört (11) vâkı' olmuşdur. Ve dahı *leyl ü nehâr* yigirmi dört sâ'at üzere (12) vâkı' olmuşdur. Ve dahı ḥamî'-i devâya müte'allik olan eşyânun (13) devâ'ıyyeti ve te'şîri yigirmi dört sâ'ate varıncadur. **[4a]** (1) Ve dahı bu makûle yigirmi dört çokdur. Ve her birinün niẓâm-ı 'âleme (2) ḥuşûşâ benî âdeme nef'leri 'âmm olduğu ecluden bu zirâ'-ı (3) şer'î dahı yigirmi dört barmağ 'adedi ile beyân u 'ayân (4) olundu. Ḥattâ zirâ'-ı şer'î iṭlâkına dahı sebep budur. (5) Bu zirâ'a muḥâlif olan zirâ'lar şer'î degüldür belki 'örfîdür. (6) *Evvelâ ḥazret-i İbrahîmü'n-nebî 'aleyhi's-selâm* Ka'betullâhı (7) binâ itdükde kâmet-i beyt-i şerîf toḫuz zirâ' idi. Şonra (8) Kureyş toḫuz dahı ziyâde êtdi. Şonra 'Abdullâh bin Zübeyr (9) raḍıyallâhu 'anhı toḫuz dahı ziyâde êtdi. Cümle Ka'be (10) dîvârınun kâmeti yigirmi yedi zirâ' oldu. Şimdi (11) bu zamânda dahı yigirmi yedi zirâ'dur. Ve Rûkn-i (12) Ḥacerü'l-esvedden Rûkn-i 'Irâķîye dek ki cānib-i (13) şarkîsidür, yigirmi beş zirâ'dur ki tûlîdür. Ve yine **[4b]** (1) Rûkn-i Ḥacerü'l-esvedden Rûkn-i Yemānîye-dek ki cānib-i (2) cenûbîsidür, yigirmi zirâ'dur ki 'arzîdür. Ve nefsi Beytullâh (3) murabba'-ı tûlanîdür. Ve bâķî iki dîvârı bu tûl-ıla 'arzdān (4) kıyâs olına ve bu mübârek dîvârınun eni iki zirâ'dur. (5) **Bâb** Ka'benün eni dört zirâ'dur ve uzunı (6) altı

zırâ'dur ve şülüş ve nişf-ı südüs zırâ'dur. Ve dīvārı (7) şarkıdedür ve iki kanâtlıdur. Tahtası saç ağacındandır. (8) Diyâr-ı Hindde olur, çürimez ve kırt yemez siyâh pek ağaçdur. (9) *Merhûm ve mağfûrın leh sultân Muḥammed Ḳalavûn* (10) eyyâm-ı saltanatında bu bâb-ı şerîfi pâre pâre muşanna' gümüş-ile (11) gümüşleyüp ve gümüş mihlar ile ârâste ve pirâste etmiş. (12) Şonra zamân-ıla ol gümüş mihlar hareket edüp ol gümüş (13) pâreleri dökülüp az kalup bâb-ı şerîfün gümüşini **[5a]** (1) tecdîd vâcib olmuş-ıdı. Mekke-i Mükerreme kâdısı (2) 'Alâiyyevî 'Abdu'l-kâdir Efendi merhûm bâb-ı sa'âdete (3) 'arz idüp gümüşü tecdîd olunup bu bende-i dâ'î (4) 'atebe-i 'ulyâsı üzre vaz' olınan gümüş levhi (5) üzre celî müşannâ hatt-ıla münebbet *lâ ilâhe illallâh Muḥammedü'r-* (6) *rasûlullâh* yazdum⁸³. El-ḥamdü lillâhillezi hedânâ li hâzâ vemâ künnâ (7) linehtedî levlâ an hedânâ allâhü şad hezâr bâr şükr ki (8) esâs-ı İslâm Ka'beyi kalbümüzde kalem-i hidâyet-ile şebt (9) olunduğundan şonra bu Ka'be-i şerîfe kapısı üzre dahı (10) eyle muhkem şebt olunmuşdur ki tâ ol gümüş levh (11) zevâl bulmayınca zâ'îl olmaz inşâ'allâhu'r-raḥmân. (12) *Ve bâb-ı şerîfün tecdîdi* içün bu târîhi dedüm (13) ki şüreti budur: *Ceddede sultân Süleymân bâb-ı beytillâhı bâben 'âliyen* (953⁸⁴) **[5b]** (1) Bu bâb-ı şerîfün gümüşü tecdîdi hicretün toḳuz (2) yüz elli üçinde vâkı' oldı. Ve bu bâb-ı şerîfün (3) âdem bilegi miḳdârı demürden müseddes bir büyük (4) kufli vardır. Anı dahı gümüşlediler. Ol kufli-i şerîf üzre (5) dahı şu maḳûle du'âlar yazdum müşennâ tarîkıyle ki ol du'â budur: (6) *Yâ müfettiḥe'l-ebvâb iftaḥ lenâ bâbe rahmetike ve mağfiretike* (7) Ve bu kufli-i şerîf içün bu târîhi dedüm ki budur:

(8) *Ceddede sultân Süleymân bin Selîm*

Ḳufle bâb Ka'belillâh ey ḥabîb (954⁸⁵)

⁸³ Kelime unutulmuş, derkenar olarak yazılmıştır.

⁸⁴ Miladi 1546.

⁸⁵ Miladi 1547.

(9) Bu kufî-i şerîfün tecdîdi hicretün toköz yüz elli (10) dördinde vâkı‘ oldu. *Ve maḳām-ı Ḥanefî dahı* pādīşāh-ı (11) ‘ālem-penāh -ṭāle beḳāhu- devletinde binā olınuḫ bende-i dā‘î (12) bu tārīḫi dēdüm:

Ḳıṭ‘a-i tārīḫ

(13) *Maḳām-ı ḥāş-ı sultānū’l-ümmeṭ*

Çü şod ma‘mūr baçendın meḥāmid

[6a] (1) *Resīd ez ‘ākifān-ı Ka‘be-i üns*

Begüşem nāmı ō ḫayrū’l-mesācid

(2) *Eger ḫayrū’l-mesācid nīst u rā*

Çerā tārīḫ şod ḫayrū’l-mesācid

(3) *Bu maḳām-ı Ḥanefīnün bināsı* hicretün toköz yüz kırk (4) toközünde vâkı‘ oldu. *Ve maḳām-ı İmām Mālīk tecdīdi* (5) ve maḳām-ı İmām-ı Aḫmed Ḥanbel tecdīdi dahı ol yılda vâkı‘ (6) oldu. *Ve dahı maḳām-ı İbraḫīm ‘aleyhi’s-selām tecdīdi ve Zemzem* (7) üstinün tecdīdi ki Şāfi‘î maḳāmı mü’ezzinlerinün maḳāmıdır, (8) Ḥanefî maḳāmından bir yıl muḳaddem oldu. *Bu zıkr* (9) olınan maḳāmların tecdīdini pādīşāh-ı ‘ālem-penāh -ṭāle (10) beḳāhu- devletinde Cidde Begi Hoş Geldi Beg etdi. (11) *Ve Mekke-i Mükerreme müverriḫlerinden Cārullāh İbn-i Fehdik* (12) tārīḫleri içine bu mezkûrları ‘arabî terkīb-ile ‘ale’ (13) t-tafşıl yazup vērüp derc êtdürdüm. Bu İbn-i Fehdik **[6b]** (1) tā Cāhiliyye zamānından ilā yevminā-hāzā ābā vü ecdādı (2) Mekke-i Mükerreminün ve Ḥarem-i Şerīfün müverriḫleridür. Her ne vâkı‘ (3) olursa yazarlar. Ve bu Bāb-ı Şerīfün mübārek eşigi taşı (4) yērdēn yukarı dōrt zirā‘ ve şümündür. *Ammā mültezem ki Ka‘be bābı-ıla* (5) Ḥacerü’l-esved mābeynidür, beş zirā‘dur. *Ve Ḥacerü’l-esvedün* yērdēn (6) yüksekliḡi iki zirā‘ ve nışf ve sūdüs

zırâ'dur. Ve Hacerü'l-esvedün (7) yüzi pâre pâredür. Ve mehek taşı mişâlidür. Ve müdevvere (8) karîb murabba'dur. Miqdârı büyük karış-ıla bir karışdur. (9) Ve etrâfı gümürlenmiştir. Ve dîvâr içinde uzunı bir zırâ'dur. (10) *Ve müstecâd ki* Beyt-i Şerîfün dîvâr-ı ğarbîsinde *Rükn-i Yemânî-ile* (11) bâb-ı mesdudun mâbeynidür, dört zırâ'dur dahı nişfdur. (12) Ve bu bâb-ı mesdudun eni üç zırâ'dur, dahı nişfdur. (13) Ve uzunı beş zırâ'dur ve şümündür. *Ve Beyt-i Şerîfün* içi tûlân **[7a]** (1) yigirmi bir zırâ'dur, ve 'arzan on altı zırâ'dur. Ve Beyt-i (2) Şerîfün içi laîf mermerler-ile döşenmiştir. Ve dîvârınun (3) iç yüzi dahı mülevven mermerler-ile Ayasofya dîvârı (4) gibi mermerlenmiştir. Ve Beyt-i Şerîfün sakfı üç kâyim direk (5) üzerinedür ki hep müseddesdür. Ve ol direkler diyâr-ı Hindden (6) gelür. Abanosa benzer bir siyâh ağaçdur saç ağacı derler. (7) Ğâyet de pek ağaçdur. Kurt yemez ve çürimez. Hattâ ol (8) üç direk Kureys zamânından kalmışdur dëyü rivâyet olunur. (9) Bu emr 'acîb degül-dür. Anuñçün ki Ayaşofya binâsında (10) hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm zamânından kalmış ağaçlar çokdur. (11) Bu ma'lûm-dur ve Beyt-i Şerîfün içinde dikili tûran üç diregün (12) her birinün uzunı yigirmi zırâ'dur. Ve sakfı iki kat-dur. (13) Ve Harem-i Şerîf etrâfında olan revâk sakfı dahı hep **[7b]** (1) iki kat-dur, zırâ istihkâm bundadır. Ve Beyt-i Şerîfün (2) Rükn-i 'Irakî bucağında menâre nerdübânı mişâlinde (3) tahtadan Ka'be taminâ çıkmağ için yigirmi yedi ayak (4) nerdübân vardır. Ve Beyt-i Şerîfün içinde kapusından (5) girdükde sağ kolda bir kulaç yerde hâzret-i Cebra'îl işâreti-le (6) 'aleyhi's-selâm hâzret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm Beyt-i Şerîfi yapduğı (7) zamânda bir kuyu kazmışdur etrâf-ı 'âlemden gelen (8) nüzür u vesâyâ mālını hıfz edüp defîne etmek için. (9) Niçe kimesne ol kuyuyu açup ol nezr ve vaşiiyet mālını (10) almağa kaşd eden niçe belâya uğradı. Hattâ Kureys (11) dahı açmağ istedi. Ka'betullâh-ı Şerîfün ta'mîri maşlahatı (12) için üstünü bir miqdâr kazdılar. Bir ejderhâ zâhir (13) olup kazanlar kaçdılar, ol mālâ el uramadılar. **[8a]** (1) Bu kuyunun tafşîlini Ka'be-nâme adlı kitâbumuzda (2) beyân etmişüzdür. Anda

isteyen göre. Ve bu define rivāyeti cemī‘-i (3) tevārīh-i mu‘teberede meşhūrdur. *Ve dahı Hicrūn* ahvālī budur ki (4) nısf-ı dā‘iredür ki İsmā‘ıl peygamberün koyunı ağılı idi. (5) Bu nısf dā‘irenün bir tarafı Altun Oluk dīvārınun (6) bir rüknine ve bir tarafı bir rüknine ulaşmış-dur. Ve bu iki (7) rüknün hod mābeyni zıkr olunmuşdur ki yigirmi zirā‘dur. (8) Bu taqdīrce Hicrūn içinün mesāhatı ma‘lūm olunur. (9) Zīrā bir tarafı dahı Altun Oluk altından bu nısf-ı (10) dāirenün dibine varınca on zirā‘dur ki nısf-ı dā‘ire-i (11) ‘ışrīndür. Ve bu on zirā‘un yedi zirā‘ı ümmü’l-mü‘minīn (12) hāzret-i ‘Āīşe radıyallāhu anhā rivāyet ētdigi hādīs-i (13) şerīf mücebince Ka‘beden olur. Anun-çün tavāfda **[8b]** (1) Ka‘beden ‘add olunur ihtiyāten. Ve şalātta kıble edinmezler (2) ihtiyāten. Ve bu Hicr-i İsmā‘īle ‘aleyhi’s-selām Hāṭīm dahı (3) dērler maḥṭūm ma‘nāsı üzere ki maḥṭū‘ demekdür. (4) Bunun dahı dīvārınun iki tarafı maḥṭū‘ kesilmişdür. (5) Altun Oluk dīvārına muttaşıl degüldür. Anun-çün Hāṭīm (6) dērler. Hatta tavāşī olanlara hāṭīm dēdükleri Hāṭīmden (7) ğalaṭ-dur ki kesilmiş demek olur. Merhūm Sultān Kāyıtbaý (8) bu Hāṭīmün içinini rengīn mermerler-ile muṭarraḥ ve müzeyyen ēdüp (9) hattā hurde füşüşkārīler ētdürmüşdür. Haylī hoşca vāķi‘ (10) olmuş-dur. *Ve Altun Olukun* şuyı bu hāṭīm içine akar ki (11) Rūm cānibinedür. *Ve bu hāṭīmün* dīvārınun ortasınun (12) kāmēti iki zirā‘dur. Ve iki uçlarınun kāmēti iki buçuk (13) zirā‘dur ve eni iki zirā‘dur. *Ve bu hāṭīmün* taşrası **[9a]** (1) kırk zirā‘dur ve içi otuz altı zirā‘dur. Ve Hāṭīm-ile Ka‘be etrāfı (2) cümle yüz zirā‘dur. Ve ol çukur ki Ka‘be kapusınun (3) taşra yanındadır, maḥām-ı Cebrāīl-dür ki ‘aleyhisselām hāzret-i (4) risālet-penāha ‘aleyhi’s-selām evḳāt-ı hamseyi ta‘līm (5) ētdügi maḥāmdur. Uzunı üç buçuk zirā‘dur. (6) Ve eni iki buçuk zirā‘dur. Ve ‘umķı buçuk zirā‘dur. (7) Ve maḥām-ı İbrahīmün ‘aleyhi’s-selām kāmēti bir zirā‘dan (8) üç barmaķ eksükdür. Taḥṭı ve fevķi kerpiç şeklindedür (9) ve ortası incedür. Bu taḥṭ-ıla fevkün etrāfı üçer (10) zirā‘dur ve üçer barmaķdur. Ve zātı ne mermerdür ve ne (11) sengi hāredür ve ne kūfekedür. Rengi şeker rengidür. (12) Cā-

be-cā tamarları vardır. Şarıya mā'īl ve ba'zı qaraya (13) mā'īl-dür. Mā-ḥaşal bu bende-i dā'ī ḥaḳīr anuḡ gibi taş **[9b]** (1) görmedüm. Rasūlallāh 'aleyhi's-selām “Bu maḳām-ı İbrāhīm-ile Ḥacerü'l-esvedi (2) ḥazret-i Cebrā'īl cennetden getürdi.” deyü buyururlar ḥadīş-i (3) şerīflerinde. Ve daḡı bu maḳāmda ya'nī bu zıkr olınan taş (4) üzerinde ḥazret-i İbrāhīm peygamberün iki mübārek ayaḡınuḡ (5) eḡeri ya'nī izi vardır, ki içine el şıḡar. Anı ziyāret (6) eden kişiler ol çukurdan āb-ı Zemzem içerler. Faḳīr bende-i (7) dā'ī ol mübārek ayaḡınuḡ yerinden niçe kerre āb-ı Zemzem (8) içdim teberrüken ve teyemmünen. *Ve Sultān Muḥammed Kalavun*⁸⁶ ol (9) mübārek taşuḡ üstini gümüşlemiş-dür. Ammā ol gümüş köhne (10) olmuş ve qararmış-dur. Ve bu taş el'ān bir demürden şanduk (11) içindedür. Ve ol şandukuḡ ḳāmeti iki buçuk zirā'dur, (12) ve tūlī üç zirā'dur; ve 'arzı bir buçuk zirā'dur. Ve bu şanduk (13) altun yaldızlı gümüş sırma-y-ıla siyāh kemḡā üzerine **[10a]** (1) işlenmiş bir muşanna' örti içindedür bēşik örtüsü (2) mişālinde. Ve bu maḳām-ı İbrāhīmüḡ bāḳī aḡvālını 'ale't-taḡşīl (3) Mekke-i Mükerrerede te'līf etdüḡümüz Ka'benāmede (4) beyān ü 'ayān etdüḡ. İsteyen anda göre. Ve bu şandukuḡ (5) evvel zamānda dört cānibi murabba' demürden şubbāk-ile (6) müşebbek idi. Ve ol şubbāk ince ve za'īf idi. (7) Cā-be-cā egilmiş-idi. Eyle olsa pādişāh-ı 'ālem- (8) -penāh -ḡāle beḳāhu- devletinde ol şubbākı ḳaldurup (9) muḡkem tūcdan şubbāk dökülüp ve dört murabba' mermer (10) direk dikülüp ol mermer direklerüḡ mābeynine ol (11) tūcdan dökçükleri şubbāki vaż' edüp (12) ve üstini taḡtadan muşanna' ḳubbe edüp envā'-i nuḳūş (13) ve zerr ü lāciverd-ile ārāste ve pīrāste edüp **[10b]** (1) ve bu maḳāmuḡ ardını daḡı ki ḡalf-ı maḳām-ı İbrāhīm zıkr olunur (2) kitāblarda, iki müseddēs mermer direk zamīme edüp (3) üstünü envā'-i zer ü zīver-ile musaḳḳaf edüp eḡrāfına (4) münakḳaş ḡurreler etdüḡden şonḡra üstünü ḳurşun-ıla (5) örttiler. Ve bu şubbāk içine ve ḡaşrasına rengīn mermerler (6) döşediler. E'imme-i müctehidīn -rıḡvānullāhi te'ālā 'aleyhim (7)

⁸⁶ Metinde Kalavuna şeklinde yazılmıştır.

ecma‘în- “*Ve’t-tehizû min maḳāmı İbrāhîmi muṣallā*”⁸⁷ (8) ayetinden murād bu şubbākuñ ardıdur dēdiler ki ḥalf-ı (9) maḳām-ı İbrāhîmdür ‘aleyhi’s-selām. Ḥattā İmām Mālîk raḥimehullāh (10) mezhebinde ṭavāf namāzın bu maḳāmuñ ardında kılmaḳ (11) farḫdur. *Ve maḳām-ı İbrāhîmden* Ḥacerü’l-esvedüñ mābeyni yigirmi (12) yedi zırā‘dur. *Ve Ḥacerü’l-esved-ile* çāh-ı Zemzem mābeyni (13) kırk zırā‘dur *ve çāh-ı Zemzem* Ka‘benüñ bâb-ı şerīfi muḳābelesinde **[11a]** (1) bir ḥāne içindedür ki bâb-ı şerīfe karşı üç demür (2) penceresi vardur ve ḳapısı şarḳîdür. Ve bu Zemzem (3) ḥānesinüñ üsti Şāfi‘î mü‘ezzînlerinüñ maḳāmıdur ki (4) re‘îsü’l-mü‘ezzîn cemi‘ evḳātda evvel ezānı ol maḳāmda (5) oḳur ve ḳāmeti ve namāzlarında tekbîrātı daḫı anda ēderler. (6) *Evvelā çāh-ı Zemzemüñ* aḡzınüñ dāyiresi on altı zırā‘dur. (7) Ve aḡzındaḡı aḥcār-ı māni‘anın ḳāmeti iki zırā‘ (8) ve on barmaḳdur ki aḳ mermerdür. *İttifāk āb-ı Zemzem* (9) ḥādimlerinden birisi ol mermerüñ üstine çıḳmış āb-ı (10) Zemzem çekerken içine düşdi. Bu sebebdan (11) ol taş üzerine demürden iki zırā‘ ṭarabzîn ētdiler (12) tā ki bir daḫı ādem düşmeye. Ve bu Zemzem ḳuyusunüñ (13) derinliḡı altmış zırā‘dur. Ve Zemzeme leyl ü nehār **[11b]** (1) ḫıdmet ēdenler āb-ı Zemzem otuz zırā‘dan ziyāde olur, eksük (2) olmaz dērler. Ḥatta bu faḳîr bende-i dā‘î daḫı bunı gördüm ki (3) içine adam düşdüḡi zamānda cemi‘ Āb-ı Zemzemi çeküp (4) çāhı pāk ētmek vācib olduḡda üç gün üç gece (5) lâ yenḳatı‘ ‘ale’d-devām dört bekereye sekiz delv bağlayup (6) sekiz tüvānā kimesne Zemzem ḥādimlerinden Āb-ı Zemzemi çekdiler. (7) İki barmaḳ miḡdārı tefāvüt ētdürüp eksilmedi. Ol zamānda (8) toḡuz ḳulaç şuyı vardı, aṣlā naḳş bulmadı. Ammā (9) yüz yaşından mütecāviz Bennā Maḫmūd dēmek-ile meşhūr bir ‘azîz (10) pîr var-ıdı. Ol dem çāh-ı Zemzem yanına gelüp dēdi ki: (11) *Sulṭān Ḳayıtbay* zamānında on bir yıl seyl (12) olacaḡ miḡdārı yağmur yağmadı. Ve cemi‘-i Mekke-i Mükerreme (13) ḳuyuları ḳuruyup kîse-i faḳîre dōndi. İttifāk ol zamāndan **[12a]** (1)

⁸⁷ Bakara 125. Ayet Meali: “... İbrahim’in makamını namaz yeri edinin...”

buncılayın çāh-ı Zemzeme bir kiři dūřdı. Āb-ı Zemzem (2) ol zamānda dōrt ādem kāmeti kalmış-ıdı. Sekiz koęa ile (3) Zemzemi biz [çekdik]⁸⁸. Üstādum Bennā Ahmed-ile ikimiz kıyunuğ iğine (4) indük, gördük, Ka‘betullāh -şerrefehallah-altından iki çeşme (5) āb-ı Zemzem gelür ki her bir çeşmenüğ şuyı ādem bilegi miķdārı (6) vardur. Ve bir çeşme daēı Cebel-i Ebū Kubeys altından gelür. (7) Bu üę çeşmeden ğayrı daēı hiğbir yerden bir kağre řu (8) zāhir degüldür. Hattā ol üę çeşmeyi yağlı pambık bezlerle (9) sedd ü redd edüp kıyunuğ iğinde olan cümle şuyunu ve balçığını (10) koğalara koyduk. Çāh-ı Zemzem hādimleri çeküp taşra dōkdiler. (11) Ve bu balçıklar iğinde çok esbāb bulundı. İki cām řas (12) ve bir rūh-ı tūtiyā řas ve üę bakır řas ve dōrt faęfūrī (13) laēīf üsküre ve iki mücevher levhalar ki hatunlar boyunlarına **[12b]** (1) aşarlar. Ve sac ağacı pāreleri ki abanos olmiş, (2) ve daēı çok hırdavāt bulundı. Mā-ħařal kıyuyu (3) üstādum-ıla silüp süpürüp pāk ü pākīze etdik. Hattā dibinde (4) bir kağre řu kalmadı. Hattā ben iğinde kırı yer üzerinde (5) iki rek‘at namāz da kıldum. Ve namāzdan şonra ol çeşmenüğ (6) gözlerine řu koğuğumuz yağlı pambık bēzlerini çeküp alup (7) ol çeşmeleri feth etdik. Feth edince bir mertebede kıvvat-ile (8) řu geldi-ki ol gün hemān yine dōrt ādem kāmeti tamām oldı. (9) Hatta “Bir kıarış miķdārı ziyāde de oldı” dēyüp haber (10) vėrdükde ol maēalde ehl-i Mekkenen nięe pīr ü cūvān var-ıdı. (11) Bu üstād Maēmūdun hep bu şözleri řaēīh ve meřhūrdur (12) dēyüp řehādet etdiler. Ve bundan şonra mezbūr üstād Maēmūddan (13) şordum ki: “Bu Zemzem kıuyusuğ ięi ki lōkūn-ile şıvanmış-dur, **[13a]** (1) dibine dek-midür, nereye varıncadur?” Dēdi ki: Elli zīrā‘ı şıvanmışdur (2) lōkūnle ve sekiz zīrā‘ı yonma pāk řař-ıla yapılmış-dur. (3) Ve iki zīrā‘ı sāfī pek yağlı řopraķdur ‘avratlar ħammāmda (4) isti‘māl etdiği ħammām kili miřālinde. Ol zīkr olınan (5) çeşmeler ol řopraķlardan çıkār dēdi. *Bu āb-ı* (6) Zemzemüę şerefini ve ħāřıyyetini bu bende-i dā‘ī faķīr Mekke (7) te‘līf

⁸⁸ Metinde “yeğdik” olarak geçmektedir.

ëtdüğümüz Ka‘be-nāmede ‘ale’t-tafşīl beyān ëtdük. İsteyen anda göre. *Ve çāh-ı Zemzemden* maḳām-ı İbrāhīme varınca (9) yigirmi zīrā‘dur. Ve pādīşāh-ı ‘ālempenāh -ṭāle beḳāhu- binā ëtdügi (10) *minber-i* şerīfden Ka‘be divārına varınca ‘arz-ı meṭāf-ı (11) şerīfi on beş zīrā‘dur. Ve Ḥanefī maḳāmı önünde tuç (12) direklerden Ḥaṭīm divārına varınca on altı zīrā‘dur. (13) Ve Rük-n-i Yemānī öninde meṭāf-ı şerīfün ‘arızı yigirmi bir [13b] (1) zīrā‘dur. Ve dört *imāmuḡ* maḳāmları *meṭāf-ı* (2) şerīfden taşradur. *Ve Şafi‘ī* maḳāmı Maḳām-ı İbrahīmün (3) ardındadır. *Ḥanefī* maḳāmı Altun Oluk muḳābelesindedür. (4) *Mālikī* maḳāmı cānib-i ġarbīdedür. *Ḥanbelī* maḳāmı Ḥacerü’l-Esved (5) muḳābelesindedür.

Der Beyān-ı Aḥvāl-i Mescidü’l-Ḥarām

(6) Aḥvāl-i Mescidü’l-Ḥarāmü’ş-Şerīf budur ki Rasūlullāh zamānında, (7) ‘aleyhi’s-selām, Ḥarem-i Şerīf bu kadar vāsi‘ ve murabba‘ degüldi. (8) Bir şahrā-şekl açık kumlu yer idi. Ḥattā şimdiki (9) binālardan ki Ḥarem içinde vardır, hīç biri yoğ-ıdı. (10) Ḥarem dīvārı daḡı yoğ-ıdı. Nihāyet eṭrāfında ḡaşırdan (11) fuḳarā evleri var-ıdı ki aḡa ‘Arablar ‘uşşe dërler. Bu ‘uşşelerün (12) arasından cā-be-cā yollar var-ıdı Beyt-i şerīfe. Ḥattā Ka‘be (13) eṭrāfı ki meṭāf-ı şerīfdür, ḳumudı. Daḡı taş [14a] (1) döşenmemiş-ıdı. Ḥatta Rasūlallāh, ‘aleyhi’s-selām, bir gün (2) deve ile Ka‘bei nāfile ṭavāf ëdüp mübārek ellerinde bir (3) ‘aşāları var-ıdı. Ḥacerü’l-esvedi istilām zamānında (4) ol ‘aşāy-ıla istilām ëderlerdi işāret vechi üzere. (5) Ḥattā bu mes’ele vardır ki şimdi yine bir ḳişi Ka‘beyi deve-y-ile (6) ṭavāf ëtse cāyızdır. Ammā ol ëtdügi ṭavāf farz olsa (7) terk-i vācib ëtmiş olur. Terk-i vācib ëtdügi ecilden (8) Mekke-i Mükerrreme fuḳarāsına bir ḳurbān vācib olur. Bu ḳurbānı (9) ëtmezse ṭavāfı nāḳış ḳalur. *Emirü’l- mü‘minīn ‘Ömer raḡıyallāhu anh* (10) ḡilāfetleri zamānlarında Ḥarem-i Şerīfün eṭrāfında olan (11) ol ḡaşır evlerün ba‘zısın beytü’l-māl-ıla şatun alup (12) Ḥarem-i Şerīfe ḳatup büyütdiler. Ve Ḥarem-i Şerīfün eṭrāfına (13) bir

buçuk zīrā' dīvār yapup ol dīvārlar üzerinde [14b] (1) yēr yēr zeyt yağı-yla çırāklar yakarlardı Harem-i Şerīf rūşen (2) olmağ-ıçün. Ekşer nezr çırāğı idi ol yakdukları (3) çırāğ. Şimdi ol nezr çırāğını Ka'be eşiginde yakarlar (4) şem'ile. *Ve Emire'l-mü'minīn 'Oṣmān raḍıyallāhu anh* hilāfetleri zamānında (5) bunlar daḥı Harem-i Şerīfün eṭrāfında olan ḥānelerden ve (6) 'uşşelerden ba'zını beytū'l-māl-ıla şatun alup Harem-i (7) Şerīfe zamm edüp vüs'at gösterdiler. Ve daḥı ālī dīvār (8) yapup eṭrāf-ı Harem-i Şerīfe revāk bünyād etdiler. (9) Zīrā ḥalk ve ehl-i İslām ve hüccāc çok gelür oldu. (10) *Ve Emirü'l-mü'minīn 'Alī raḍıyallāhu anh* hilāfetleri zamānında (11) *maḳām-ı Ḥanefī* ardında olan ziyādeyi beytū'l-māl-ıla (12) ḥāneler iken şatun alup Harem-i Şerīfe katdı. (13) Şimdi daḥı ol ziyādeye Ziyād-ı 'Alī dērler, meşhūrdur. [15a] (1) *Ve 'Abdullāh bin Zübeyr raḍıyallāhu anh* hicretün altmış dördinde (2) Emīr-i Mekke-i Mükerrime olup üç yıl beglik eyleyüp (3) beytū'l-māl-ıla niçe evler ve niçe 'uşşeler şatun alup (4) ve daḥı yedi biḡ mişkāl altuna dār-ı ezrakīyi şatun (5) alup Harem-i Şerīfe katup tevsī' etmişdür. Ve ḥulefā-yı (6) benī Ümeyyeden *'Abdü'l-Melik bin Mervān* hilāfeti zamānında (7) Harem-i Şerīfün dīvārların 'ālī edüp ve revāklarınun (8) örtüsü ağaçlarınun her birini Hindden gelen sâc ağaçlarından (9) edüp envā'-i zīb ü zīver-ile ārāste ve pīrāste etdi. (10) Ve revāk altında çok kandīller aşup Harem-i Şerīfe çok (11) şeref vērdi. *Ve bundan sonra Velīd bin 'Abdü'l-Melik* (12) hilāfeti zamānında Harem-i Şerīfi ziyāde etdi. Ve revākını (13) ziyāde etdi. Ve yēr yēr mermer direkler etdi revākları [15b] (1) altında. Şonra hilāfet benī-Ümeyyeden benī-'Abbāsa naḳl etdüğü (2) zamānda *Manşūr bin Ca'fer ki* ḥulefā-yı 'Abbāsiyyedendür, (3) bunlarda Harem-i Şerīfi şimāl cānibinden bir miḳdār ziyāde (4) edüp mermer direkler itdi. *Ve bundan sonra* (5) *Mehdī bin Manşūr* iki def'a Harem-i Şerīfi ziyāde (6) edüp mermer direkler dikdi. Ve bu Mehdī Hārūnū'r- (7) Reşīdün babasıdur. Ve bu Mehdī Harem-i Şerīfi bir vechile (8) ziyāde etdi ki Ka'betullāh tamām ortaya geldi. (9) Zīrā evvel revākun bir ṭarafı

Ka'be-i Şerîfeye qarîb êdi. (10) Ol bir tarafı [...] ⁸⁹ miqdârı tevsî' itdiler. *Ve bu Mehdi* (11) mezbûr hicretün yüz altmışında hacc êdüp Harem-i Şerîf içün (12) Şa'îd diyârına emr-ile taşçılar irsâl êdüp mermer direkler (13) yondurup bahrden ve Cidde-i Ma'mûre tarafından 'arabalarla [16a] (1) getürdüp Harem-i Şerîfde vaz' itdiler. Revâk-ı şerîf (2) hep mermer direk üzere oldu. Ba'de-zamânin Çerâkise (3) zamânında mağrib cânibi oda yandı. Ol cânibün (4) direklerin pâre pâre kara taşlardan itdiler ki el'ân (5) bâķîdür. *Harem-i Şerîf* şimdiki hâlde ol-kadar vâsi' (6) olmışdur ki *Bâb-ı Selâm*-ile *Bâb-ı 'Umre* mâbeyni dört (7) yüz dört zirâ'dur. *Ve Bâb-ı Şafâdan Haneî* makâmı (8) ardındağı dîvâr-ı kadîme varınca üç yüz dört (9) zirâ'dur. *Ve Harem-i Şerîfün* cümle kapısı kırk bir kapudur (10) ribâtlar ve hâneler kapusuyla. *Ve Harem-i Şerîfün* (11) cümle revâk altındağı direkleri beş yüz yigirmi (12) altı direkdür. Ve her tarafda üçer şâfdur. Ve her iki (13) diregün mâbeyni on zirâ'dur. Ve her diregün tûlı sekiz zirâ'dur. [16b] (1) Ve revâkun yüksekligi yigirmi zirâ'dur. *Ve metâf-ı şerîfün* (2) etrâfında altmış altı direk vardur tuçdan ki pâdişâh-ı (3) 'âlem-penâh -tâlebekâhu- devletinde olmuşdur kandîl (4) aşmağ içün. Ve her iki tuç diregün mâbeynine yedi (5) kandîl aşılmışdur metâf-ı şerîf rûşen olmağ-içün. (6) Ve pâdişâh-ı 'âlem-penâh -tâle beķâhu- devletinde Altun (7) Oluķ tecdîd olındı. Bende-i dâ'î bu târîhi dëdüm ki (8) târîh toķuz yüz altmışda idi.

Kıt'a-ı târîh

(9) *Hüdâvendâ tû-yı feyyâz-ı 'âlem*

Merâmetümâ derin mîzâb-ı ğayzî

(10) *Bugün sirâbem ez mîzâb-ı feyzet*

Çü şod târîh o mîzâb-ı feyzî

⁸⁹ Burada bir kelime atlanmıştır.

(11) *Ve dahı pādīṣāh-ı ‘ālem-penāh* devletinde Ka‘betullāhuṅ (12) -şerrefallāhu-sakf-ı şerīfi tokuz yüz altmış birinde tārīhüṅ tecdīd olundu. Bende-i dā‘ī (13) faķır tecdīd kemālīṅ buldukda bu tārīhi dēdüm ve mermere yazdum. [17a] (1) bu āyet-ile ve bu elkāb-ı şerīfe ile ki bunlardur: (2) Bismi’llāhi’r-rahmāni’r-raḥim. El-ḥamdülillāhirabbi’l-‘ālemīn. (3) *ḲāleAllāhü te‘ālā ve li’llāhi ‘ale’n-nāsi hiccü’l-beyti menisteṭā’a* (4) *ileyhi sebilān teḳarrabe ila’llāhi te‘ālā bi-ta‘mīr-i beyti’llāhü’l-* (5) *Ḥarāmi meni’htārehu’llāhü te‘ālā bi-hidmeti’l-ḥaremeyni’ş-* (6) *şerīfeyni Sultānū’l-berreyni ve’l-baḥreyni ḥādimü’l-* (7) *ḥaremeyni’ş-şerīfeyni. Meliki’l-‘Arabi ve’l-‘Acemi ve’r-Rūmi* (8) *ve’l-‘Irakeyni. Es-sultān ibnü’s-sultān ibnü’s-sultān* (9) *el-‘āşiri min selāṭīn-i āl-i ‘Oşmān. El-melikü’l-muẓaffer* (10) *ebu’l-fütühāt Sultān Süleymān Ḥan ibnü sultān* (11) *Selīm Ḥan bin Sultān Bāyezīd Ḥan teḳabbel Allāhu a‘mālehu*

(12) *Ve belleḡa fi’d-dāreyni āmālehu*

Hazā beytü’t-tārīḥ

(13) *Ḥān Süleymān ḥādimü’l-Ḥarameyn*

‘Ammera bi’l-‘atā-i kıbletehu

[17b]

(1) *Ve bu tārīhi* ta‘mīr-i beyt-i şerīf-ile ta‘mīr-i meṭāfa dēdüm.

(2) *Hāzā* beyt-i tārīḥ

(3) *Ḥādimü* beyt-i ḥaḳ Süleymān Ḥan

‘Ammerā’l beyte ve’l-meṭāfe’l-ḥiç (sene 961)

(4) *Tārīḥ-i āḥer li-ta‘mīr-i beyti’l-‘atīḳ*

(5) Men be tārīḥ Ka‘be dūr süften

‘Ammera’llāh atikahu güfitem (961)

(6) *Tārīḥ-i āḥer li-ta‘mīr-i beytu’llāh*

(7) Kūltü tārīḥan li-ta‘mīri’l-‘atīk

‘Ammera’l-beyte Süleymān zāhiden

(8) *Tecdīd-i meṭāf-ı şerīf için mermere yazduğum tārīḥ.* (9) *Bi’smi’llahi’r-raḥmani’r-raḥīm. El-ḥamdülillahi rabbi’l-‘ālemīn* (10) *Ḳale Allāhü te‘ālā ve’l-yeṭṭavveffu bi’l-beyti’l-‘atīk teḳarrabe ilallāhi te‘ālā* (11) *bi-tecdīdi’l-meṭāfi’ş-şerīf meniḥtārehullāhu te‘ālā* (12) *biḥidmeti’l-ḥarameyni’ş-şerīfeyni. Sultānü’l-berreyni ve’l-baḥreyn.* (13) *Ḥādimü’l-ḥarameyni’ş-şerīfeyni. Melikü’l- ‘ Arabi vel ‘Acemi ver-Rūmi [18a]* (1) *ve’l-‘Irāḳeyni es-sultān ibnü’s-sultān ibnü’s-sultān* (2) *el ‘āşiru min selāṭini āli ‘Oşmān el-melikü’l muḳaffer ebu’l-* (3) *fütūḥāt sultān Süleymān Ḥan bin sultān Selīm* (4) *Ḥan bin sultān Bāyezīd Ḥan teḳabbel Allāhü a‘mālehü* (5) *ve belleḡa fi’d-dāreyni āmālehü. Āmīn. Hazā tārīḥ-i tecdīd-i meṭāf*

(6) *Ceddede sultān Süleymān bin Selīm*

El-meṭāfe bi’l-cehdi’li’t-tāīfeyn (961)

(7) *Bu tārīḥ* daḡı hem mi‘māra ve hem beyt-i şerīfe ve hem (8) meṭāfe tārīḥidür ki mi‘mār bu bende-i dā‘īden kendü (9) mi‘mārlıḡı için tārīḥ ṭaleb ètdükde vāḳi‘ olmuşdur.

(10) **Beyt-i tārīḥ**

(11) Tārīḥü’l-mi‘māri bilā-ḡilāf

Mi‘mārü’l-beyti ve’l-meṭāf (961)

(12) *Ve Mekke-i Mükerreremenüñ* deresinüñ ‘arzı bir mîl-dür. (13) *Ve dahı* şehrinüñ tûlı iki mildür, *ve Şafâdan Merve* mabeyni [18b] (1) bir mil-dür, *ve Mekkedden Mînâya* yedi mil-dür, *ve Mînâdan* (2) Müzdelifeye yedi mil-dür, *ve Müzdelifeden* ‘Arafâta (3) yedi mil-dür. *Ve Mekkedden Ci‘râne* -ki Râsulullâh ‘aleyhi’s-selâm (4) ‘umre getürdüğü maḥal-dür- on iki mil-dür. *Ve Mekkedden* (5) Ten‘îm -ki ḥazret-i ‘Âişe raḍıyallâhu ‘anhâ ‘umre getürdüğü (6) yerdür- yedi mil-dür. *Ve Ciddeden Mekke-i Mükerreremeye* (7) iki günlük yoldur. *Ve Mekke-i Mükerreremeye Zübeyde Ḥâtünün* (8) getürdüğü ‘aynün başı kırk mil-dür. *Ve ‘Arafât şuyınun* (9) başı bir günlük yoldur. Anun-ıçün hiç münkaṭı‘ olmaḵ (10) yok-dur, ‘ale’d-devâm cârîdür. *Ve Mekke-i Mükerrermeden* (11) Medîne-i Münevvere mabeyni on günlük menzildür. *Ve mîḳât-ı* (12) kâfile-i Mısr ki Râbiğ derler *ve ḥacılar anda iḥrâm geyerler*, (13) ol maḥalden *Mekke-i Mükerreme mabeyni* beş menzildür. [19a] (1) *Ve Şām-ı Şerîfden Mekke-i Mükerreme mabeyni* kırk menzildür. (2) *Ve Mısrđan* otuz bir menzildür. *Ve ḳalem-i varak-peymâ dahı* (3) rûz ü şeb sefer çeküp menzili bu maḳâmda nihâyet bulup (4) iḳâmet itdi.

(5) **Ḳaṣîde-i Ka‘be-i Mükerreme**

(6) Ehl-i İslâma açup bâb-ı sa‘âdet Ka‘be

Ḥâne-i Ḥaḳḳa eder ‘âlemi da‘vet Ka‘be

(7) Devlet anun kim anun da‘vetini etti ḳabûl

Rûz-ı maḥşerde eder aḡa şefâ‘at Ka‘be

(8) Âsitânında edüp secde-i ta‘zîm u niyâz

İçeri gir saḡa açdı der-i devlet Ka‘be

(9) Ne murâduñ var-ısa iste derün-ı dilden

Ḥaḳ vērür ki oldı bugün cāy-ı icābet Ka‘be

(10) Şerr-i şeytāndan emīn olmağ-ısa maḳşūdun

İlticā eyle ki olur ḳal‘a-i ‘ismet Ka‘be

(11) Ḥaḳ didi her kim aḡa dāḡil olur olsun emīn

Buldı bu āyet-ile vaşf-ı emānet Ka‘be

(12) *Ḳālellāhu tebāreke ve te‘ālā*

Ve men deḡalehü kāne āminen

(13) Dāḡil oldum bu ümīd-ile nihāyetsüz aḡa

Şükr kim oldı baḡa cāy-ı selāmet Ka‘be

[19b]

(1) Dest der kisve dēdüm dest-i men ü dāmen-i tü

Dest-gīrüm ola tār ü zi-ḳıyāmet Ka‘be

(2) Nokṡa-i dāyire-i ḡarḡ-ı berīn budur bu

‘Arşdan anuḡ-içün buldı fażīlet Ka‘be

(3) Ḳutbıdur dāyire-i ḡarḡ-ı berīnün ki oldı

Mürşid-i ḳāfile-i rāh-ı hidāyet Ka‘be

(4) Oturup dāyire-i nürda esmā çeker ol

İns-ile cinni èder kendüye da‘vet Ka‘be

(5) Ser-be-ser içi ṡaşı toptolu tevḡīd olmış

Bulmuş İmān gibi tevḥīd-ile vahdet Ka‘be

(6) İns-ile cinne olup cezbe-y-ile mıkṇāṭīs

Kendüye çekdi şalup ‘āleme cezbet Ka‘be

(7) Bir tılsım-ı ‘aceb ü mazhar-ı ḥikmetdür bu

N’ola ger vërse cihān ḥalkına ḥayret Ka‘be

(8) Sırr-ı pūṣīdedür ol kimse anı keşf edemez

Ṭotalıdan yüzine perde-i ḥadret Ka‘be

(9) Pāy-ı derde emn ü ser zīr-i girībān ètmiş

Buldı keşretde meger lezzet-i vahdet Ka‘be

(10) Bağlamış beline ḥıdmet kemerin bende gibi

Bunca ḥüccāca eder ğırret ü ḥıdmet Ka‘be

(11) Yüz sürer pāyına her yıl niçe yüz biṇ ḥüccāc

Her yıl eyler bu kadar ḥalkı ziyāfet Ka‘be

(12) Ḥāşa kim vādī-yi bī-zer‘ ü zirā‘atde müdām

Rūz ü şeb ḥalka çeker da‘vet ü ni‘met Ka‘be

(13) Cem‘ edüp cümle-i ḥüccācı yarın maḥşerde

Şāhlar gibi çeker leşker-i nuşret Ka‘be

[20a]

(1) Budur ol ḥāne-i İslāma sūtūn-ı ḥāmis

Yıkılır vermese ol hāneye kuvvet Ka‘be

(2) Ger dësem dār-ı şifā-yı dil ü cān lāyık aña

Maraż-ı cürme olur bâ‘ış-i sıhhat Ka‘be

(3) N’ola bulursa şifā cümle merzā andan

Ki vërür ‘āleme Zemzem bigi şerbet Ka‘be

(4) Oldı mātem-zede hüccāc-ı kefen-püşlara

Rûz ü şeb giyer anuñün qara kisvet Ka‘be

(5) Leylî-dür perde-i ‘işmetde cihān-ı mecnûnı

Şanma kim göstere her ‘āşıka tal‘at Ka‘be

(6) Şükür kim ‘arz-ı cemāl eyledi ben mecnûna

Niçe sultānlara göstermedi şüret Ka‘be

(7) Nokta-i hāl-i ruh-ı rûy-ı zemîn budur bu

Vechi var vërse dahı ‘āleme ziynet Ka‘be

(8) Hacerü’l-esvedüñ olsun yüzi ağ alnı açık

Kim anuñ veçhi ile buldı vecāhet Ka‘be

(9) Haset-i kûyuñ-ile beyti tavāf eyler-iken

Ëtdi bu beyt-i şerîf üzre işāret Ka‘be

(10) Ser-i kûyuñ var-iken gülşen-i ‘ālemden tek

‘Āşıq-ı sādık-ı dīdāra ne hācet Ka‘be

(11) Kanda kim zıkr olunur Ka‘be ğaraž kũyundur

Ser-i kũyundandır olur ya‘nĩ kināyet Ka‘be

(12) Geh eşigũn dilerem ğāh der-i devletũnĩ

Her kaçan vāki‘ ola dilde ‘ibāret Ka‘be

(13) ‘İşkā vīrānelerũn her biri beytũ’l-ma‘mũr

‘Āşıkā hāne-i her kũy-ı muḥabbet Ka‘be

[20b]

(1) ‘Ārife ferş-i zemĩn ‘arş-ı mu‘allā görünũr

Bũt ũ bũt-hāne ve her deyr tamāmet Ka‘be

(2) Bir ḳapunũn ḳuluyam kim der-i devletdũr adı

Āsitānıḳa eder kendũyi nisbet Ka‘be

(3) Bir sa‘ādet ğũninũn zerre-i serğestesiye

Ki eşiginden umar zıll-ı ḥimāyet Ka‘be

(4) Kimdũr ol şems-i sa‘ādet dẽr iseñ ‘ālemde

Ki bilũr eşigini ehl-i sa‘ādet Ka‘be

(5) Şāh-ı şāhān-ı cihān ya‘nĩ Sũleymān-ı zamān

(6) Ki cemāline anũn şevk-ile ḥasret Ka‘be

(7) Ser-i ser-ḥayl-i selāṭĩn-i sa‘ādet-mendān

Buldı ‘ahdinde anũn emn ũ emanet Ka‘be

(8) ‘Āşir-i ‘ikdidür ü gevher-i āl-i ‘Oşmān

Buldı bu gevher-ile zīver ü ziynet Ka‘be

(9) İlticā etse revā eşigine halk-ı cihān

Ki olupdur ezeli melce’-i ümmet Ka‘be

(10) Ḥasret-i kūyūn-ıla etdüm ikāmet anda

Var ümīdüm ki ola maḫşūda vesīlet Ka‘be

(11) Bir murādum var-ıdı bu der-i devletde benüm

Eyledi eşigüne anı havālet Ka‘be

(12) Gönlümü yıkdı faqr cürm ü cināyet etdi

İstemez pādişāhum cürm ü cināyet Ka‘be

(13) Var ümīdüm ki ede ma‘mūr anı dest-i keremün

Keremün-le nite kim oldı ‘imāret Ka‘be

[21a]

(1) Seb‘ada tā bu kadar aşl ü aşālet yoğ-ıdı

Ka‘bede aşmağ-ıla verdi aşālet Ka‘be

(2)Ka‘bede aşılmasa rif‘at bulmazdı seb‘a

Ka‘be vèrdi aña bu mertebe-i rif‘at Ka‘be

(3)Seb‘adur her yedi beytüm bu ḫaşıdemde benüm

Ki eyler içinde bu da‘vāya şehādet Ka‘be

(4) Şeref-i pāyın-ile erdi ʔaṣīdem ‘arṣa

Nite kim seb‘aya vermiş-idi rütbet Ka‘be

(5) Ben Ğubārī kerem et Ka‘beye ergür şāhum

(6) Ki olupdur ʔuluna cāy-ı iḳāmet Ka‘be

(7) Anda evlād-ı ‘ıyālüm ʔalup eyler efġān

ʔapuṇa geldi eder baṇa şefā‘at Ka‘be

(8) ʔonmasın āyīne-i pāḳiṇe bir zerre ġubār

Lāyık oldur kim ola ‘ayn-ı neḫāfet Ka‘be

(9) Eşigün devletile melce’-i eşrāf olsun

Nite kim bula şeref birle şerāfet Ka‘be

(10) Olsun ḥali meṭāf olmadan eşrāfa ʔapuṇ

Olduġınca maḥal-ı ḥācet Ka‘be

(11) Umaram ki ola niyāzum der-i devlette ʔabūl

Ki olupdur ezeli cāy-ı icābet Ka‘be

(12) Pādişāhum dü cihān içre sa‘ādet-mend ol

(13) Dü cihānda nite kim buldı sa‘ādet Ka‘be

[21b]

(1) Ğazel-i Temennī

(2) *Key buved yā Rab ki diger Mekkerā mesken konem*

Memçü Mūsā menzili ħod vadi-yi Eymen konem

(3) *Der ħarem ŧebhā tā ŧubĥ āh-ı āteŧĭn*

Tā seĥer ŧaĥn-ı ħaremṛā memçü meh-i rūŧen konem

(4) *Rūz ũ ŧeb na'ra gūnān ser-ā-pā birehne der ŧavāf*

Īn giribānem bedest-i ŧevĥ tā dāmen konem

(5) *Keŧt muĥber ħāṭıram yā Rab besi ez ħāk-i Rūm*

Müŧ-i ħākemra be hak-i Mekke-i māmen konem

(6) *Yā rasūlullāh ħubārırā besuyı ħod bigeŧ*

Tā bī-ħāk-i pā-yı tü āz ŧevĥ cān dāden konem⁹⁰

⁹⁰ “Yā Râb yeniden ne zaman Mekke’yi mesken tutabilirim? Ne zaman Hz. Musa gibi Eymen Vadisi’ne ulaşabilirim? Seher vaktine kadar durmadan ah ederim. Gece gündüz nara atarak çıplak baş ve ayakla tavaf ederim. Yakamı ŧevkin elinde bıraktım ki etek yapayım. Rūm diyarlarında halim çok deĝiŧti. Avucumdaki topraĝı Mekke topraĝındanmıŝ gibi güvenilir toprak sayayım. YaRasulallāh bu toz ve topraĝı kendine doĝru çek. Ta ki senin ayaĝının altındaki topraĝın ŧevkinden can vereyim.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. SÖZLÜK VE DİZİN

-A-

āb (Far.): Su.

āb-ı Zemzem: Zemzem suyu.

ā.-ı Zemzem 9b/06, 9b/07,
13a/05, 12a/05, 12a/01, 11a/08,
11a/09, 11b/03, 11b/06

*h̄idmet edenler āb-ı Zemzem
otuz zirā'dan ziyāde olur 11b/01*

ābā (Ar.): Babalar.

ā. 6b/01

*Cāhiliyye zamānından ilā
yevmināhāzā ābā vü ecdādı 6b/01*

abanos : Abanozgillerden, sıcak
ülkelerde yetişen, kerestesinden
yararlanılan birçok ağacın ortak adı,
abanoz.

a.7a/06, 12b/01

*Ve sac ağacı pāreleri ki abanos
olmuş 12b/01*

‘aceb(Ar.): Acaba, hayret, gariplik,
şaşılabak şey.

‘a. 19b/07

*Bir t̄ılısm-ı ‘aceb ü mazhar-ı
hikmetdür bu 19b/07*

‘acīb (Ar.): Şaşılabak şey.

‘a. 7a/09

Bu emr ‘acīb degıldür. 7a/09

aç-: Bir şeyi kapalı durumdan açık
duruma getirmek.

a.-dı 19a/08

a.-mak 7b/11

a.-up 19a/06, 2a/02, 7b/09

*İçeri gir saña açdı der-i devlet
Ka ‘be 19a/08*

açık: Açılmış, kapalı olmayan, kapalı
karşıtı.

a. 20a/08

*Bir şahrāşekl açık kumlı yer idi
13b/08*

ad: Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam.

a.+ı 20b/02

Bir kapunun kuluyam kim der-i devletdür adı 20b/02

adlı: Adı olan, ad sâhibi, adlandırılmış.

a.8a/01

Bu kuyunun tafşîlini Ka'be-nâme adlı kitâbumuzda beyan etmişüzdür 8a/01

‘adâlet (Ar.):Hakka riayetkârlık, hak tanırılık, haklılık, doğruluk.

a.-penâhları 3a/13

a.+leriyle 3a/06

zıll-ı ‘adâlet-penâhları memdûd ve vücûd-ı şerîfleri cihân 3a/13

adam: İnsan.

a. 11b/03

içine adam düşdüğü zamânda cemî‘ âb-ı Zemzemi çeküp 11b/03

‘add (Ar.): Sayma, sayılma.

‘a. 8b/01

Ka‘beden ‘add olunur ihtiyâten. Ve salâtda kible edinmezler 8b/01

‘aded (Ar.): Sayı.

a.+de 3b/09

a.+e 3b/08

a.+i 4a/03

a.+ine 3b/07

bu yigirmi dört ‘adedde yümn müşâhede êtdiler 3b/09

âdem (Ar.):Adam.

â.12a/02, 12a/05, 12b/08,

2a/10, 3a/07, 5b/03, 4a/02

a.+e 4a/02

tâ ki bir dahı âdem düşmeye. 11a/12

ağ: Ak, beyaz.

a.20a/08

‘Hacerü’l esvedün olsun yüzi ağ alını açık 20a/08

ağaç: Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki.

a. 7a/06, 7a/07, 7a/10,

a.+dur 4b/08

a.+ı 12b/01, 7a/06

a.+ indandur 4b/07

a.+larından 15a/08

a.+larının 15a/08

a.+dur 7a/06, 7a/07

a.+lar7a/10

*Abanosa benzer bir siyāh ağaç
sac ağacı dērler* 7a/06

ağıl: Evcil küçükbaş hayvanların
barındığı çit veya duvarla çevrili yer,
ağıl, arkaç.

a.+ı 8a/04

*nısf-ı dā'iredür ki İsmā'îl
peygamberün koyunu ağılı idi* 8a/04

ağız: Çıkış yeri.

a.+ındağı 11a/07

a.+ınun 11a/06

*Evvelā çāh-ı Zemzemün
ağzınun dāiresi on altı zirā'dur* 11a/06

aḥcār(Ar.):Taşlar.

a.-ı māni'a: Engel taşları.

a.+nun 11a/07

*Ve ağzındağı aḥcār-ı
māni'anun kıametü iki zirā'* 11a/07

aḥkām (Ar.): Emirler, hükümler.

a.+larıyla 3a/09

*aḥkāmlarıyla cihān ma'mūr ve
pertev-i felekfürūzlarıyla* 3a/09

aḥvāl (Ar.): Oluşlar, bulunuşlar,
durumlar.

a. 13b/05, 13b/06

a.+i 8a/03

a.+ini 10a/02

Ve daḥı ḥicrün aḥvāli budur ki
8a/03

'ahd (Ar.): Söz verme, and, yemin.

a.+inde 20b/07

*Buldı 'ahdinde anun emn ü
emanet Ka'be* 20b/07

ak: Ak, beyaz.

a. 11a/08

*ve on barmaḥdur ki ak
mermerdür İttifāk ābı Zemzem* 11a/08

ak-: Sıvı maddeler veya çok ince taneli
katı maddeler bir yerden başka bir
yere doğru gitmek.

a.-ar 8b/10

*Ve Altun Oluğun suyu bu
ḥaṭīm içine akar ki* 8b/10

al-: Bir şeyi elle veya başka bir araçla
tutarak bulunduğu yerden ayırmak,
kaldırmak.

a.-up 12b/06, 14b/06, 14a/11,
14b/12, 15a/03, 15a/05

*almağa kaçd eden niçe belāya
uğradı 7b/10*

‘alā (Ar.): Daha yüksek, en yüksek, pek
yüce.

a. 1b/07

*ve bilā zirā‘ ū bī-pergār bināyı
‘alā-yı bī-hemtā belki 1b/07*

nūrun ‘alā-nūr:“Nur üstüne
nur” Âlânın âlâsı, âlâdan da çok iyi.

‘ālem nūrun ‘alā nūr olupdur.
3a/10

‘ale’d -devam (Ar.): Daimi surette,
boyuna, sürekli olarak.

‘a.11b/05,18b/10

*lā yenkaṭ‘ı ‘ale’d-devām dört
bekereye sekiz devl bağlayup 11b/05*

‘ālem (Ar.): Dünya, cihan.

‘ā. 10a/07, 16b/09, 2a/09,
3a/07, 3a/10, 6a/09

‘ā.+e 19b/06, 20a/03, 20a/07,
4a/01

‘ā.+i 19a/06

‘ā.+de 20b/04

‘ā.+den 20a/10, 7b/07

*Kendüye çekdi şalup ‘āleme
cezbet Ka‘be 19a/06.*

ālem-penāh: Cihanın sığınağı.

ā.-penāh 16b/03, 16b/06,
16b/11, 10a/07, 13a/09, 5b/11

*‘ālem yigirmi zirā‘dur ve
pādişāh-ı ‘ālem-penāh ṭāle beḳāhu
binā etdügi 13a/09*

‘ale’t-tafşīl (Ar.): Bütün ayrıntısıyla,
bütün teferruâtıyla.

‘a.2b/05, 10a/02, 13a/07, 6a/12

*Te’līf etdüğümüz Ka‘be-
nāmede ‘ale’t-tafşīl beyan etdük.
İsteyen anda göre. 13a/07*

‘aleyhim(Ar.): Onların üzerine, onların
üzerine olsun.

‘a.10b/09, 8b/02

rıdvānullahi te‘āla ‘aleyhim
10b/06

‘aleyhi’s-selām(Ar.):“Ona selam
olsun!” manasında peygamberin adı
anılırken kullanılan bir söz.

‘a. 14a/01, 18b/03, 4a/06,
6a/06, 7a/10, 7b/06, 9a/03, 9a/04,
9a/07, 9b/01

*Aḥvāl-i Mescidi’l-Ḥarāmi’s-
Şerīf budur ki Rasūlullah ‘aleyhi’s-
selām zamanında 13b/07*

alın: Bazı şeylerin önü, ön yüzü.

a.-ı 20a/08

*Ḥacerü'l-esvedün olsun yüzi ağ
alını açık* 20a/08

ālī(Ar.):Yüce, ulu.

a.14b/07

*Şerīfe zamm edüp vüs'at
gösterdiler. Ve daḥı ālī divār* 14b/07

‘ālī (Ar.):Yüksek olan, yüce, ulu.
3a/11

*Ḥarem-i Şerīfün dīvārların ‘ālī
edüp ve revāklarının* 15a/07

alt: Bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst
karşıtı.

a. 8a/09, 15b/01, 16a/11

a.+ında 15a/10, 15b/01

a.+ındaḡı 16a/11

a.+dan 12a/04, 12a/06, 8a/09

*Ve revāk altında çok kandīller
aşup Ḥarem-i Şerīfe çok* 15a/10

altı: Beşten sonra gelen sayının adı.

a.13a/12, 16a/12, 16b/02,
4b/06, 7a/01, 9a/01

*Evvelā çāh-ı Zemzemün
aḡzının dāiresi on altı zirā'dur* 11a/06

altmış: Elli dokuzdan sonra gelen
sayının adı.

a. 16b/02, 16b/12, 16b/08,
15b/11

a.+da16b/08

a.+ında 15b/11

*derinligi altmış zirā'dur Ve bu
Zemzeme leyl ü nehār* 11a/13

altmış dört: Sayı adı.

a.+inde 15a/01

*Ve ‘Abdullah bin Zübeyr
raḡıyallāhu anḥ hicretün altmış
dördinde* 15a/01

altun: Altın.

a. 9b/13

altun yaldızlı gümüş şırma-y-ıla
siyāh kemḥā üzerine 9b/13

a.+a 15a/04

Altun Oluk: Kâbe'nin damında
biriken yağmur sularının dışarıya
akmasını sağlamak amacıyla Hatīm'in
bulunduḡu taraftaki duvarın üstüne
yerleştirilen altından yapılmış oluk.

A. 8a/05, 8a/09, 16b/06, 8b/05,
8b/10

*Ḥanefī maḡāmı Altun Oluk
muḡābelesindedür* 13b/03

āmīn (Ar.):Duâlardan ve hayır temennîlerinden sonra, “Allah kabul etsin, öyle olsun!” anlamında kullanılan söz.

ā.18a/05,3b/01

‘turdukça mevcūd ola. Āmīn yā Rabbe’l- ‘ālemīn.3b/01

‘āmm (Ar.):Umumi, genel, herkese ait.

‘ā. 4a/02

‘huşūşā benī ādeme nef‘leri ‘āmm olduğu eçlden bu zīrā’ı 4a/02

ammā (Ar.):Ama, fakat, lakin, ancak.

a. 11b/08, 6b/04

‘tavāf étse cāizdür ammā ol ettiği tavāf farz olsa 14a/06

anda: Orada, oraya.

a.11a/05, 13a/08, 18b/12, 20b/10, 21a/07, 8a/02

beyān ū ‘ayān étdük. İsteyen anda göre 10a/04

andan : Ondan (“ol” zamirinin ayrılma hâli).

a. 20a/03

N’ola bulursa şifā cümle merza andan 20a/03

anı: Onu (“ol” zamirinin belirtme hâli)

a.20b/11, 20b/13, 5b/04, 9b/05

Sırrı pūşīdedür ol kimse anı keşf édemez 19b/08

anun : Onun (“ol” zamirinin ilgi hâli)

a. 19a/07, 20a/08, 20b/06, 20b/07, 9a/13, 8a/13, 8b/05, 18b/09

Devlet anun kim anun da ‘vetini étdi kabūl 19a/07

anā: O zamirinin yönelme hâli, ona.

a. 19a/07, 19a/11, 19a/13, 20a/02, 21a/02

fukarā evleri varıdı ki anā ‘Arablar ‘uşşe dērler 13b/11

‘anh (Ar.) : Ondan.

‘a.14a/09, 14b/04, 14b/10, 15a/01

radıyallahu ‘anh tokuz dahı ziyāde étdi 4a/09

‘anhā (Ar.): Ondan.

‘a. 18b/05

‘hazret-i ‘Aīşe radıyallahu ‘anhā rivāyet étdigi ‘hadişi 8a/12

aḡunḡün: Onun için, o yüzden.

a. 19b/02, 7a/09

Rūz u ṣeb giyer aḡunḡün ḡara kisvet Ka‘be 20a/04

ara: İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, açıklık, aralık, boşluk, mesafe.

a.+sından 13b/12

arasından cābecā yollar varıdı 13b/12

‘araba: Tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı.

‘a.15b/13

yondurup baḡrden ve Cidde-i Ma‘mūre ṡarafından ‘arabalarla getürdüp 15b/13

ārāste (Far.): Bezenmiş, süslenmiş.

ā.15a/09, 4b/11, 10a/13

ve zerr ū lāciverdile ārāste ve pīrāste édüp 10a/13

ard: Art, arka.

a.+ıdur 10b/08

a.+ında 10b/01, 14b/11

a.+ındadır 13b/03

a.+ındağı 16a/08

mezhebinde ṡavāf namāzın bu maḡāmuḡ ardında ḡılmaḡ 10b/10

‘ārif (Ar.): Çok anlayışlı, hakkıyla bilen, gördüğünü uzun düşünmeye gerek kalmadan hemen kavrayacak yetenekte olan (kimse), irfan sâhibi, ehlidil:

‘ā.+e 20b/01

‘ārife ferṡi zemin ‘arṡ-ı mu‘allā görünür 20b/01

‘arṡ (Ar.): Dokuzuncu gök.

‘a. 21a/04, 19b/02, 20b/01

‘Ārife ferṡi zemin ‘arṡ-ı mu‘allā görünür 20b/01

arṡ (Ar.): 1.Dünya.

a. 1b/08

‘ibreṡhānei ehl-i arṡ u semā itdükden soḡra 1b/08

2.Toprak.

a. 2b/2

Ve daḡı cirm-i arṡ cirm-i maden-i eṡḡal iken küre-i arṡ 2b/2

‘arṡ (Ar.): Bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma.

‘arṡ īd-:Sunmak. 5a/03

*‘arz ĩdũp gũmũſi tecdĩd olup
bu bende-i dā‘ĩ 5a/03*

‘arz (Ar.):En, genişlik.

*‘a. 2b/07, 2b/08, 4b/03, 18a/12,
9b/12, 20a/06*

‘arz-ı meṭāf-ı ſerīf: Mũbarek
tavaf yerinin genişliği. 13a/10

*minber-i ſerīfden Ka‘be
divārına varınca ‘arz-ı meṭāf-ı ſerīf
13a/10*

‘arzān (Ar.): Enine, genişliğine.

‘a. 7a/01

*yigirmi bir zirā‘dur. Ve ‘arzān
on altı zirā‘dur 7a/01*

‘arzi(Ar.):Ene ait, enle ilgili.

‘a.+dũr 4b/02

*cenũbĩsidũr yigirmi zirā‘dur ki
‘arzi‘dur 4b/02*

‘aṣā(Ar.): Deynek, sopa.

‘a.+ıla 14a/04

‘a.+ları 14a/03

*ol ‘aṣā-ıla istilām ederlerdi
iṣāret vechi üzere 14a/04*

aṣālet (Ar.):Soysop temizliği.

a. 21a/01

*Seb‘ada tā bu ḳadar aṣl ũ asalet
yoğıdı*

*Ka‘bede aṣmağıla verdi aṣālet
Ka‘be 21a/01*

aṣār(Ar.): Abideler.

a. 3a/09

*aṣār u aḥḳāmlarıyla cihān
ma‘mũr ve pertev-i felek-fürũzlarıyla
3a/09*

aṣ- : Bir ſeyi aṣağıya sarkacak bir
biçimde bir yere iliſtirip
sarkıtmak.15a/10

a.-arlar 12b/01

*laṭīf ũskũre ve iki mũcevher
levḫalar ki ḥātũnlar boyunlarına
aṣarlar.12b/01*

aṣḫāb(Ar.): Peygamberimizi gũrmek
ve sohbetine ermek ſerefini kazanmıſ
kimseler.

*ila maḳāmi levlāk Ve ‘alā ālihi
ve aṣḫābihi’l-kirām. 1b/03*

aṣıl-: Asma iſi yapılmak veya asma
iſine konu olmak.

a.-masa 21a/02

a.-mıſdur 16b/05

*ḳandīl asılmışdur meṭāf-ı şerīf
rūşen olmağ-ıçün 16b/05*

āsītān(Far.): Eşik.

ā.+ ıṇa 20b/02

ā.+ında 19a/08

*Āsitānında édüp secde-i ta'zīm
ū niyāz 19a/08*

aşl(Ar.): 1.Asıl, kök, temel, esas.

a.+ı 3b/08

*olduğınun aşlı budur ki esrar-ı
'adede vāḳıf olan ḥükemā 3b/08*

2.Hakikat, soy, nesep.

a. 21a/01

*Seb'ada tā bu ḳadar aşl ū aşālet
yoğıldı 21a/01*

aşla: Hiçbir zaman, hiçbir biçimde,
sakın, zinhar.

a. 11b/08

*toḳuz ḳulāç şuyı vardı aşla
naḳş bulmadı 11b/08*

aşmak: Bir şeyi aşağıya sarkacak bir
biçimde bir yere iliştip sarkıtmak.

a.16b/04

a.+ıla 21a/01

*Seb'ada tā bu ḳadar aşl ū aşālet
yoğıldı*

*Ka'bede aşmağ-ıla verdi aşālet
Ka'be 21a/01*

āsūde (Far.): Rahat, gairesiz, dinç
(olan).

a. 3a/07

*'ālem pürnūr ve zıllı
ḥimāyetlerinde benī ādem āsūde-ḥāl u
mesrūrdur 3a/07*

āsumān(Far.): Gök, sema.

a. 2a/05, 2a/10, 2b/11

*édünüp ḥallāl-ı rumuz-ı
āsumān ve kâşif-i künūz-ı ḥırbān
2b/09*

'āşık(Ar.): Birine, bir şeye tutkun,
imre.

'ā.+a 20a/05, 20a/13

*Şanma kim göstere her 'āşıḳa
ṭal'at Ka'be 20a/05*

'āşık-ı sādık: Sâdık aşık.

*'Āşık-ı sādık-ı dīdara ne ḥācet
Ka'be 20a/10*

'āşir (Ar.):Onuncu.

'ā. 20b/08

‘Āşir-i ‘ikdidür ü gevher-i āli
‘Osmān 20b/08

‘atebe (Ar.): Eşik, basamak.

‘atabe-i ulyâ: Çok yüce eşik.

5a/04

‘atebe-i ‘ulyâsı üzre vaz‘ olınan
gümiş levhi 5a/04

‘avrat (Ar.): Kadın.

‘a.+lar 13a/03

Ve iki zirâ‘ı sâfî pek yağlı
toprakdur ‘avratlar hammâmda 13a/03

ayağ: 1. Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.

a.+ının 9b/04, 9b/07

üzerinde hâzret-i İbrahîm
peygamberün iki mübârek ayağının
9b/04

2. Basamak.

tahtadan Ka‘be tamına çıkmak
içün yigirmi yedi ayak nerdübân 7b/03

‘ayân (Ar.): Belli, açık, meydanda.

‘a .4a/03, 10a/04

beyân ü ‘ayân êtdük. İsteyen
anda göre. 10a/04

āyet (Ar.): Kur’ân-ı Kerim’deki sûreleri meydana getiren kelime veya cümlelerden her biri.

ā.+ile 17a/01, 19a/11

ā.+inden 10b/08

āyetinden murād bu şubbākuñ
ardıdur dēdiler ki hālfı 10b/08

āyîne (Far.): Ayna.

āyîne-i pāk: Temiz ayna.
21a/08

Çonmasın āyîne-i pākine bir
zerre ğubār 21a/08

‘ayn (Ar.): 1. Aslı, kendisi.

‘ayn-ı nezāfet: Temizliğin kendisi.

Lāyık oldur kim ola ‘ayn-ı
nezāfet Ka‘be 21a/08

2. Kaynak, pınar.

a.+uñ 18b/08

getürdigi ‘aynuñ başı kırk
mildür. 18b/08

az: Nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksik, çok karşıtı.

a.4b/13

pāreleri dökülüp az kalup bāb-ı şerīfün gümüşini 4b/13

a‘zam (Ar.): (Daha, pek, en, çok) Büyük.

vezīr-i azam→ **vezīr** 3a/10

‘azīz (Ar.):Muhterem, sayın.

‘a .11b/09

yüz yaşından mütecāviz Bennā Maḥmūd demekile meşhūr bir ‘azīz 11b/09

-B-

bāb (Ar.):1.Kapı.

b.1-yıla 6b/04

yerden yukarı dört zirā‘ ve şümündür. Ammā mültezem ki Ka‘be bābı-yıla 6b/04

bāb-ı mesdūd: Kapalı kapı.

b.- mesdūd 6b/12

*bāb-ı mesdūduḡ mābeynidür, dört zirā‘dur daḡı nişfdur.*6b/11

bāb-ı sa‘ādet: Saadet kapısı.

b.- sa‘ādet 19a/06

*‘Alāiyyevī ‘Abdulkadir Efendi merḡum bāb-ı sa‘ādet*5a/02

bāb-ı Şafā: Kabe’nin Safa Tepesi tarafındaki kapıdır.

b-ı Şafā 16a/07

yüz dört zirā‘dur. Ve bāb-ı Şafādan Ḥanefī maḡāmı 16a/07

bāb-ı Selām: Bab-ı Beni Şeybe de denir. Hac için Mekke-i Mükerreme’ye giden halifeler ve bilhassa Mekke-i mükerreme şerifleri, mescid-i harama bu kapıdan girerler.

b.-ı Selām 16a/06

olmuşdur ki Bāb-ı Selām-ile Bāb-ı ‘Umre mābeyni dört 16a/06

bāb-ı şerīf: Mübarek kapı.

b.-ı şerif 5a/12, 5b/01, 5b/02, 4b/10,6b/03, 4b/13, 11a/01

kırk zirā‘dur ve çāh-ı Zemzem Ka‘benün bāb-ı şerīfi muḡābelesinde 10b/13,

2.Bir kitabın bölümlerinden her biri.

b.5b/08

Bāb Ka‘benün eni dört zirā‘dur ve uzunı 4b/05

baba: Bir çocuğun dünyâya gelmesine sebep olan erkek, çocuk sâhibi adam, peder.

b.+sıdur 15b/07

Reşîdüñ babasıdur. Ve bu Mehdi Harem-i Şerîfi bir vechile
15b/07

ba‘de- zamân (Ar.):Bir zaman sonra.

b.16a/02

hep mermer direk üzere oldı ba‘de-zamânin Çerākise zamanında
16a/02

bağla-: Bir şeyi bir yere veya bir şeye tutturmak, raptetmek, bağlamak.

b.mış 11b/05, 19b/10

Bağlamış beline hıdmet kemerin bende gibi 19b/10

baħr(Ar.): Deniz.

b.den 15b/13

yondurup baħrden ve Cidde-i Ma‘mûre tarafından ‘arabalarla
15b/13

bā‘iş (Ar.):Sebep olan şey, sebep.

b. 2b/04

bā‘iş ü sırrın ve hikmet ü birrin ma‘lûm edinüp kitāblar 2b/04

bā‘iş-i sıhhat: Sıhhat sebebi.

Maraz-ı cürme olur bā‘iş-i sıhhat Ka‘be 20a/02

bakır: Atom numarası 29, yoğunluğu 8,95 olan, 1084 °C'ye doğru eriyen, doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülür ve işlenir olduğundan eski çağlardan beri türlü işlerde kullanılan, kırmızı renkli element.

b. 12a/12

ve bir rûh-ı tutiyā taş ve üç bakır taş ve dört fağfūrî 12a/12

bākî (Ar.):Artık, artan, fazla, geri kalan; bundan başka.

b. 4b/03

Ve bākî iki divārı bu tûl-ıla ‘arzdan 4b/03

2.Varlığını koruyan, devam eden, devamlı, sürekli.

b.16a/05, 10a/02

Ve bu makām-ı İbrāhîmüñ bākî aħvālını ‘ale’t-tafşîl 10a/02

balçık: İçinde çeşitli organik maddeler bulunan, genellikle killi, koyu, yapışkan çamur, mil.

b.12a/09
b.+lar 12a/11

Ve bu balçıklar içinde çok esbāb bulundu iki cām taş 12a/11

baña: Bana (“ben” zamirinin yönelme hâli).

b. 21a/07

Ka’puña geldi eder baña şefā’at Ka’be 21a/07

bār (Far.):Defa, kere.

b. 5a/07

levlā an hadānā Allahü şad hezār bār şükr ki 5a/07

barmak: Parmak.

b.3b/06, 3b/07, 4a/03, 9a/08, 11a/08, 9a/10

İki barmak miqdārı tefāvūt êtdürüp eksilmedi.11b/07

baş: 1.Herhangi bir şeyin veya yerin esas, ön, üst ve ileri kabul edilen tarafı.

b.18b/08, 18b/09, 3b/06

yigirmi dört barmakdur amma baş barmak ‘itibār olunmaz 3b/06

2.Başlangıç.

b.+ı 18b/08, 18b/09

getürdigi ‘aynuñ başı kırk mildür. 18b/08

ba’zı: Birazı, bir kısmı; kimi.

b.14b/06, 14a/11
b.+sı 9a/12

Cābecā tamarları vardur Şarıya mā’il ve ba’zısı karaya 9a/12

beg: Bey.

b. 6a/10
b.+i 6a/10

beķāhu devletinde Cidde begi Hoş Geldi Beg êtdi 6a/10

beglik: Bey olma durumu.

b. 15a/02

Emiri Mekke-i Mükerrreme olup üç yıl beglik eyleyüp 15a/02

bekā(Ar.):Ölmezlik, ölümsüzlük, ebediyet, ebedîlik, bâkîlik.

b. 19a/13

Şükür kim oldı bekā cāy-ı selāmet Ka’be 19a/13

bekere: Makara.

b.+ye 11b/05

*lā yenkaṭı ‘ale’ d-devām dōrt
bekereye sekiz delv bağlayup* 11b/05

bel: İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm.

b.+ine 19b/10

*Bağlamış beline hıdmet
kemerin bende gibi* 19b/10

belā (Ar.): İnsana büyük bir sıkıntı veren, içinden çıkılması güç durum, bâdire, dert, gam, keder.

b.+ya 7b/10

*almağa kaşd eden niçe belāya
uğradı* 7b/10

belki: Olabilir ki, muhtemel olarak.

b.1b/07, 2a/07, 4a/05, 2a/03

*belki bu nüh revākı bī-şikākı
bilāmizān ū bihancār* 1b/06

ben: Teklik 1. şahıs zamiri, ben.

b.20a/06, 21a/05, 20b/11,
21a/03

*Hattā ben içinde kırı yer
üzerinde* 12b/04

bende (Far.): Kul, köle, tutsak, esir.

b. 11b/02, 13a/06, 16b/07,
16b/12, 18a/08, 5a/03, 5b/11, 9a/13,
9b/06, 19b/10.

*Bağlamış beline hıdmet
kemerin bende gibi* 19b/10

bende-i dā‘ī: Duacı köle, eser müelliflerinin eser içinde kendilerini ifade etmek için kullandıkları bir sıfattır.

b. 11b/02

*Hatta bu faķīr bende-i dā‘ī
dahı bunı gördüm ki* 11b/02

benī(Ar.): Oğullar, evlatlar, çocuklar.

b.15a/06, 3a/07, 4a/02

*Şonra hilāfet benī Ümeyyeden
benī ‘Abbāsa naķl étduğı* 15b/01

benī ādem: Âdem oğulları, insanlar.

*benī ādem oldılar. Hatta
meķādīr-i zemīn ū āsumānı* 2a/10

bennā (Ar.): Binâ yapan kimse, mîmar, kalfa.

b.12a/03, 1b/05

*yüz yaşından mütecāviz Bennā
Maḥmūd demekile meşhūr bir ‘azīz*
11b/09

beñze-: İki kişi veya nesne arasında
birbirini andıracak kadar ortak
nitelikler bulunmak, andırmak.

b.-r 7a/06

*Abanosa beñzer bir siyāh
ağaçdur saç ağacı dērler* 7a/06

berīn (Far.):Pek yüksek, yüce, âlâ,
kadri yüksek olan.

b. 19b/02

b.+nün 19b/03

*Ḳutbıdur dāīre-i çarḥ-ı berīnün
ki oldı* 19b/03

beş: Dörtten sonra gelen sayının adı.

b.6b/05, 13a/11

meṭāf-ı şerīfi on beş zirā‘dur.
13a/11

bēş: Beş.

b.18b/13, 4a/13, 6b/13, 16a/11

*cümle revāk altındağı direkleri
bēş yüz yigirmi* 16a/11

beşik: Bebekleri yatırmaya ve
sallayarak uyutmaya yarayan, tahta

veya demirden yapılmış sallanır bir
çeşit küçük karyola.

b. 10a/01

*işlenmiş bir muşanna‘ örtü
içindedür beşik örtüsü* 10a/01

beyān (Ar.):Açıklama, anlatma,
söyleme.

b. 13a/07, 2b/05, 2b/06, 4a/03,
8a/02, 13b/05, 3b/02

*beyān ū ‘ayān êtdük İsteyen
anda göre.* 10a/04

beyt(Ar.): Ev, mesken, hâne.

b.4a/07

b.+i 20a/09

*Ḥasret-i kūyuñ-ile beyti ṭavāf
eyler-iken* 20a/09

beyt-i māl: Devletin hazinesi.

b.14b/06, 14b/11, 15a/03

*ol ḥaşır evlerün ba‘zısın beyt-i
māl-ıla şatun alıp* 14a/11

beyt-i ma‘mūr: Bayındır, imar
edilmiş ev.

*‘İşka vīrānelerün her biri beyt-i
ma‘mūr* 20a/13

beyt-i şerīf: Mübarek ev.

b.-şerif 20a/09, 18a/07, 17b/01, 7b/01, 7b/04, 7b/06, 7a/01, 7a/04, 7a/11, 6b/10, 6b/13, 4a/07.

*arasından cābecā yollar varıdı
beyt-i şerīfe.* 13b/12

beyit (Ar.): Dîvan edebiyâtında nazım birimi olarak kabul edilen iki mısırâdan ibâret nazım parçası.

b. 17b/02, 18a/10

*Seb'adur her yedi beyit bu
kaşîdemde benüm* 21a/03

beytillah: Allah'ın evi, Kâbe.

b. 3b/04, 4b/02
b.+1 5a/13

nefs-i beytillah: Kâbe'nin içi.
4b/02

*Ve nefs-i beytillah murabba'ı
tulanîdur.*

béz: Pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma, çaput.

b.+lerle 12a/08
b.+lerini 12b/06

*gözlerine şu kuduğumuz yağlı
pambık bezlerini çeküp alup* 12b/06

bî-endāze (Far.): Ölçüsüz.

b.1b/05

*bî-endāze ol bennā-yı
cihānsāza ki bu seb'î tībāķi* 1b/05

bî-pergār (Far.): Ölçüsüz.

b. 1b/07

*ve bilā-zirā' ū bî-pergār bina-yı
'alā-yı bî-hemtā belki* 1b/07

bigi: Gibi.

b.20a/03

*Ki vērūr 'āleme Zemzem bigi
şerbet Ka'be* 20a/03

bî-hemtā (Far.): Eşsiz, dengi olmayan, benzersiz.

b.1b/07

*ve bilā-zirā' ū bî-pergār binā-yı
'alā-yı bî-hemtā belki* 1b/07

bilā-hilāf: Şüphesiz.

b.18a/11

*tārīhü'l mi'mārı bilā-hilāf
mi'mārü'l beyti ve'l meṭāf* 18a/11

bilā-mizān: Ölçüsüz.

b. 1b/06

*belki bu nüh revāķı bî-şikāķı
bilā-mizān ū bî-hancār* 1b/06

bilā-zirā': Ölçüsüz.

b.1b/07

ve bilā-zirā' ü bīpergār bina-yı
'alā-yı bī-hemtā belki 1b/07

bilek: Elle kolun, ayakla bacağın
birleştiği bölüm.

b.5b/03

b.+i 12a/05

*āb-ı Zemzem gelür ki her bir
çeşmenün şuyı ādem bilegi miqdārı*
12a/05

bil-:Bir şey hakkında bilgisi, mālûmâtı
olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.

b.ür 20b/04

Ki bilür eşigini ehli sa'adet
Ka'be 20b/04

biñ:Dokuz yüz doksan dokuzdan sonra
gelen sayının adı, bin.

b.19b/11, 15a/04

ve dahı yedi biñ mişkāl altuna
dār-ı ezrakīyi şatun 15a/04

bin (Ar.):İbn kelimesinin kısaltılmış
şekli olup Arap dili kuralına göre
yapılan isimlerde, bir kimsenin kimin
oğlu olduğunu göstermek üzere,

soyadı yerine geçen baba adıyla oğul
adı arasına getirilir.

b.15a/06, 15a/11, 15b/02,
15b/05, 17a/11, 18a/03, 18a/04,
18a/06, 3a/04, 3a/05, 4a/08, 5b/08

Ve 'Abdullah bin Zübeyr
radıyallāhu anh hicretün altmış
dördinde 15a/01

binā (Ar.): Barınmak veya belli bir
maksat için kullanılmak üzere
yapılmış her türlü mîmârî eser, yapı.

b.4a/07, 5b/11, 1b/07

b.lardan 13a/09

b.+sı 6a/03

b.+sında 7a/09

Bu maḳām-ı Ḥanefīnün bināsı
hicretün toḳuz yüz kırk 6a/03

binā et-: İnşa etmek.

yigirmi zirā'dur ve pādīşāh-ı
'ālempenāh tāle beḳāhu binā êdūgi
13a/09

bir: Sayıların ilkinin adı.

b.11a/01, 11a/12, 11b/09,
11b/11, 12a/01, 12a/05, 12a/06,
12a/07, 12a/12, 12b/04, 12b/07,
12b/09, 13a/13, 13b/08, 14a/01,
14a/02, 14a/05, 14a/08, 14a/13,
15b/03, 15b/07, 15b/09, 15b/10,
16a/09, 18a/12, 18b/01, 18b/09,
19a/02, 19b/07, 20b/02, 20b/03,

20b/11, 21a/08, 3a/06, 3a/08, 5b/03,
6a/08, 6b/08, 6b/09, 7a/01, 7a/06,
7b/05, 7b/07, 7b/12, 8a/05, 8a/06,
8a/09, 9a/07, 9b/10, 9b/12

b.+inde 16b/12

*‘tokuz yüz altmış bir tārīḥin
tecdīd olundu. 16b/12*

2. Bir belirsizlik sıfatı.

b.20a/13, 3a/08, 15a/08, 7a/12,
11a/09, 10a/01

*işlenmiş bir muşanna‘ örtü
içindedür 10a/01*

biri: 1. Bir tanesi, içlerinden biri.

b.+nün4a/01

*daḥı bu maḳūle yigirmi dört
çoḳdur. Ve her birinün niḳāmı ‘āleme
4a/01*

2. Bir kimse, herhangi bir
şahıs.

b. 13b/09

*binālardan ki Ḥarem içinde
vardur, hiç biri yoḡıdı. 13b/09*

biribiri: Karşılıklı olarak bir diğeri.

b.+ne 2a/06

*ne miḳdārdur ve feleklerin
biribirine ḳurnı ve bu‘dı ne ḳadar
2a/06*

birle: İle, birlikte, berâber.

b. 21a/09

*Nite kim bula şeref birle
şerāfet Ka‘be 21a/09*

birr (Ar.): İyilik, hayır, güzel iş.

b.2b/04

*bā‘iş ü sırrın ve ḥikmet ü birrin
ma‘lūm edinüp kitāblar 2b/04*

bi-smi’llāhi’r-raḥmāni’r-rāḥīm:

Merhamet eden ve esirgeyen Allah’ın
adıyla” anlamında Arapça ifade.

b.17b/09

Bi-smi’llāhi’r-raḥmāni’r-
rāḥīm. Elḥamdülillahirrabbi’l‘ālemīn
17b/09

bī-şıḳāḳ (Far.): Kusursuz, uyumlu.

*belki bu nüh revāḳ-ı bī-şıḳāḳı
bilā-mīzān ü bī-hancār 1b/06*

biz: Çokluk birinci kişiyi gösteren söz.

b. 12a/03

Zemzemi biz çekdik. 12a/03

bī-zer^ʿ(Far.): Tohumsuz, ekinsiz.

b. 19b/12

*Hāṣa kim vādī-yi bī-zer^ʿ ü
zirā^ʿatde müdām* 19b/12

boyun: Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi.

b.larına 12a/13

*laṭīf üsküre ve iki mücevher
levhalar ki ḥatunlar boyunlarına
aşarlar* 12a/13

bu: 1.İşaret sıfatı.

b.10a/04, 10b/01, 10b/05, 10b/08,
10b/10, 11a/02, 11a/10, 11a/12,
11a/13, 11b/02, 12a/07, 12a/11,
12b/11, 12b/13, 13a/05, 13a/06,
13b/07, 13b/11, 14a/05, 14a/08,
15b/06, 15b/07, 15b/10, 16b/07,
16b/13, 17a/01, 17b/01, 18a/07,
18a/08, 19a/03, 19a/11, 19a/13,
19b/07, 19b/11, 1b/05, 1b/06, 1b/11,
20a/07, 20a/09, 20b/08, 20b/11,
21a/01, 21a/02, 21a/03, 2a/03, 2b/03,
2b/12, 3a/12, 3b/07, 3b/09, 4a/01,
4a/02, 4a/05, 4a/11, 4b/03, 4b/04,
4b/10, 5a/03, 5a/09, 5a/12, 5b/01,
5b/02, 5b/07, 5b/09, 5b/12, 6a/03,
6a/08, 6a/12, 6a/13, 6b/03, 6b/12,
7a/09, 7a/11, 8a/01, 8a/02, 8a/05,
8a/06, 8a/08, 8a/09, 8a/11, 8b/02,
8b/08, 8b/10, 8b/11, 8b/13, 9a/09,
9a/13, 9b/01, 9b/03, 9b/10, 9b/12

*Ve bu maḳām-ı İbrāhīmün bākī
aḥvālını ʿaleʿt-tafşīl* 10a/02

bu âyetile ve bu elkāb-ı şerīfe
ile ki bunlardur 17a/01

2.İşaret zamiri.

b.7b/01, 13b/06, 19b/02,
20a/01, 20a/07, 3b/08, 4a/04, 5a/13,
5b/05, 5b/07, 8a/03

b.+ı 11b/02

b.+dan 12b/12, 15a/11, 15b/04

b.+lar 14b/05

b.+lardan 15b/03

b.+lardur 17a/01

b.+un 2b/05, 8b/04

*Ḥatta bu faḳīr bende-i dāʿī
daḥı bunı gördüm ki* 11b/02

bucağ: Kenar, köşe, yer.

b.+ında 7b/02

*Rükn-i ʿIrakī bucağında
menāre nerdübānı mişālinde* 7b/02

buçuk: Yarım.

b.8b/12, 9a/05, 9a/06, 9b/11,
9b/12

*bir buçuk zirā^ʿ dīvār yapup ol
dīvārlar üzerinde* 14a/13

bu^ʿd (Ar.): Uzaklık.

b.+ı 2a/06

*ne miqdardur ve feleklerün
biribirine qurnı ve bu'dı ne kadar*
2a/06

bul-:1.Ararak veya aramadan bir
şeyle, bir kimse ile karşılaşmak.

b.-a 21a/09

b.-dı 19b/02, 19b/09, 20a/08,
20b/07, 20b/08, 21a/13

b.-madı 11b/08

b.-mayınca 5a/11

b.-mazdı 21a/02

b.-miş 19b/05

b.-up 19a/03

b.-ursa 20a/03

*Nite kim bula şeref birle
şerāfet Ka'be* 21a/09

2. Bir şeyi elde etmek.

*Bulmuş imān gibi tevḥīdile
vaḥdet Ka'be* 19b/05

3.İstenilen şeye kavuşmak, nail
olmak.

b. 19b/02, 19b/09, 20a/08,
20b/07, 20b/08, 21a/13

b.-dı 19a/11

*Buldı bu āyetile vaşfı emānet
Ka'be* 19a/11

nihayet bul-: Sonlanmak.

*rūz ū şeb sefer çeküp menzili
bu makamda nihayet bulup* 19a/03

kemāl bul-: Tamamlanmak.
16b/13

*faḳīr tecdīd kemāliñ buldukda
bu tāriḥi dēdüm ve mermere yazdum*
16b/13

şifa bul-: İyileşmek.

*N'ola bulursa şifā cümle merza
andan*

*Ki vētür 'āleme Zemzem bigi
şerbet Ka'be* 20a/03

naḳş bul-:Eksilmek.5a/11,
21a/02

*toḳuz ḳulāç şuyı vardı aşla
naḳş bulmadı* 11b/08

bulun-: Bulma işine konu olmak.

b.-undı 12a/11, 12b/02

*Ve bu balçıklar içinde çok
esbāb bulundı iki cām taş* 12a/11

bunca: Epey, çok.

b. 19b/10

*Bunca hüccāca éder gırret ü
ḥidmet Ka'be* 19b/10

buncılayın: Bunun gibi, böyle.

b.12a/01

*buncılayın çāh-ı Zemzeme bir
kişi düşdi. 12a/01*

burc (Ar.): Zodyak üzerinde yer alan
on iki takım yıldızdan her biri.

b.3a/08

*Ve erkân-ı devletinün dahı her
biri bir kevkebe-i burc-ı sa'âdetdür ki
3a/08*

buyur-: Bir şeyin yapılmasını veya
yapılmamasını kesin olarak söylemek,
emretmek.

b.-urlar 9b/02

*hâzret-i Cebrâîl cennetden
getürdi diyü buyururlar hadîsi 9b/02*

bünyād (Ar.): 1. Asıl, esas, temel.

bünyād et-: İnşa etmek. 14b/08

*yapup eṭrāfı Harem-i Şerīfe
revāk bünyād êtdiler 14b/08*

büt(Far.): Put.

b. 20b/01

*Büt ü bütḥāne ve her deyr
tamāmet Ka'be 20b/01*

bütḥāne(Far.): Puthâne.

b. 20b/01

*Büt ü bütḥāne ve her deyr
tamāmet Ka'be 20b/01*

büyük : Boyutları, benzerlerinden
daha fazla olan (somut nesne), makro,
küçük karşıtı.6b/08

b. 6b/08, 5b/03

*ādem bilegi miḳdārı demürden
müseddes bir büyük bir kufı 5b/03*

büyüt-: Büyük duruma getirmek,
genişletmek.

b.+diler 14a/12

*Harem-i Şerīfe ḳatup
büyütdiler 14a/12*

-C-

cā-be-cā (Far.) :Yer yer.

c. 13b/12, 9a/12, 10a/07

Cā-be-cā eğilmiş-idi. 10a/07

cāyız (Ar.): Din ve törece işlenmesi
emir veya yasak edilmediği için
yapılmasında bir sakınca bulunmayan,
izin verilmiş sayılan (şey).

c.dür 14a/06

*ṭavāf êtse cāyızdır. Amma ol
êtdigi ṭavāf farz olsa 14a/06*

cām (Far.): Cāmdan yapılmış.

c. 12a/11

*Ve bu balçıklar içinde çok
esbāb bulundu iki cām taş 12a/11*

cān (Ar.): Can, ruh.

c.21b/06, 2b/12

*Ger dēsem dār-ı şifa-yı dil ü
cān layık aña 20a/02*

cānib (Ar.): Taraf, cihet, yan.

c.+i 10a/05

c.+inden 15b/03

c.+inedür 8b/11

c.+ün 16a/03

*evvel zamānda dört cānibi
murabba^ç demürden şubbākile 10a/05*

cānib-i ġarbī: Batı tarafı.

c. 13b/04, 4a/12, 4b/01

*Mālikī maḡāmı cānib-i
ġarbīdedür Ḥanbelī maḡāmı Ḥacerü'l
esved 13b/04*

cārī(Ar.):Yürürlükte olan, geçerli.

c.+dür 18b/10

Ale'd-devām cārīdür. 18b/10

cāy (Far.): Yer.

cāy-ı icābet: İsteme yeri.

c. 21a/11, 19a/09

*Ḥaḡ vērür ki oldu bugün cāy-ı
icābet Ka'be 19a/09*

cāy-ı ikāmet: İkamet yeri.

*Ki olupdur ḡuluna cāy-ı ikāmet
Ka'be 21a/06*

cāy-ı selāmet: Güvenilir yer.

*Dāḡil oldum bu ümīd-ile
nihāyetsiz aña*

*Şükr kim oldu bekā cāy-ı
selāmet Ka'be 19a/13*

cebel(Ar.): Dağ.

Cebel-i Ebū Ḳubeys: Ebu
Kubeys Dağı

c.12a/06

*Ve bir çeşme daḡı Cebel-i Ebū
Ḳubeys altından gelür 12a/06*

celī müsennā: Aynı kelime veya
kelimelerin çiftolarak (birbirine
bakacak biçimde biri sağdan sola,
diğeri soldan sağa) yazılmış şekli.

c. 5a/05

*üzre celī müsennā ḡaṭṭıyla
münebbet lā ilahe illallah 5a/05*

cem' (Ar.):Toplama, toplanma, bir araya gelme, getirilme.

cem' éd-:Bir araya getirmek.

c. 8a/02, 19b/13

Cem' édüp cümle-i hüccâcî yarın mahşerde 19b/13

cemâl (Ar.):Yüz güzelliği, güzel yüz.

c.+ine 20b/06

ki cemâline anuñ şevkile hasret Ka'be 20b/06

'arz-ı cemâl eyle-: Yüzünü göstermek.

Şükür kim 'arz-ı cemâl eyledi ben mecnûna 20a/06

cemî' (Ar.):Cümle, bütün.

c. 11b/03, 11b/12

re'îsü'l mü'ezzinîn cemî' evkâtda evvel ezânı ol maķâmda 11a/04

cenâb (Ar.): “Şeref, onur ve büyüklük terimi” olarak kullanılır, hazret.

cenâb-ı 'izzet: İtibar ve yücelik sahibi olan Allah.

Cenâb-ı 'izzetden rûz û şeb isterüz ki bu şems-i cihan-fürûzuñ 3a/12

cennet (Ar.): Dinî inanışlara göre dünyada iyilik yapanların, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt.

c.+den 9b/02

hazret-i Cebrâîl cennetden getürdi diyü buyururlar 9b/02

cenübî (Ar.):Cenupla ilgili, güney tarafında bulunan.

c.+sidür 4b/02

cenübîsidür yigirmi zirâ'dur ki 'arzîdur 4b/02

cesed(Ar.): Cansız, ölü vücut, naaş.

c.+den 2a/03

ya'nî bu hażîzi cesedden eflak-ı pâke belki hem küre-i hâke 2a/03

cezbe (Ar.): Ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten hariç bulunuyormuş gibi olması, heyecana gelmesi.

c. 2b/07

c.+ile 19b/06

İns-ile cinne olup cezbe-ile mıkna'tis

*Kendüye çekdi şalup 'āleme
cezbet Ka'be 19b/06*

cihān (Far.):Dünya, alem.

c. 20b/05, 3a/12, 20a/05, 1b/05,
19b/07, 20b/09, 21a/12, 2b/11, 2b/12,
3a/09, 3a/13, 2b/09

c.+da 21a/13

*Dū cihānda nite kim buldı
sa'ādet Ka'be 21a/13*

cināyet(Ar.):Adam öldürme veya o
derecede ağır sayılan suç, canilik.

*Gönlümi yıkdı faḵr cürm ü
cināyet étđi 20b/12*

cinn(Ar.): Gözle görülmez, latif
cisimlerden ibaret bir yaratık
(mahluk).

c.+e 19b/04

*İns ile cinne olup cezbeile
mıknāṭīs 19b/04*

*Kendüye çekdi şalup 'āleme
cezbet Ka'be 19b/06*

cirm(Ar.): Cisim, hacim, oylum.

cirm-i arz: Yeryüzü. 2b/2

*Ve daḥı cirm-i arz cirm-i
mādan eşkal iken küre-i arz 2b/2*

cirm-i mā: Su kütlesi. 2b/2

*Ve daḥı cirm-i arz cirm-i
mādan eşkal iken küre-i arz 2b/2*

cirm-i sühā: Yıldız kütlesi.
2a/13

*ve müdaḳḳıḳ-ı eṭvār ü edvār
oldılar ki cirm-i sühā cirm-i şemsden
2a/13*

cirm-i şems: Güneş kütlesi.
2a/13

*ve müdaḳḳıḳ-ı eṭvār ü edvār
oldılar ki cirm-i sühā cirm-i şemsden
2a/13*

cism(Ar.): Madde.

c.+ine 2b/12

*Yā ḥūd bu cihān cismine cān
olsa kişi 2b/12*

cümle (Ar.):Bütün, hep, birikiş.

c. 16a/09, 16a/11, 20a/03,
4a/09, 9a/02, 19b/13

*sedd ü redd édüp ḳuyunuṅ
içinde olan cümle şuyunu ve balçıḡını
12a/09*

cürm (Ar.): Suç.

c. 20b/12

*Gönlümi yıkdı faḵr cürm ü
cināyet étđi*

*İstemez pādişāhum cürm ü
cināyet* 20b/12

marāz-ı cürm→ **marāz** 20a/02

*Ger dësem dār-ı şifā-yı dil ü
cān lāyık aḡa*

*Marāz-ı cürme olur bâiş-i
şihḡat Ka‘be* 20a/02

cüvān (Far.): Genç, taze delikanlı.

c. 12b/10

*vërdükde ol maḡalde ehl-i
Mekkedden nice pīr ü cüvān varıdı.*
12b/10

-Ç-

çāh (Far.): Kuyu, çukur.

ç.+ı 11b/04

*çāhı pāk étmek vācib olduḡda
üç gün üç gece* 11b/04

çāh-ı rasad: Gözlem kuyusu.
2a/02

*Kevākib-mişal ve nergis-timşāl
gözlerin açup çāh-ı raşaddan* 2a/02

çāh-ı Zemzem: Zemzem
kuyusu. 10b/13, 11a/06, 11b/10,
12a/01, 12a/10, 13a/08

*Hacerü’l Esvedile çāh-ı
Zemzem mābeyni* 10b/12

çarḡ (Far.): Felek, gök.

çarh-ı berīn: Yüce gök. 19b/03

*Noḡta-i dāīre-i çarh-ı berīn
budur* 19b/02

çek-: Bir şeyi tutup kendine veya başka
bir yöne doğru yürütmek.

ç.+di 19b/06

ç.+dik 12a/03

ç.+diler 11b/06

ç.+er 19b/04, 19b/12, 19b/13

ç.+erken 11a/10

ç.+üp 11b/03, 12a/10, 12b/06,
19a/03

*İns-ile cinne olup cezbe-ile
mıḡnāṭīs*

*Kendüye çekdi şalup ‘āleme
cezbet Ka‘be* 19b/06

2. Bir yerden bir şeyi yukarı
doğru almak.

Zemzem çekerken içine düşdi.
11a/10

da‘vet çek-: Davet etmek.

*Rūz ü şeb ḡalka çeker da‘vet ü
ni‘met Ka‘be* 19b/12

esma çek-: Sevap kazanmak veya
herhangi bir maksada erişmek için

Allah'ın bir ismini tespihle çekerek
arka arkaya ve belli sayıda söylemek.

*Oturup dāire-i nūrda esmā
çeker ol*

19b/04

sefer çek-: Yolculuğa çıkmak,
yolculuk yapmak.

*rūz ū şeb sefer çeküp menzili
bu maḳāmda nihāyet bulup*
19a/03

çeşme (Far.): Pınar, su kaynağı.

ç. 12a/04, 12a/06
ç.+ler 13a/05
ç.+den 12b/07
ç.+nün 12a/05, 12b/05
ç.+yi 12a/08

*Bu üç çeşmeden ğayrı dahı
hiçbir yerden bir kaṭre şu* 12a/07

çık-: İçeriden dışarıya varmak,
gitmek. 11a/09

ç.-ar 13a/05
ç.+mı 11a/09

*çeşmeler ol topraklardan çıkar
dedi* 13a/05

çıkmaq: İçeriden dışarıya varmak,
gitmek.

ç. 7b/03

*taḥtadan Ka'be ṭamına çıḳmak
içün yigirmi yedi ayak* 7b/03

çırāk (Far.): Yağ kandili ve genellikle
mum, meş'ale gibi ışık veren şey.

ç. 14b/03
ç.+ı 14b/02
ç.+ını 14b/03
ç.+lar 14b/01

*yēr yēr zeyt yağıyla çıraklar
yakarlardı.* 14b/01

çok: Sayı, nicelik, değer, güç, derece
vb. bakımından büyük ve aşırı olan, az
karşıtı.

ç. 15a/10, 4a/01, 12b/02,
14b/09, 15a/10, 7a/10

*Ve bu balçıklar içinde çok
esbāb bulundu iki cām ṭas* 12a/11

çukur: Çevresine göre aşağı çökmüş
olan yer.

ç. 9b/06

*cümle yüz zirā'dur. Ve ol
çukur ki Ka'be ḳapusının* 9a/02

çüri-: Genellikle mikroorganizmaların
etkisiyle, kimyasal değişikliğe
uğrayarak bozulup dağılmak.

ç.-mez 7a/07, 4b/08

*Diyār-ı Hindde olur çürimez ve
kurt yemez siyāh pek ağaçdur* 4b/08

-D-

dā'ire (Ar.): Merkez kabul edilen bir noktadan aynı uzaklıktaki noktaların meydana getirdiği, bir çemberin içinde kalan düzlem parçası.

d.+dür 8a/04

*nıṣf-ı dā'iredür ki İsmā'îl
peygamberün koyunu ağılı idi* 8a/04

dahı :“Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de” anlamlarına gelen kuvvetlendirme sözü.

d.11a/05, 11a/12, 11b/02,
12a/06, 12a/07, 12b/02, 13b/10,
13b/13, 14b/05, 14b/07, 14b/13,
15a/04, 16b/11, 18a/07, 18a/13,
19a/02, 1b/11, 20a/07, 2b/06, 2b/2,
3a/08, 3b/09, 3b/11, 3b/12, 4a/01,
4a/03, 4a/04, 4a/08, 4a/09, 4a/11,
5a/09, 5b/04, 5b/05, 5b/10, 6a/05,
6a/06, 6b/11, 6b/12, 8b/04, 8b/02,
7a/03, 7a/13, 7b/11, 8a/03, 8a/09,
9b/03

*ve bu maḳāmuṅ ardını dahı ki
ḫalf-ı Maḳām-ı İbrāhīm zıkr olunur*
10b/01

dāhil(Ar.): İç, içeri, içinde, içeri girmiş.

dāhil ol-: Girmek. 19a/13

*Haḳ dedi her kim aḳa dāhil
olur olsun emîn* 19a/11

dā'ī (Ar.):Dua eden, duacı.

d. 13a/06, 16b/07, 16b/12,
5a/03, 5b/11, 9a/13, 9b/07
d.+den 18a/08

bende-i dā'ī→ **bende.** 11b/02

dāire (Ar.): Merkez kabul edilen bir noktadan aynı uzaklıktaki noktaların meydana getirdiği, bir çemberin içinde kalan düzlem parçası.

d. 19b/01, 19b/03, 19b/04
d.+ nün 8a/05, 8a/10
d.+si 11a/06

Nokta-i dāire-i çarḫ-ı berîn
budur 19b/02

dār (Ar.):Ev, yer, yurt.

d. 15a/04

dār-ı şifā-yı dil ü cān: Canın ve
gönlün şifa bulduğu yer.

*Ger desem dār-ı şifā-yı dil ü
cān layık aḳa* 20a/02

da'vā(Ar.):Ülkü.

d.+ya 21a/03

*Ki eyler içinde bu da‘vāya
şehādet Ka‘be* 21a/03

da‘vet (Ar.) Çağırma, çağrı; ziyâfet,
duâ.

d.19a/07, 19b/04, 19b/12

da‘vet-êt-:Çağırma.

*Hâne-i Hakkâ eder ‘âlemi
da‘vet Ka‘be* 19a/06

dè-: Söylemek, söz söylemek.

d.-di 11b/10, 13a/01, 13a/05,
19a/11

d.-diler 10b/08

d.-dükleri 8b/06

d.-düm 16b/07, 16b/13, 17b/01,
19b/01, 5a/12, 5b/07, 5b/12

d.-r 20b/04

d.-rlr 14b/13, 13b/11, 11b/02,
18b/12, 7a/06, 8b/03 8b/06

d.-sem 20a/02

d.-yüp 12b/09, 12b/12

*Ol dem çāh-ı Zemzem yanına
gelüp dedi ki* 11b/10

def‘a (Ar.): Kere, kez, yol.

d. 15b/05

*Mehdī bin Manşūr iki def‘a
Harem-i Şerīfi ziyade* 15b/05

define (Ar.): Yere gömülmüş altın ve
sâire gibi değerli eşyâ.

d. 8a/02, 7b/08

*nüzūr ve vesāyā malını hıfz
édüp define etmek için* 7b/08

degül: Değil.

d.+di 13b/07

d.+dür 12a/08, 4a/05, 8b/05

Bu emr ‘acīb degül-dür. 7a/09

dek: Bir işin, bir durumun sona erdiği
zaman veya yer, kadar, değin.

d. 4a/12, 13a/01

*Hacerü’l esvedden rükn-i
‘Irākīye dek ki cānibi* 4a/12

delv(Ar.): Su kovası.

d. 11b/05

*lā yenkaṭı‘ ‘ale’d-devām dört
bekereye sekiz devl bağlayup* 11b/05

dem(Far.): An, vakit, saat, zaman.

d. 11b/10

*Ol dem çāh-ı Zemzem yanına
gelüp dedi ki* 11b/10

demek: Ad vermek.

d. 8b/07

d.+dür 8b/03

d.+ile 11b/09

*yüz yaşımdan mütecāviz Bennā
Maḥmūd demek-ile meşhūr bir ‘azīz*
11b/09

demür : Demir.

d. 11a/01

d.+den 10a/05, 11a/11, 5b/03,
9b/10

*bir ḥāne içindedür ki bāb-ı
şerīfe karşı üç demür* 11a/01

der (Far.):Kapı.

d. 20a/12, 20b/02, 20b/11,
21a/11, 13b/05, 19b/01, 21b/03,
21b/04, 3b/02

der-i devlet: Devlet kapısı.
19a/08

*İçeri gir saḡa açdı der-i devlet
Ka‘be* 19a/08

derç (Ar.):Toplama, biriktirme.

derç ét-:Toplamak. 6a/13

*‘ale’t-taḡṣīl yazup verüp derç
étdürdüm* 6a/13

derd(Far.):Dert, gam, keder.

d. 20b/11

d.+e 19b/09

*Pāy-ı derde emn ü ser zīri
girībān étmış* 19b/09

dere: Genellikle yazın kuruyan küçük akarsu.

d.+sinün 18a/12

*Ve Mekke-i Mükerreremenün
deresinün ‘arzı bir mildür.* 18a/12

derinlik: Bir şeyin dip tarafının yüzeye, ağza olan uzaklığı.

d.+i 11a/13

*derinligi altmış zirā‘dur Ve bu
Zemzeme leyl ü nehār* 11a/13

derün (Far.):İç, iç taraf, dâhil.

derün-ı dil: Gönün derinliği.

*Ne murāduḡ varısa iste derün-ı
dilden* 19a/09

dest (Far.): El.

d.20b/13

*Dest der kisve dedüm desti
men ü dāmeni tü*

*Dest-gīrüm ola tār ü kıyāmet
Ka‘be* 19b/01

devā (Ar.): İlaç, çare.

d+ya 3b/12

vāḳi' olmuştur. Ve daḥı ḥamī'i
devāya müte'allik olan eşyānuḡ 3b/12

devā'iyyet: İlâç, derman, şifâ, çare.

d.+i 3b/13

devā'iyyeti ve te'sīri yigirmi
dört sâ'ate varıncadur 3b/13

deve: Geviş getiren memelilerden,
boynu uzun, sırtında bir veya iki
hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan
hayvan.

d.14a/05, 14a/02

deve ile Ka'bei nāfile tavāf
édüp mübārek ellerinde bir 14a/02

devlet (Ar.): 1. Hükûmet.

d. 19a/07, 19a/08

d.+de 20b/11

d.+dür 20b/02

d.+ile 21a/09

d.+inde 10a/08, 16b/03, 16b/06,

16b/11, 5b/11, 6a/10

d.+nüḡ 3a/08

d.+te 21a/11

d.+ünj 20a/12

penāh tāle beḳāhu devletinde ol
şubbākı ḳaldurup 10a/08

der-i devlet: Devlet kapısı.

d.21a/11, 20a/12, 20b/02

Bir murādum varıdı bu der-i
devletde benüm 20b/11

erkān-ı devlet → **erkān.** 3a/08

2.Büyük saâdet, zenginlik,
baht, talih.

d. 19a/08, 21a/09

Devlet anuḡ kim anuḡ da'vetini
étđi ḳabül 19a/07

deyr (Ar.):İnsanlık alemi, bu dünyâ.

d. 20b/01

Büt ü büthāne ve her deyr
tamāmet Ka'be 20b/01

dëyü: Diye.

d. 7a/08

üç direk Ḳureyş zamānından
ḳalmıştur dëyü rivāyet olunur 7a/08

dip: Oyuk veya çukur bir şeyin en alt
bölümü.

d.+ine 13a/01, 8a/10

d.+inde 12b/03

dibine dek midür nereye
varıncadur. 13a/01

dīdār(Far.) Yüz, çehre.

d.+a 20a/10

‘Āşık-ı sâdık-ı dīdāra ne hâcet
Ka‘be 20a/10

dik-: Bir cismi dik olarak durdurmak.

d.-di 15b/06

d.-ülüp 10a/10

direk dikülüp ol mermer
direklerin mabeynine ol 10a/10

dikili: Dikilmiş olan.

d. 7a/11

Ve Beyt-i Şerîfün içinde dikili
turan üç diregün 7a/11

dil (Far.): Gönül, yürek, kalb.

d. 20a/02

d.+de 20a/12

Ger dësem dār-ı şifāyı dil ü
cân layık aña 20a/02

derün-ı dil→ **derün.** 19a/09

dile- : Birinden bir şeyin yapılmasını istemek, rica etmek, arzu etmek.

d.-rem 20a/12

Geh eşigün dilerem gāh der-i
devletünj 20a/12

direk: Sütun.

d. 10a/10, 10b/02, 16a/02,
16b/02, 7a/04, 7a/08

d.+ün 16a/13, 16b/04, 7a/11

d.+dür 16a/12

d.+ler 15a/13, 15b/04, 15b/06,
15b/12, 7a/05

d.+lerden 13a/12

d.+leri 16a/11

d.+lerin 16a/04

d.+lerin 10a/10

diregün mabeyni on zirā‘dur
Ve her diregün tūlı sekiz zirā‘dur
16a/13

dīvār (Far.): Duvar kelimesinin eski
metinlerde geçen asıl şekli.

d. 14a/13, 14b/07, 6b/09, 6b/10

d.+ı 13b/10, 16a/08, 4b/03,

4b/06, 7a/03

d.+ına 13a/10, 13a/12, 8b/05

d.+ının 4b/04, 7a/02, 8a/05,

8b/04, 8b/11

d.+lar 14a/13

d.+ların 15a/07

d.+unun 4a/10

Altun Oluk dīvārına muttaşıl
degüldür 8b/05

diyār: Ülke.

d.+ına 15b/12

Şa‘īd diyārına emr-ile taşçılar
irsāl edüp mermer direkler 15b/12

diyār-ı Hind: Hint ülkesi 7a/05

d. 7a/05, 4b/08

*Diyār-ı Hindde olur çürimez ve
kurt yemez siyāh pek ağaçdur* 4b/08

diyü: Diye.

d. 9b/02

*ḥazret-i Cebrāīl cennetden
getürdi diyü buyururlar* 9b/02

dök-: Sıvı veya tane durumunda olan şeyleri bulundukları kaptan başka bir yere boşaltmak.

d.-diler 12a/10

d.-dükleri 10a/11

*kuğalara koyduḡ çāhı Zemzem
ḥādimleri çeküp taşra döktiler* 12a/10

dökül-: Çok eskimiş olmak, değerini ve güzelliğini yitirmek.

d.-ülüp 10a/09, 4b/13

*pāreleri dökülüp az ḡalup bāb-ı
şerīfün gümüşini* 4b/13

dön- : Durumdan duruma geçmek, değişmek, olduğundan daha değişik bir durum almak, benzemek.

d.-di 11b/13

*ḡuyuları ḡuruyup kīse-i faḡīre
döndi.* 11b/13

dört: Dört sayısının adı.

d. 10a/09, 11b/05, 12a/02,
12a/12, 12b/08, 13b/01, 16a/06,
16a/07, 16a/08, 3b/06, 3b/07, 3b/09,
3b/10, 3b/11, 3b/13, 4a/01, 4a/03,
4b/05, 6b/04, 6b/11, 5b/10

*evvel zamānda dört cānibi
murabba‘ demürden şubbākile* 10a/05

döşe-: Bir tabanı, tahta, karo, mermer vb. yapı gereçleriyle kaplamak.

d.-ler 10b/06

*döşediler eimme-i müctehidīn
rıḡvānullahi te‘āla ‘aleyhim* 10b/06

döşen- : Döşeme işi yapılmak.

d.-memiş 14a/01

d.-mişdür 7a/02

*Şerīfün içi laḡīf mermerlerle
döşenmişdür.* 7a/02

dū(Far.): İki.

d. 21a/13, 21a/12

*Dū cihānda nite kim buldı
sa‘adet Ka‘be* 21a/13

du‘ā(Ar.): Güçsüzlük ve ihtiyâcını ortaya koyarak Allah’a yalvarma, bir

şeyin olmasını veya olmamasını isteme, yakarış, niyaz.

d.+lar 5b/05

daḥī şu maḳūle du‘ālar yazdum. Müşennā ṭarīkıyle ki ol du‘ā budur 5b/05

düstür (Ar.): Aynı konudaki hüküm ve kurallara ölçü teşkil edecek sağlamlık ve genişlikteki ana kural, temel kaide.

d. 3a/10

Huşūşā vezīr-i a‘zam ve düstur-ı mu‘azzam ki: 3a/10

düş-: Durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek.

d.-di 11a/10, 12a/01

d.-dügi 11b/03

d.-meye 11a/12

Zemzem çekerken içine düşdi.
11a/10

-E, Ê-

ecdād (Ar.): Dedeler, büyük babalar, atalar.

e. 6b/01

tā Cāhiliyye zamānından ilā yevmināhāzā ābā vü ecdādı 6b/01

ecl (Ar.): Sebep.

e.+den 4a/02, 14a/07

huşūşā benī ādeme nef‘leri ‘āmm olduğu eclden bu zirā‘ı 4a/02

ecrām (Ar.): Cansız olan cisimler.

e. 2a/12

sonra meḳādīr-i ecrāmı nücūmda ol kadar muḥaḳḳıḳ-ı miḳdār
2a/12

édin-: Kendini bir şeye sahip kılmak, kendine sağlamak, elde etmek, iktisap etmek.

è.-üp 2a/08, 2b/04

Ka‘beden ‘add olunur ihtiyāten. Ve salātda kible edinmezler 8b/01

édün-: Bkz. edin-

è.-üp 2b/09

édünüp ḥallāl-ı rumūz-ı āsumān ve kāşif-i kūnūz-ı ḥırbān
2b/09

edvār (Ar.): Devirler, zamanlar, asırlar.

e. 2a/13

*ve müdaqqıq-ı etvār ü edvār
oldılar ki cirm-i sühā cirm-i şemsden
2a/13*

efendi : Günümüzde bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan.

e.5a/02

*‘Alāiyyevī ‘Abdulqadir Efendi
merhūm bāb-ı sa‘ādet 5a/02*

efgān (Far.): İztırap ile haykırma, bağırıp çağırma, inleme, bağırışma.

e.21a/07

*Anda evlād-ı ‘ıyālüm qalup
eyler efgān 21a/07*

eflāk (Ar.): Semalar, felekler, gökler.

eflāk-ı pāk: Temiz gökler.
2a/03

*ya‘nī bu hāzīzi cesedden eflāk-ı
pāke belki hem küre-i hāke 2a/03*

eğil-: Bir yana doğru eğik duruma gelmek.

e.-miş-idi 10a/07

*Cā-be-cā eğilmiş-idi. Eyle olsa
pādişāhı ‘ālem 10a/07*

ehl (Ar.):1. Bir yerde oturan.

ehl-i Mekke: Mekke halkı.
12b/10

*vêrdükde ol maḥalde ehl-i
Mekken nice pīr ü cüvān varıdı.
12b/10*

2.Topluluk, cemaat.

ehl-i İslām: İslam cemaati.
14b/09, 5a/08, 19a/06, 20a/01

*Zirā halk ve ehl-i İslām ve
hüccāc çok gelür oldı. 14b/09*

eimme (Ar.): İmamlar, din adamları.

e. 10b/06

*Eimme-i müctehidīn
rıdvānullahi te‘āla ‘aleyhim 10b/06*

ejderhā (Far.): Büyük yılan.

e.7b/12

*içün üstünü bir miqdār kazdılar
Bir ejderhā zāhır olup 7b/12*

ekber (Ar.): Daha büyük.

e. 2b/01

*niçe mertebe ekber êdügini
ke ‘şşemsi ve ‘lems işbāt 2b/01*

ekser (Ar.): En çok, daha ziyade.

e.14b/02

*olmağ için ekser nezr cırāğı idi
ol yağıdukları 14b/02*

eksil-: Azalmak, az duruma gelmek.

e.-medi 11b/07

*İki barmağ miqdārı tefāvūt
étdürüp eksilmedi 11b/07*

eksük: Bir bölümü olmayan, noksan, natamam, eksik.

e. 11b/01

e.+dür 9a/08

*üç barmağ eksükdür tahtı ve
fevki kerpüç şeklindedür 9a/08*

el'ân(Ar.): Şimdi, şimdiki halde, henüz, hâlâ, daha.

e. 9b/10, 16a/04

*direklerin pāre pāre kara
taşlardan étdiler ki el'ân 16a/04*

elkâb(Ar.): Ünvanlar, soyadları.

e. 17a/01

*bu âyetile ve bu elkâb-ı şerîfe
ile ki bunlardur 17a/01*

el: Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü.

e.+lerinde 14a/02

*deve ile Ka'bei nāfile tavāf
édüp mübārek ellerinde bir 14a/02*

elli: Kırk dokuzdan sonra gelen sayının adı.

e. 5b/02, 5b/09, 13a/01

*Dibine dek midür nereye
varıncadur Dedi ki elli zirā'ı
sıvanmışdur 13a/01*

emānet(Ar.): Emniyet edilen kimseye bırakılan şey,eşyâ veya kimse.

e. 19a/11, 20b/07

*Buldı bu âyetile vaşfı emānet
Ka'be 19a/11*

emîn (Ar.): Emniyet sahibi, korkusuz; birine emniyet eden, güvenen; şüphelenmeyen.

emin ol-: İnanmak, güvenmek.
19a/11

*Şerri şeytāndan emîn olmağısa
mağşūduñ 19a/10*

emir (Ar.): Bir kavmin, bir şehrin başı, beği.

Emir-i Mekke-i Mükەرreme:
Mekke'nin beyi. 15a/02

*Emir-i Mekke-i Mükerrreme
olup üç yıl beglik eyleyüp* 15a/02

Emirü'l-mü'minîn:

“Mü'minlerin başı” anlamında
halifeler için kullanılan unvan. 14a/09,
14b/10

*şem'ile Ve Emirü'l-mü'minîn
'Osmân radıyallâhu anh hilâfetleri
zamânında* 14b/04

emn (Ar.): Eminlik, korkusuzluk,
rahatlık.

e. 19b/09, 20b/07

*Pâyı derde emn ü ser zîr-i
girîbân étmiş* 19b/09

emr (Ar.): İş buyurma, buyruk,
buyrultu.

e. 15b/12, 7a/09

*Bu emr 'acîb degüldür.
Anuñçün ki Ayasofya binâsında* 7a/09

en: Bir yüzeyde boy sayılan iki kenar
arasındaki uzaklık, genişlik, boy,
uzunluk karşıtı.

e.+i 6b/12, 8b/13, 9a/06

Bâb Ka'benün eni dört zirâ'dur
4b/05

ên: bkz: en.

è.4b/04

*kıyâs olına ve bu mübârek
divârınun eni iki zirâ'dur* 4b/04

envâ' (Ar.): Çeşitler, türlüler.

e.10b/03, 15a/09

*ve üstini tahtadan muşanna'
kubbe édüp envâ'-i nuķûş* 10a/12

êr-: Erişmek, ulaşmak.

è.-di 21a/04

*Şeref-i pâyiñ-ile erdi kaşîdem
'arşa* 21a/04

êrgür-: Eriştirmek, ulaştırmak.

è. 21a/05

*Ben Ğubârî kerem ét Ka'beye
êrgür şâhum* 21a/05

erkân (Ar.): Bir topluluğun başlıca
kimseleri, ileri gelenler, devletin,
ordunun sayılı kimseleri, üstler.

erkân-ı devlet: Devlet adamları.

*Ve erkân-ı devletinün dahı her
biri bir kevkebe-i burc-ı sa'âdetdür ki*
3a/08

esâs (Ar.): Asıl, temel.

esās-ı İslām: İslām'ın esası.
5a/08

*esās-ı İslām Ka'bei
kalbümüzde kalem-i hidāyetile şebt*
5a/08

esbāb (Ar.): Vasıtalar, lazımlar.

e.12a/11

*Ve bu balçıklar içinde çok
esbāb bulundu iki cām taş* 12a/11

eşer(Ar.): Nişan, iz, alâmet.

e.9b/05

*eşeri ya'nî izi vardır ki içine el
şığar anı ziyâret* 9b/05

eşkal(Ar.):Çok ağır.

e. 2b/02

*Ve dağı cirmi arz cirmi mādān
eşkal iken küre-i arz* 2b/02

esmā (Ar.): Adlar, Allah'ın en güzel isimleri.

e. 19b/04

*Oturup dāīre-i nūrda esmā
çeker ol* 19b/04

esrār (Ar.):Gizlenilen ve bilinmeyen şeyler, aklın eremeyeceği işler, sırlar.

e. 3b/08

*Yā kâşif-i esrār-ı cihān olsa
kişi* 2b/11

êşik: Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak.

è.+i 6b/03

è.+inde 14b/03

è.+inden 20b/03

è.+ine 20b/09

è.+üne 20b/11

è.+ün 20a/12, 21a/09

*Şimdi ol nezr çirâğını Ka'be
êşiginde yakarlar* 14b/03

eşrâf(Ar.): Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler.

e. 21a/09

e.+a 21a/10

*Êşigün devletile melce'i eşrâf
olsun* 21a/09

eşyā(Ar.):Türlü amaçlarla kullanılan, insan yapısı, taşınabilir cansız nesneler.

e.+nun 3b/12

*vāki' olmuştur. Ve dağı hamī'i
devāya mütē'allik olan eşyānun* 3b/12

êt-: Bir işi yapmak, etmek, eylemek.

è. 21a/05

è.-di 15a/09, 15a/12, 15a/13,
15b/04, 19a/04, 19a/07, 20a/09, 6a/10,
20b/12, 4a/08, 4a/09, 15b/08

è.-digi 13a/04, 14a/06, 14a/07,
8a/12

è.-diler 15b/10

è.-dügi 13a/09, 15b/01, 9a/05

è.-dügümüz 10a/03, 13a/07

è.-dük 10a/04, 12b/03, 12b/07,
13a/07

è.-dükde 18a/09, 4a/07

è.-dükden 10b/04

è.-düm 20b/10

è.mezse 14a/09

è.miş 14a/07, 19b/09, 4b/11

è.-mişdür 15a/05

è.-mişdür 8a/02

è.-se 14a/06, 20b/09

è.mek 11b/04, 7b/08

*oğur ve kâmeti ve
namâzlarında tekbîrâtı dağı anda
ederler* 11a/05

ma'mûr è.→ ma'mûr.20b/13

keşf è.→ keşf 19b/08

ķasd è.→ ķasd 7b/10

ķidmet è.→ ķidmet 11b/01

da'vet è.→ da'vet 19a/06

istilām è.→ istilām 14a/04

feth è.→ feth 12b/07

musakķaf e.→ musakķaf
10b/03

vaż' è.→ vaż' 10a/11

kerem è.→ kerem 21a/05

musakķaf e.→ musakķaf
10b/03

tevsi' e.→ tevsi' 15b/10

ķarabzîn è.→ ķarabzîn 11a/11

binā è.→ binā 13a/09

te'lîf è.→ te'lîf 10a/03

beyān ū 'ayān è.→ beyān ū
'ayān 10a/04

ķaleb è.- → ķaleb 18a/09

ikāmet è.- → ikāmet 20b/10

pāk è.- → pāk 11b/04, 7b/08

terk-i vācib è.- → terk 14a/07,
19b/09, 4b/11

tevsi' è.- → tevsi' 15a/05

beyān è. → beyān 8a/02

ilticā e.- → ilticā 20b/09

ķavāf è.- → ķavāf 14a/06

ètdür-: Etme işini yaptırmak, ettirmek.

è.-dürdüm 6a/13
è.-dürmişdür 8b/09
è.-dürüp 11b/07

hatta hurde füşüşkārīler
étdürmişdür. 8b/09

derc è.- → derc 6a/13

tefāvüt è.- → tefāvüt 11b/07

eṭrāf (Ar.): Yanlar, uçlar, kıyılar.

e. 14b/08
e.+ı 13b/13, 6b/09, 7b/07,
9a/01, 9a/09
e.+ına 10b/03, 14a/12
e.+ında 13b/10, 14a/10,
14b/05, 16b/02, 7a/13

Bu taht-ıla fevküñ eṭrafı üçer
zirā'dur 9a/09

eṭrāf-ı Harem-i Şerīf: Kabe'nin
çevresi.

yapup eṭrāf-ı Harem-i Şerīfe
revāk bünyād étdiler 14b/08

eṭvār (Ar.): Hâl ve hareketler, işler,
tarzlar.

e. 2a/13

müdaḳḳık-ı eṭvār ü edvār
oldılar ki cirm-i sühā cirm-i şemsden
2a/13

ev: Bir âilenin oturması için yapılmış
yapı, içinde yaşanılan, ikâmet edilen
yer, konut, mesken, hâne, ikâmetgâh.

e.-leri 15a/03

fuḳarā evleri varıdı ki aña
'Arablar 'uşşe dērler 13b/11

evkāt (Ar.): Zamanlar, vakitler, çağlar.

e.+da 11a/04

re'īsü'l mü'ezzinîn cemī'
evkātda evvel ezānı ol maḳāmda
11a/04

evkāt-ı ḥamse: Sabah namazı
vakti(tan yeri ağardıktan sonra güneş
doğmasına yakın olan zamana kadar);
öğle; ikindi; akşam; yatsı namazlarının
kılındığı vakitler.

risāletpenāh 'aleyhi'sselām
evkāt-ı ḥamse-i ta'līm 9a/04

evlād (Ar.): Çocuklar.

evlād-ı ıyāl: Çoluk çocuk.

Anda evlād-ı 'ıyālüm ḳalıp
eyler efgān 21a/07

evvel (Ar.): Önce.

e.11a/04, 15b/09

evvel zamānda dört cānibi
murabba' demürden şubbākile 10a/05

evvelā (Ar.): Önce, ilk önce, ilkin.

e.3b/05, 4a/06, 11a/06

*Evvelā çāh-ı Zemzemün
ağzının dāiresi on altı zirā‘dur* 11a/06

ëy: Kendisine söz söylenilen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın başına getirilen ve uzatılabilen bir seslenme sözü.

e. 5b/08

*Kufle bāb Ka‘belillah ëy
habīb* 5b/08

eyle: Öyle.

e. 19a/10, 5a/10, 10a/07

...Eyle olsa pādīshāh-ı ‘ālem
10a/07

eyle- : Etmek, yapmak.

e.-di 20a/06, 20b/11

e.-düm 2b/06

e.-r 19b/11, 21a/03, 21a/07,
20a/09

e.-yüp 15a/02

*Emir-i Mekke-i Mükerrreme
olup üç yıl beglik eyleyüp* 15a/02

‘arz-ı cemāl eyle-: Yüzünü göstermek.

*Şükür kim ‘arz-ı cemāl eyledi
ben mecnūna* 20a/06

beyān eyle-: Bildirmek, anlatmak, söylemek.

Ka‘benāmede beyān eyledim.
2b/06

eyyām (Ar.): Zaman, devir.

eyyām-ı saltanat: Saltanat zamanı. 4b/10

*eyyām-ı saltanatında bu bāb-ı
şerīfi pāre pāre muşanna‘ gūmişile*
4b/10

ezān(Ar.): Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yüksek sesle yaptığı çağrı.

e.+ı 11a/04

*re‘īsü‘l-mü‘ezzinīn cemī‘
evkātda evvel ezānı ol
maḳāmda* 11a/04

ezelī (Ar.): Öncesiz.

e. 21a/11, 20b/09

*Ki olupdur ezelī melce‘i
ümmeṭ Ka‘be* 20b/09

ezrakī(Ar.): Gök renginde, mâvi.

dār-ı ezrakī: Mavi ev.

*ve dahı yedi biñ mişkāl altuna
dār-ı ezrakīyi şatun* 15a/04

-F-

fağfūrī(Far.):Çin porseleni.

f. 12a/12

*ve bir rūhı tutiyā şas ve üç
bakır şas ve dört fağfūrī laṭīf üsküre*
12a/12

fakīr(Ar.): 1.Yoksul, zengin olmayan.

f. 13a/06, 16b/13, 2b/05, 9b/06
f.+e11b/13

kīse-i fakīr: Fakir kesesi.

*ķuyuları ķuruyup kīse-i fakīre
döndü.* 11b/13

2. Alçakgönüllülük
göstererek”ben” manasına gelir.

*Ḥatta bu fakīr bende-i dā‘ī
dahı bunı gördüm ki* 11b/02

fakr(Ar.): Fakirlik, yoksulluk,
muhtaçlık, züğürtlük.

f.20b/12

*Gönlümi yıkdı fakr cürm ü
cināyet étđi* 20b/12

farz (Ar.): Allah’ın, işlenmesi kat’i
olarak lüzumlu, terki günah olan
emirleri.

f.10b/11, 14a/06

*ṭavāf étse cāizdür. Amma ol
étđigi ṭavāf farz olsa* 14a/06

faẓīlet (Ar.): İnsanda iyilik etmeye ve
fenalıktan çekinmeye olan devamlı ve
değişmez istidat, güzel vasıf, insanın
yaradılışındaki iyilik, iyi huy, erdem.

f. 19b/02

*‘Arşdan anuñçün buldı faẓīlet
Ka‘be* 19b/02

fehm(Ar.):Anlama, anlayış.

f.2a/08

*naẓar-ı ḥadāsetile ma‘lūm ve
fehm ü firāsetile mefhūm edinüp*
2a/08

felek (Ar.):Gökyüzü, sema.

f. 2b/06,3a/09

f.+lerün 2a/06

*ne miķdārdur ve feleklerün
biribirine ķurnı ve bu‘dı ne ķadar*
2a/06

pertev-i felek-fürüz →pertev
3a/09

fenn (Ar.):Sanat, ilim.

fenn-i nücüm: Yıldızların ilmi.

*‘ilm-i misāḥatde ve fenn-i
nücüm ü hey’etde zü-fünün-ı ‘ālem*
2a/09

fersaḥ (Ar.):Muhtelif mesafelerde
tekabül eden değerde bulunan bir
uzunluk ölçüsü.

f.2a/07

*vardur fersaḥ-be-fersaḥ ve mil-
be-mil ve zirā‘-be-zirā‘ belki kıṛāṭ*
2a/07

ferş (Ar.):Yeryüzü.

ferş-i zemin: Yeryüzü.

*‘Ārife ferş-i zemin ‘arş-ı
mu‘allā görünür* 20b/01

feth (Ar.):Açma, açılma.

feth et-: Açmak.

f.-dük 12b/07

*ol çeşmeleri feth êtdük. Feth
êdince bir mertebede kuvvet-ile*
12b/07

fevk(Ar.):Üst, üst taraf.

f.+i 9a/09, 9a/08

*üç barmaḥ eksüktür Taḥtı ve
fevki kerpüç şeklindedür* 9a/08

firāset (Ar.):Anlayışlılık, çabuk seziş.

f.+ile 2a/08

*beḳīrāṭ nazar-ı ḥadāsetile
ma‘lūm ve fehmi ü firāset-ile mefhūm
êdinüp* 2a/08

fuḳarā (Ar.):Fakirler, yoksullar.14a/08

f.13b/11

*fuḳarā evleri varıdı ki aḡa
‘Arablar ‘uşşe dërler.* 13b/11

fuşūşkārī: Süslü taş.

f.+ler 8b/09

*ḡatta ḡurde fuşūşkārīler
êtdürmişdür Ḥayli ḡoşca vāḳi‘* 8b/09

fütūḡāt (Ar.): Fetihler, zaferler:

f.18a/03

*fütūḡāt sulṭān Süleymān Ḥān
bin sulṭān Selīm* 18a/03

-G,Ġ-

gāḡ(Far.):Bâzan, bâzı zaman, kâh.

g. 20a/12

Geh eşigün dilerem gāh der-i devletün 20a/12

ġalaṭ (Ar.): Yanlış, hatâ, sehv.

ğ. 8b/07

ġalaṭ-dür ki kesilmiş demek olur Merhûm Sulṭân Kāyıtbaş 8b/07

ġaraḏ (Ar.): Gāye, maksat, istek, arzu.

ğ. 20a/11

Kānde kim zikr olunur Ka'be ġaraḏ kūyundur 20a/11

ġarbī (Ar.): Garba âit olan, garpla ilgili, batı tarafında bulunan.

ğ. 6b/10

Ve müstecār ki Beyt-i Şerīfün dīvārı ġarbīsinde Rûkn-i Yemānīle 6b/10

cānib-i ġarbī: Batı yönü, batı tarafı. 13b/04

Mālikī maḳāmı cānib-i ġarbīdedür. Ḥanbelī maḳāmı Ḥacerü'l esved 13b/04

ġarḳ (Ar.): Suya batma, suya batırma, suda boğulma.

ġarḳ ol-: Suya batmak.

ğ. olmayup 2b/03

Küre-i māya ġarḳ olmayup bu rub'ı meskûn hāric ḳaldıġınun 2b/03

ġāyet (Ar.): Çok, pek, pek çok, son derece.

ğ+de7a/07

ġāyet-de pek ağaçdur, ḳurt yemez ve çürimez. 7a/07

ġayrı: Başka.

ğ. 12a/07

Bu üç çeşmeden ġayrı dahı hiçbir yerden bir ḳatre şu 12a/07

ġazel (Ar.): Dîvan edebiyâtının, konusu genellikle aşk ve duygusal söyleyişler olan, ilk beytinin mıs râları birbiriyle, diğer beyitlerinin ikinci mıs râları birinci beyitle kâfiyeli, 5 ilâ 15 beyitten ibâret ünlü nazım şekli.

ġazel-i temennî 21b/01

ğ.-i temennî 21b/01

ġeçe: Güneş battıktan sonra başlayan ve gün ağarınca kadar süren karanlık zaman.

g. 11b/04

çāhı pāk etmek vācib olduğda üç gün üç ġeçe 11b/04

ġeh (Far.): Bâzan, bâzı zaman, kâh

g.20a/12

*Geh eşigün dilerem gāh deri
devletüñi* 20a/12

gel-: 1.Ulaşmak, varmak.

g.-di 12b/08, 15b/08, 21a/07,
6a/10

g.-en 15a/08, 7b/07

g.-üp 11b/10

g.-ür 12a/05, 12a/06, 14b/09,
7a/06

*Ol dem çāh-ı Zemzem yanına
gelüp dedi ki* 11b/10

2. Ortaya çıkmak.

*ziyāde etdi ki Ka‘betullah
tamām ortaya geldi* 15b/08

3.Bir yerden alınıp bir yere
ulaştırılmak

*ortası ağaçlarınun her birini
Hindden gelen sac ağaçlarından*
15a/08

4. Akmak. 12b/08

*āb-ı Zemzem gelür ki her bir
çeşmenün şuyı ādem bilegi mıkḍārı*
12a/05

genc (Far.):Hazine.

genc-i nihān: Gizli hazine.

g.-i nihān 2b/12

*Yā hikmetile genc-i nihān olsa
kişi* 2b/12

ger: Eğer.20a/02

g. 19b/07, 20a/02

*N’ola ger vërse cihān ḥalkına
ḥayret Ka‘be* 19b/07

getür-: Gelmesini sağlamak.

g.-di 9b/02

g.-digi 18b/08, 18b/04

g.dügi 18b/05

g.düp 16a/01

*ḥazret-i Cebrāīl cennetden
getürdi diyü buyururlar* 9b/02

gevher (Far.): Cevher, mücevher.

g.+ile 20b/08

*‘Āşir-i ‘iḳdidür ü gevher-i āli
‘Osmān*

*Buldi bu gevher-ile ziver ü
ziynet Ka‘be* 20b/08

gey-: bkz.giy-

g.-erler 18b/12

*kāfile-i Mısr ki Rābiğ dërler ve
ḥacılar anda iḥrām geyerler* 18b/12

gibi : -e benzer.

g.19b/10, 19b/13, 7a/04, 9a/13

*Bulmuş imān gibi tevḥīdile
vaḥdet Ka'be* 19b/05

gir-: Dışarıdan içeriye geçmek.

g. 19a/08
g.-dükde 7b/05

*İçeri gir saḡa açdı der-i devlet
Ka'be* 19a/08

girībān (Far.): Elbise yakası.

g. 19b/09

*Pāy-ı derde emn ü ser zīr-i
girībān étmiş* 19b/09

giy-: Örtünüp korunmak için bir şeyi
vücuduna geçirmek.

g.-er 20a/04

*Rūz ü şeb giyer aḡunçün kara
kisvet Ka'be* 20a/04

gök: Yeryüzünün üstünü kaplayan
kubbe biçimindeki mâvi boşluk, semâ.

g.+ün 2a/05

*āsumānı ve sāḡatı kevn ü
mekānı ya'nī yérile gögün mābeyni*
2a/05

göñül: Sevgi, istek, düşünüş, anma,
hatır vb. kalpte oluşan duyguların
kaynağı.

g.+ümi20b/12

*Göñlümi yıkdı faḡr cürm ü
cināyet étđi* 20b/12

gör-: Göz yardımıyla bir şeyin
varlığını algılamak, seçmek.

g.-diler 3b/09
g.-dük 12a/04
g.-düm 11b/02
g.-e 10a/04, 13a/08, 8a/02
g.-medüm 9b/01

*Ḥatta bu faḡīr bende-i dā'ī
daḡı bunı gördüm ki* 11b/02

görin-: Görülür duruma gelmek,
görülür olmak, gözükmek.

g.-ür 20b/01

*‘Ārife ferş-i zemīn ‘arş-ı
mu‘allā görünür* 20b/01

göster-: Görülmesini sağlamak,
görmesine yol açmak.

g.-diler 14b/07
g.-e 20a/05
g.-medi 20a/06

Şerīfe zamm édüp gösterdiler.
14b/07

göz: Görme organı, basar.

g.+lerin 2a/02

kevākibmişal ve nergistimşāl
gözlerin açup çāh-ı raşaddan 2a/02

2.Suyun topraktan kaynadığı
yer, kaynak.

g.+lerine 12b/06

gözlerine şu koduğumuz yağlı
pambık bēzlerini çeküp alup 12b/06

ğubār (Ar.): Toz, ince toprak.

ğ.21a/08

Konmasın āyīne-i pākine bir
zerre ğubār 21a/08

gülşen (Far.) :Gül bahçesi, gülistan,
gülzar.

g.-i ‘ālem 20a/10

Ser-i kūyūn variken gülşen-i
‘ālemden tek 20a/10

gümüṣ: Gümüṣ.

g. 4b/11, 4b/12, 5a/04, 5a/10,
9b/09, 9b/13

g.+ini 4b/13

eyyām-ı saltanatında bu bāb-ı
şerīfi pāre pāre muşanna‘ gümüṣ-ile
4b/10

gümüṣ: Atom numarası 47, atom
ağırlığı 107,88, yoğunluğu 10,5 olan,
960 °C'ye doğru sıvı durumuna geçen,
parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve
tel durumuna gelebilen element.

g.+i 5a/03, 5b/01

‘arz īdūp gümüṣi tecdīd olınup
bu bende-i dā‘ī 5a/03

gümüṣle-:Gümüṣlemek. 4b/11, 9b/09

g.-miş 9b/09

g.-diler 5b/04

g.-yüp 4b/11

Anı daḥı gümüṣlediler. 5b/04

gümüṣlen-: Gümüṣle kaplanmak.

g.-mişdür 6b/09

ve etrāfı gümüṣlenmişdür. Ve
dīvār içinde uzunı bir zirā‘dur 6b/09

gün: Yer yuvarlağının kendi ekseni
etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24
saatlik süre.

g. 11b/04, 12b/08, 14a/01

g.+inüḡ 20b/03

çāhı pāk etmek vācib olduğda
üç gün üç gece 11b/04

g nl k:  zerinden g n ge mi  veya ge ecek, g nl k.

g.18b/07, 18b/09, 18b/11

iki g nl k yoldur. Ve Mekke-i M kerremeye Z beyde H t n n
18b/07

-H, H, H-

haber (Ar.): Bir olay, bir olgu  zerine edinilen bilgi, salık.

haber v r-:Bir  eyi bildirmek, bir  ey hakkında bilgi vermek.

h.12b/09

Hatta bir  ar   m  d r  ziy de de oldu d y p haber v rd kde 12b/09

hacc (Ar.): sl m d ninde  er'an zengin sayılan her m sl manın  mr nde bir defa kurban bayram  g nlerinde belli us llere g re K be'yi ziy ret etmesi  eklindeki farz ib det.

hacc  t-: Hac ibadetini yerine getirmek.

h. ed p 15b/11

mezb r hicret n y z altm  ında hacc  d p H rem-i  er f i  n 15b/11

h cet (Ar.):  htiya , l zum, gereklilik, muhta lık.

h. 20a/10, 21a/10

'    -  s d  -  d dara ne h cet Ka'be 20a/10

h c  (Ar.): Hacca giden, Ka'beyi ziyaret eden, hac .

h.18b/12

k file-i M  r ki R bi  d rler ve h c lar anda i r m geyerler 18b/12

had set (Ar.): T zelik, yenilik.

h.+ile 2a/08

nazar-  had set- le ma'l m ve feh    fir setile mefh m  din p 2a/08

had d (Ar.):Demir.

h.de 2b/07

  minden k re-i arzda olan had dde cezbesi ve kev kibi 2b/07

h dim (Ar.):Hizmet eden, yardımcı olan kimse.

h.+leri 12a/10

h.lerinden 11a/09, 11b/06

  alara koydu    h-  Zemzem h dimleri  ek p    ra d kdiler 12a/10

ḥadīṣ (Ar.):Hz. Muhammed'in sözleri, davranışları ve başkalarının yaptığı kendisi tarafından tasvip edilen hareketleri.

ḥadīṣ-i şerīf: Peygamber Efendimiz Hz.Muhammed (sav)'in sözlü ifadelerinin tümü.

ḥ.-i şerīf 8a/12, 9b/02

ḥazret-i Cebrāīl cennetden getürdi diyü buyururlar ḥadīṣ-i şeriflerinde 9b/02

ḥaḳīr (Ar.):Eskiden bir kimsenin kendisi için kullanıldığı tevâzu sözü, bendeniz, kulunuz.

ḥ. 9a/13

Māḥaşal bu bende-i dā'ī ḥaḳīr anuḡ gibi taş 9a/13

ḥāk(Far.):Toprak.

küre-i ḥāk: Yerküre. 2a/03

ya'nī bu ḥazīz-i cesedden eflāk-ı pāke belki hem küre-i ḥāke 2a/03

Ḥaḳḳ (Ar.):Allah, Cenâbıhak, Tanrı, Hudâ.

Ḥ.+a 19a/06

Ḥāne-i Ḥaḳḳa eder 'ālemi da'vet Ka'be 19a/06

ḥāl (Ar.): Vücuttaki küçük esmer benek, ben.

ḥ.20a/07

Nokta-i ḥāl-i ruḥ-ı rüy-ı zemin
→ **nokta**

ḥāl (Ar.): Bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum.

ḥ. 1b/10, 3a/11

ḥ.+de 16a/05

bāḳīdür Ḥarem-i Şerīf şimdiki ḥâlde ol-ḳadar vāsi' 16a/05

ḥalf (Ar.):Arka, art. 10b/08

ve bu maḳāmuḡ ardını daḡı ki ḥalf-ı Maḳām-ı İbrāhīm zıkr olunur 10b/01

ḥaḷḳ (Ar.): Bir milleti meydana getiren insan topluluḡu.

ḥ. 14b/09, 20b/09

ḥ.+a 19b/12

ḥ.+ı 19b/11

ḥ.+ına 19b/07

Zirā ḥaḷḳ ve ehl-i İslām ve hüccāc çok gelür oldu 14b/09

ḥallāl (Ar.):Halleden, çâre bulan, çözen kimse.

ḥallāl-ı rumûz-ı âsumân:
Gökyüzünün gizli anlamlarını çözen
kişi.

ḥ.2b/11

*édünüp ḥallāl-ı rumûz-ı
âsumân ve kâşif-i künûz-ı ḥırbân*
2b/09

ḥalvet(Ar.): Çevre ile her türlü ilişkiyi
kesip yalnız kalma, tenhâya çekilme
Şeyhinden emir veya izin alarak
ibâdet, zikir, murâkabe, riyâzet ve
gönlünü her türlü istek ve arzudan,
mâsivâdan temizleyip benliğinden
sıyrılma ve Hakk’a erişme amacıyla
tek başına bir hücreye kapanma.

ḥ.+de 2a/01

*mütenebbih olup kuḥl-i riyâzat-
ile ve sürme-i şeb-i ‘uzlet ve ḥalvetde*
2a/01

ḥamî‘ (Ar.):Himâye eden, koruyan,
sâhip çıkan (kimse).

ḥ.3b/12

*Ve dahı ḥamî‘-i devâya
müte‘allik olan eşyânuḥ* 3b/12

ḥâmis (Ar.): Beşinci.

ḥ.20a/01

*Budur ol ḥâne-i İslâma sütûn-ı
ḥâmis* 20a/01

ḥammâm (Ar.):Hamam kelimesinin
eski metinlerde geçen asıl şekli.

ḥ.13a/03,13a/04

*isti‘mâl ettiği ḥammâm kili
mişâlinde.* 13a/04

ḥamse (Ar.): Beş.

evkât-ı ḥamse→ **evkât** 9a/04

ḥân:Osmanlı pâdişahlarının ve Türk
beylerinin isimlerinin sonuna getirilen
unvan.

ḥ. 17a/11, 17a/13, 17b/03,
18a/03, 18a/04, 3a/04, 3a/05

*ebu’l fütûḥât Sulṭân Süleymân
ḥân ibnü sulṭân* 17a/10

ḥâne (Far.):Ev.

ḥ. 11a/01, 19a/06, 20a/01,
20a/13

ḥ.+ler 16a/10

ḥ.+lerden 14b/05

ḥ.+sinüḥ 11a/03

ḥ.+ye 20a/01

*bir ḥâne içindedür ki bâb-ı
şerîfe karşı üç demür* 11a/01

ḥâre(Far.):Bâzı eşyâların üstünde
görülen ve dalgalanıyormuş hissini
veren parlak çizgiler ve dalgalar,
meneviş.

h.+dür 9a/11

sengi hâredür ve ne kufekedür.
Rengi şeker rengidür 9a/11

hareket (Ar.): Bir şeyin, bir nesnenin bütününün veya bir kısmının yerini, konumunu yâhut durumunu değiştirmesi, kımıldama, kımıldanma.

h.4b/12

şoñra zamanıla ol gümüş mıñlar
hareket edüp ol gümüş 4b/12

harf (Ar.): Dildeki bir sesi gösteren ve alfabeyi oluşturan işaretlerden her biri, kod.

h.+leri 3b/10

lā ilahe illallah Muhammedü'n
rasulullah kelimelerinün harfleri
yigirmi dört 3b/10

hâric (Ar.): Bir şeyin sınırları dışında kalan yer, dış, dışarı.

hâric kal-: Dışında kalmak.

Küre-i māya garķ olmayup bu
rub'ı meskūn hâric kaldığınun 2b/03

hâşşa (Ar.): Bir şeye veya bir kimseye mahsus olan, yalnız onda bulunan hal, keyfiyet.

h. 19b/12

Hāşa kim vādīyi bīzer' ü
zirā'atde müdām 19b/12

haşır (Ar.): Tamamı veya bir bölümü saz, kabuk, yaprak vb. bir bitki maddesiyle örülmüş olan.

h. 13b/10,14a/11

ol haşır evlerün ba'zısın
beytü'lmāl-ıla şatun alup 14a/11

hâşiiyyet (Ar.): Bir şeye has nitelik, o nesnede bulunan meziyet, kuvvet, tesir, hassa.

h.+ini 13a/06

Zemzemün şerefini ve
hâşiiyyetini bu bende-i dā'ī faķīr
Mekke 13a/06

hatt (Ar.): Yazı.

h.+ıyla 5a/05

üzre celī muşanna' hattıyla
münebbet lā ilahe illallah 5a/05

hātūn (Far.): 1. Kadın.

h.12a/13

laķīf üsküre ve iki mücevher
levhalar ki hātūnlar boyunlarına
12a/13

2.“Hanım” anlamında özellikle saygı ifâdesi olarak kadın isimlerinin sonuna getirilir.

H.+uḡ 18b/07

iki günlük yoldur Ve Mekke-i Mükerrmeye Zübeyde Hâtūnuḡ 18b/07

ḡayli (Far.): Oldukça fazla, çokça, epey.

ḡ.8b/09

ḡatta ḡurde fūṣūṣkārīler êtdürmiṣdür. ḡayli ḡoṣca vāḡi 8b/09

ḡayret (Ar.): Bir durum veya bir şey karşısında ne yapacağını, ne hüküm vereceğini bilememe, şaşırma, şaşırıp kalma, şaşkınlık.

ḡayret vēr-: Şaşırtmak.

ḡ. 19b/07

N’ola ger vërse cihān ḡalkına ḡayret Ka’be 19b/07

ḡazret (Ar.): Şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başına getirilip Farsça isim tamlaması şeklinde kullanılır ve saygı ifâde eder.

ḡ.-i İbrahīm 9b/04, 4a/06

Evvelā ḡazret-i İbrahīmü’n-nebī ‘aleyhi’sselām Ka’betullahı 4a/06

hem(Far.): Birden fazla şeyin birlikte bulunduğunu veya birden fazla işin birlikte yapıldığını gösterir (Bu anlamda genellikle tekrar edilerek kullanılır).

h. 2a/03, 18a/07

bu tārīḡ daḡı hem mi‘māra ve hem beyt-i şerīfe 18a/07

hemān (Far.): Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden.

h. 12b/08

ṣu geldiki ol gün hemān yine dōrt ādem ḡāmeti tamām oldı 12b/08

hep: Her zaman, dâima.

h. 12b/11, 16a/02, 7a/05, 7a/13

Bu üstād Maḡmūdun hep bu sözleri ṣaḡiḡ ve meṣḡurdur 12b/11

her(Far.): Tekil kelimelerin önüne getirilir ve o kelime için verilen hükmün aynı cinsten olan şeylerin hepsi için teker teker geçerli olduğunu gösterir, bütün, cümle.

h.15a/08, 16a/12, 16a/13, 16b/04, 19a/11, 19b/11, 20a/05, 20a/12, 20a/13, 20b/01, 21a/03, 3a/08, 4a/01, 6b/02, 7a/12

*āb-ı Zemzem gelür ki her bir
çeşmenün şuyı ādem bilegi miqdārı*
12a/05

hey'et(Ar.): Astronomi ilmi.

h. 2a/09

*'ilmi misāhatde ve fenni
nücüm ü hey'etde züfünün-ı 'ālem ve
rehnümünü* 2a/09

hezār (Far.):Bin.

h.5a/07

*linehtedī levlā an hadānā
allahü şad hezār bār şükr ki* 5a/07

hıfz (Ar.):Koruma, saklama,
muhâfaza etme.

h. 7b/08

*nüzür ü vesāyā malını hıfz
edüp define etmek için* 7b/08

hicret (Ar.): Mîlâdî 622 târihinde Hz.
Muhammed'in Mekke'den Medîne'ye
göçü [İslâm takviminde târih başı
olarak kabul edilmiştir].

h.ün 15a/01, 15b/11, 5b/01,
5b/09, 6a/03

*Ve 'Abdullah bin Zübeyr
radıyallāhu anh hicretün altmış
dördinde* 15a/01

hiç (Far.):Olumsuz cümlelerde ve soru
cümlelerinde anlamı kuvvetlendirir,
kat'iyen, asla.

h.18b/09

*başı bir günlük yoldur. Anuñ-
içün hiç münkaṭı' olmak yok-dur.*
18b/09

hiçbir: Olumsuz cümlelerde ismin
başına getirildiği zaman o cinsten olan
şeylerden birinin bile cümlede verilen
hükmün dışında kalmadığını, bu
hükmün o şeyin bütününe âit olduğunu
anlatır.

h. 12a/07

*Bu üç çeşmeden gayrı dañı
hiçbir yerden bir kaṭre şu* 12a/07

hiçbiri: Bir teki, biri bile.

h.13b/09

*binālardan ki Harem içinde
vardur, hiçbirı yoğdı.* 13b/09

hidāyet (Ar.): Doğru yol, hak yolu,
Müslümanlık.

h.19b/03

ķalem-i hidāyet→ **ķalem** 5a/08

hidmet (Ar.): Hizmet kelimesinin eski
metinlerde kullanılan asıl şekli.

h.19b/10, 17b/12

*Bağlamış beline hizmet
kemerin bende gibi* 19b/10

hizmet **êt-**: İş görmek,
çalışmak, başkalarının işini yapmak.

h.è.-enler 11b/01

*hizmet edenler āb-ı Zemzem
otuz zirā' dan ziyāde olur eksik* 11b/01

hikmet (Ar.): Cenâbıhakk'ın her şeyi
yerli yerince yaratma, her şeyi lâıyk
olduğu yere koyma sırrı, âlemin
insanlar tarafından anlaşılamayan gizli
amacı.

h.+ile2b/12

h.+dür19b/07

*Yâ hikmet-ile genci nihān olsa
kişi* 2b/12

mazhar-ı hikmet: Sırrın tecelli
ettiği yer.

*Bir tılısm-ı 'aceb ü mazhar-ı
hikmet bu* 19b/07

hilāfet (Ar.): Hz. Muhammed'den
sonra onun vekili, din ve dünya
işlerinde bütün müslümanların önderi,
aynı zamanda devletin başı olan zâtın
görevi ve makâmı.

h.15b/01

h.+i 15a/06, 15a/12

h.+leri 14a/10, 14b/04, 14b/10

*Şonra hilāfet benî Ümeyyeden
benî'Abbāsa naql etdügi* 15b/01

himāyet (Ar.): Himāye, koruma,
esirgeme, sâhip çıkma.

zıll-ı himāyet: Himāyenin
gölgesi.

*Ki eşiginden umar zıll-ı
himāyet Ka'be* 20b/03

hoşca: Hoşa gidecek şekilde, güzel ve
iyi bir biçimde, iyice, hoşça.

h.8b/09

*hatta hurde füşüşkārîler
etdürmişdür Hayli hoşca vâki'* 8b/09

hulefā (Ar.): Halîfeler.

hulefā-i benî Ümeyye: Emevi
Halifeleri.

*alup Harem-i Şerîfe katup
tevsî' etmişdür. Ve Hulefā-i benî
Ümeyyeden* 15a/05

hulefā-i 'Abbāsiye: Abbasi
Halifeleri.

*zamānda Manşūr bin Ca'fer ki
hulefā-i 'Abbāsiyedendür* 15b/02

hurdavāt(Far.):Hırdavat, fak tefek
önemsiz şeyler, döküntü, öteberi.

h.12b/02

*Ve dahı çok hırdavāt bulundı.
Māhaşal kuyuyı 12b/02*

hurde(Far.):Ufak, küçük.

h.8b/09

*hatta hurde füşüşkārīler
ētdürmişdür Hayli hoşca vāki* 8b/09

huşūşā(Ar.):Bilhassa, hasseten, özellikle.

h.3a/10, 4a/02

*Huşūşā vezīri a‘zam ve düstūr-
ı mu‘azzam ki:* 3a/10

hüccāc (Ar.): Hacılar.

h.19b/11, 20a/04, 19b/10,
19b/13

*Zirā halk ve ehl-i İslām ve
hüccāc çok gelür oldı* 14b/09

-İ-

‘ikd (Ar.): Gerdanlık, dizi.

‘i.20b/08

*‘Āşiri ‘ikdidür ü gevher-i āli
‘Osmān* 20b/08

ıtlāk(Ar.):Deme, denilme, ... diye adlandırma, tâbir etme.

ı.+ına 4a/04

*Hatta zirā‘ı şer‘ī ıtlākına dahı
sebeb budur* 4a/04

‘ışk(Ar.):Aşk kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli.

‘ı.+a 20a/13

*‘İşka vīrānelerün her biri
beytü’l-ma‘mūr* 20a/13

‘iyāl(Ar.):Âile reisinin geçimlerini sağlamak zorunda olduğu kimseler, çoluk çocuk.

evlād-ı ‘iyāl→ **evlād**. 21a/07

‘iyān (Ar.):Açık, âşikâr, gözle görülür, belli.

‘iyān ü beyān ét-:Açıklamak, ortaya koymak, âşikâr etmek

*yazup ‘iyān ü beyān étdiler.
Faķīr bunun sebebini ‘ale’t-tafşīl* 2b/05

-İ-

‘ibāret (Ar.):Sâdece -den meydana gelmiş, -den oluşmuş, başka bir şey değil, ancak bu.

‘i. 20a/12

*Her kaçan vâki‘ ola dilde
‘ibâret Ka‘be* 20a/12

ibn (Ar.): Oğul. 6a/13

*Ve Mekke-i Mükerreme
müverrihlerinden Cârullah İbn-i
Fehdik* 6a/11

‘ibret (Ar.): Bir olaydan çıkarılan göz
açıcı, uyarıcı ders.

*‘ibret-hâne-i ehl-i arz ü semâ
itdükden sonra* 1b/08

icâbet (Ar.): (Teklif edilen, istenen
bir şeyi) Kabul etme, muvâfakat etme,
uyma.

i. 19a/09, 21a/11

cây-ı icâbet→ **cây** 19a/09

îç- Bir sıvıyı ağza alıp yutmak.

i.dim 9b/08

i.-erler 9b/06

*îçdim teberraiken ve
teyemmünen* 9b/08

îç: Herhangi bir durumun, cismin veya
alanın sınırları arasında bulunan bir
yer, dâhil, dış karşıtı.

i.+i 12b/13, 19b/05, 6b/13,
7a/02, 9a/01

i.+inde 12a/09, 12a/11, 12b/04,
13b/09, 21a/03, 6b/09, 7a/11, 7b/04

i.+indedür 10a/01, 11a/01,
9b/11

i.+ine 10b/05, 11a/10, 11b/03,
12a/03, 6a/12, 8b/10, 9b/05

i.+ini 8b/08

i.+inün 8a/08

*îç yüzi dağı mülevven
mermerlerle Ayasofya dīvārı* 7a/03

îçeri: İç yan, iç bölüm, dışarı karşıtı.

i. 19a/08

*İçeri gir saña açdı deri devlet
Ka‘be* 19a/08

îçre: İçinde.

i. 21a/12

*Pādişāhum dü cihān içre
sa‘âdetmend ol* 21a/12

îçün: Diye, maksadıyla.

i.16b/04, 17b/08, 18a/09,
5a/12, 5b/07, 7b/03, 7b/08, 7b/12

*mezbūr hicretün yüz altmışında
hacc édüp Harem-i Şerîf içün.* 15b/11

i-: 1.İsimlerle kullanılan cevheri fiil.

i.-di 10a/06, 13b/08, 14b/02,
8a/04

i.-düp 5a/03

müşebbek idi. Ve ol şubbāk ince ve za‘īf idi. 10a/06

2. Fillerde kullanılan cevher fiil.

i.-sen 20b/04

Kimdür ol şems-i sa‘ādet dēr isen ‘ālemde 20b/04

ihrām (Ar.): Hacceden müslüman erkeklerin dikişsiz, beyaz bir peştemal ve omuza alınan bir havludan, kadınların ise bolca bir elbiseden ibâret olan ve kefeni andıran kıyâfetleri.

i. 18b/12

kāfile-i Mısr ki Rābiğ dērler ve hâcılar anda iḥrām geyerler 18b/12

ihtiyâten (Ar.): Ne olur ne olmaz düşüncesiyle, her ihtimâle karşı, tedbirli davranarak.

i. 8b/01, 8b/02

Ka‘beden ‘add olunur ihtiyâten ve salâtda kible edinmezler 8b/01

iḥbâr (Ar.): Haber verme, bildirme.

i.+ıla 1b/09

fevḳaküm seb‘an şidādā iḥbâr-ıla tenbîhü’l gâfîlîn 1b/09

ikâmet (Ar.): Bir yerde yerleşip oturma, mukim olma.

cây-ı ikâmet → cây 21a/06

ikâmet et-: Yerleşmek. 19a/04

Hasret-i kūyuna ile êtdüm ikâmet anda 20b/10

iki: İki.

i.11a/07, 11a/11, 11b/07, 12a/03, 12a/04, 12a/11, 12a/13, 12b/05, 13a/03, 15b/05, 16a/12, 16b/04, 18a/13, 18b/04, 18b/07, 4b/03, 4b/04, 4b/07, 6b/06, 7a/12, 7b/01, 8a/06, 8b/04, 8b/12, 8b/13, 9a/06, 9b/04, 9b/11

kitâblarda iki müseddes mermer direk zāmîme êdüp 10b/02

iktirân (Ar.): Yaklaşma, yanına gelme, yakın olma.

i.3a/11

Naẓm ṭālî‘i sa‘d u ḳadrî ‘ālîdür. Şemsile iktirân ḥalîdür 3a/11

ilâ (Ar.): -e kadar, -e değin.

i.6b/01

ta Cāhiliyye zamānından ilâ yevminâ hāzā ābā vü ecdādı 6b/01

ile: Bağlaç, kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, berâberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan bir söz.

i. 14a/02, 14a/05, 15a/09, 17a/01, 1b/11, 20a/08, 4a/03, 4b/11

ol zamānda dört ādem kām̄eti kalmışdı sekiz koğa ile 12a/02

‘ilm (Ar.): Evrenin ve olayların bir bölümünü deneye ve gerçeklere dayanarak inceleyen ve bunlara âit yasaları çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, bilim.

‘ilm-i misāhat: Ölçü ilmi. 2a/09

‘ilm-i misāhatde ve fenn-i nücūm ū hey’etde zū-fünūnı ‘ālem ve rehnümünı 2a/09

ilticā(Ar.): Sığınma, himâyesi altına girmeyi isteme. 20b/09

ilticā eyle-: Sığınmak.

İlticā eyle ki olur kal‘a-i ‘İsmet Ka‘be 19a/10

imām (Ar.): 1.Cemâatle kılınan namazlarda en önde duran ve namaz kılınırken kendisine uyulan kimse.

i.+un 13b/01

Ve dört imamun maḳāmları meṭāfı 13b/01

2. İslâm dîninde görüş ve fikirleriyle bir mezhebe öncülük etmiş olan kimse.

i.6a/04, 6a/05

maḳām-ı îbrāhîmdür ‘aleyhisselām Hatta İmām Mālik 10b/09

imān (Ar.): Allah’a inanma, dînî inanç.

i. 19b/05

Bulmuş imān gibi tevḥîd-ile vahdet Ka‘be 19b/05

im‘ān (Ar.): İnceden inceye, dikkatle araştırma, bir şeyde çok dikkatli olma, bir şeyin derinliğine nüfuz etme.

i.2a/04

mānend-i şihābı şāḳıb im‘ān-ıla nazar şalup misāhatı zemīn 2a/04

‘imāret(Ar.): Bir yeri bayındır ve mâmur etme, bayındırlık.

‘i.20b/13

Keremünle nite kim oldu ‘imāret Ka‘be 20b/13

ince: Kendi cinsinden olanlara göre kalınlığı az olan.9a/09

i. 9a/09, 10a/06

*müşebbek idi. Ve ol şubbāk
ince ve za'îf idi* 10a/06

in-:Yüksekten veya yukarıdan aşağıya
doğru gelmek.

i.-dik 12a/04

*indik gördük Ka'betullah
şerrefehallah altından iki çeşme*
12a/04

ins(Ar.):İnsan.19b/06

i.+ile 19b/04,19b/06

*İns-ile cinni eder kendüye
da'vet Ka'be* 19b/04

irsāl (Ar.): Gönderme, yollama.

irsāl ét-: Göndermek, yollamak

i. edüp 15b/12

*Şa'id diyârına emrile taşçılar
irsāl edüp mermer direkler* 15b/12

işbât (Ar.): Tanık ve delil göstererek
bir şeyin doğruluğunu şüpheye yer
bırakmayacak, reddedilemeyecek
şekilde ortaya koyma.

i.2b/01

*niçe mertebe ekber edüğünü
ke'ş şemsî ve'l ems işbât* 2b/01

işmet (Ar.):Nâmuslu olma, ahlâk
kurallarına uyma, nefsi nâmûsa
dokunacak fuhuş vb. şeylerden uzak
tutma, ırz temizliği, iffet.

kal'a-i 'ismet→ **kal'a** 19a/10

perde-i 'işmet→ **perde.** 20a/05

iste-: İstek duymak, arzulamak,
dilemek.

i. 19a/09

i.-di 7b/11

i.-mez 20b/12

i.-rüz 3a/12

i.-yen 10a/04, 13a/08, 8a/02

*Ne murâduñ varısa iste derûn-ı
dilden* 19a/09

istihkâm (Ar.): Sağlam ve kuvvetli
olma, sağlamlık.

i.7b/01

Zîrâ istihkâm bundadır 7b/01

istilâm (Ar.): Öpmek veya el sürmek
sûretiyle ziyâret etme (Kâbe'nin tavâfı
sırasında yapılan hacet-i esved ziyâreti
için kullanılır)

i.14a/03,14a/04

*'aşâları varıdı. Hacerü'l Esvedî
istilâm zamânında* 14a/03

isti'mâl (Ar.):Kullanma.

isti‘māl èt-: Kullanmak.

*isti‘māl ètdigi ħammām kili
mişālinde* 13a/04

işāret (Ar.): Bir şeyi, anlatılmak istenen
bir mânâyı el, parmak, kaş, göz, baş ile
gösterme.

i.20a/09, 7b/05, 14a/04

*ol ‘aşâyıla istilām ederlerdi
işāret vechi üzere* 14a/04

işlen-: İşleme işi yapılmak.

i.-mişdür 10a/01

*işlenmiş bir muşanna‘ örtü
içindedür bēşik örtüsü* 10a/01

‘işrīn(Ar.): Yirmi.

‘i.8a/11

*‘işrindür ve bu on zirā‘uñ yedi
zirā‘ı ümmü’lmü’miñ* 8a/11

it-: Etmek.

i.-dükden 1b/08

*‘ibrethāne-i ehl-i arz ū semā
itdükden sonra ve beneyna* 1b/08

‘itibār (Ar.): Önem verme, önem
verilme, dikkate alma, dikkate alınma.

‘i.3b/06

*yigirmi dört barmağdur amma
baş barmağ ‘itibār olunmaz* 3b/06

ittifāk (Ar.): Fikir birliğine varma,
uyuşma, anlaşmaya varma.

i.11b/13, 11a/08

*ve on barmağdur ki aķ
mermerdür ittifāk āb-ı Zemzem*
11a/08

iz: Bir şeyin bir yerde bıraktığı belirti.

i.+i 9b/05

*eşeri ya ‘nī izi vardır ki içine el
şığar anı ziyāret* 9b/05

‘izzet(Ar.): Hürmet, saygı, ikram.

‘i.-den 3a/12

*Cenāb-ı ‘izzetden rüz u şeb
isterüz ki bu şems-i cihān-fürūzuñ*
3a/12

-K, K-

kabūl (Ar.): Bir şeye isteyerek veya
istemeyerek peki deme, râzı olma,
muvâfakat etme.

k.21a/11

ķabŭl  t-: Razı olmak. 19a/07

Devlet anuŗ kim anuŗ da  vetini  tdi ķabŭl 19a/07

ķa an: Ne vakit, ne zaman ki.

k. 20a/12

Her ķa an v ki  ola dilde  ib ret Ka be 20a/12

ķa -: Hızla koŗup bir yere saklanmak.

ķ.-dılar 7b/13

olup ķazanlar ķa dılar ol mala el uramadılar 7b/13

ķadar:  l  s nde, derecesinde.

ķ.19b/11, 21a/01, 2a/06, 2a/12

  Harem-i Őer f bu ķadar v si  ve murabba  deg ldi 13b/07

ķad m (Ar.): Eski.

ķ.+e 16a/08

ardındağı d v r  ķad me varınca ũ  y z d rt 16a/08

ķadr(Ar.):Değer, kıymet.

ķ.-i   l  3a/11

Na m t l  i sa d u ķadr-i   l d r. Şemsile iktir n h lid r 3a/11

ķ dı (Ar.): sl m huk kuyle y netilen devletlerde halk arasında  ıkan anlaŗmazlıkları, her t rl  d v y  halletmek ũzere devlet tarafından t yin edilen memur (Osmanlı Devleti nde kadılar Tanz mat a kadar b t n d v lara, Tanz m t ın  l nından meden  k n nun kab l ne kadar ise s dece boŗanma, nafaka, m ras vb. d v lara bakarlardı)

ķ.+s  5a/01

tecd d v cib olmuŗdı. Mekke-i M kerreme ķ dı 5a/01

ķ file(Ar.): Birlikte yolculuk edenlerin meydana getirdiği topluluk.

ķ file-i r h-  hid yet 19b/03

ķ file-i r h-  hid yet:Hidayet yolunun yolcuları.

M ŗşidi ķ file-i r h-  hid yet Ka be 19b/03

ķ file-i M ŗ: M sır kafilesi.

ķ file-i M ŗ ki R biğ d rler ve h cılar anda i r m geyerler 18b/12

ķ im(Ar.): Ayakta duran, ayağa kalkm ŗ durumda olan, kıyamda bulunan.

ķ.7a/04

*Ve Beyti Şerîfün saḳfı üç kâim
direk 7a/04*

ḳal‘a (Ar.):Kale.

ḳ-i ‘ismet 19a/10

ḳal‘a-i ‘ismet: İffet kalesi.

*İlticā eyle ki olur ḳal‘a-i ‘ismet
Ka‘be 19a/10*

ḳalb(Ar.): Sevgi, gönül.

ḳ.+ümüzde 5a/08

*esās-ı İslām Ka‘bei
ḳalbümüzde ḳalem-i hidāyetile şebt
5a/08*

ḳaldur-: Bulunduğu yerden almak.

ḳ.-up 10a/08

*tāle beḳāhu devletinde ol
şubbākı ḳaldurup 10a/08*

ḳalem (Ar.):Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç.

ḳ.5a/08

*Ve Mısrđan otuz bir menzildür
ve ḳalem-i varak-peymā dahı 19a/02*

ḳal-: 1. Olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek.

ḳ.-madı 12b/04

ḳ.-up 21a/07, 4b/13

ḳ.-ur 14a/09

*bir ḳaṭre şu ḳalmadı Ḥattā ben
içinde ḳurı yer üzerinde 12b/04*

2. Zaman, uzaklık veya nicelik belirtilen miktarda bulunmak.

ḳ.-mış 7a/10,12a/02

ḳ.-mışdur 7a/08

*üç direk Ḳureyş zamānından
ḳalmışdur dēyü rivāyet olunur 7a/08*

nāḳış ḳal-: Eksik kalmak.

*etmezse ṭavāfı nāḳış ḳalur
14a/09*

ḳāmet (Ar.):Farz olan namazdan önce okunan iç ezan.

ḳ. 4a/07

ḳ.+i 11a/07, 12a/02, 12b/08,
4a/10, 8b/12, 9a/07, 9b/11

*oḳur ve ḳāmeti ve
namāzlarında tekbīrātı dahı anda
ēderler 11a/05*

ḳāmet-i beyt-i şerîf: Kâbe’nin boyu. 4a/07

binā êtdükde ḳāmet-i beyt-i şerîf ṭoḳuz zirā‘ idi. 4a/07

ḳanāt:Kapı, pencere, dolap gibi dikine açılıp kapanan şeylerin kapağı.

ķ.+lıdur4b/07

*Ve iki ķanatlıdur taķtası sac
aġacındandur* 4b/07

ķanda: Nerede, nereye.

ķ. 20a/11

*Ķande kim zıkr olunur Ka'be
ġaraż kūyundur* 20a/11

ķandīl(Ar.):İçinde sıvı bir yağ ve fitil
bulunan kaptan oluşmuş aydınlatma
aracı.

ķ.16b/03, 16b/05

*Ve revāk altında çok ķandīller
aşup Ĥarem-i Şerīfe çok* 15a/10

ķapu: 1. Bir yere girip çıkarken geçilen
ve açılıp kapanma düzeni olan duvar
veya bölme açıklığı, kapı.

ķ.+dur 16a/09

ķ.+nuñ 20b/02

ķ.+sı 11a/02, 16a/09, 5a/09

k.+sından 7b/04

ķ.+sınuñ 9a/02

ķ.+sıyla

*Ve Ĥarem-i Şerīfün cümle
ķapısı kırķ bir ķapudur* 16a/09

2. Belli bir maksatla belli bir
şey elde etmek için başvuru,an,
baġlanılan yer.

ķ.+ñ 21a/10

ķ.+ña 21a/07

*Ķapuña geldi ėder baña şefā'at
Ka'be* 21a/07

ķara: En koyu renk, siyah, ak, beyaz
karşıtı.

ķ.16a/04, 20a/04

ķ.+ya 9a/12

*direklerin pāre pāre ķara
taşlardan ėtdiler ki el'ān* 16a/04

ķarar-: Rengi karaya dönmek,
siyahlaşmak.

ķ.mış-dur 9b/10

*olmuş ve ķararmış-dur. Ve bu
taş olan el'ān bir demürden şanduk*
9b/10

ķarış: Parmaklar birbirinden uzak
duracak biçimde gergin duran elde,
başparmak ile serçe parmağın uçları
arasındaki açıklık.12b/09

ķ.+dur 6b/08

ķ.+ıla 12b/09

*Miķdārı büyük ķarışıla bir
ķarışdur* 6b/08

ķarīb (Ar.):Yakın.6b/08

ķ.idi 15b/09

*Zîrâ evvel revâkuñ bir tarafı
Ka'be-i Şerîfeye karîb idi 15b/09*

karşı: Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ileri.

ķ.11a/01

*bir hâne içindedür ki bâb-ı
şerîfe karşı üç demür 11a/01*

kaşd(Ar.):Niyet, istek, amaç, gâye.

kaşd et-: Bir amaç güderek bir işe girişmek, niyet etmek.

*almağa kaşd eden niçe belāya
uğradı Hattā Kureyş 7b/10*

kaşide (Ar.): On beş beyitten az olmayan, bütün beyitlerin ikinci dizeleri en baştaki beyit ile uyaklı olan ve çoğu kez büyükleri övmek için yazılan divan edebiyatı şiir türü.

ķ. 19a/05, 21a/03

ķ.+m 21a/04

ķ.+mde 21a/03

*Şeref-i pâyın-ile êrdi kaşîdem
'arşa 21a/04*

kaşre (Ar.): Damla.12b/04

ķ. 12b/04, 12a/07

*Bu üç çeşmeden ġayrı dahı
hiçbir yerden bir kaşre şu 12a/07*

kâşif (Ar.):Gizli bir şeyi bilinir duruma getiren, üzerindeki sır perdesini kaldıran kimse.

k. 2b/09, 2b/11

kâşif-i künüz-ı cihân: Cihan hazinelerinin kaşifi.

*êdünüp hallâl-ı rumûz-ı
âsumân ve kâşif-i künüz-ı cihân 2b/09*

kat: Tabakalar veya sıralar hâlinde bulunan şeylerin her bir tabaka veya sırası.

ķ. 7b/01,7a/12

*her birinüñ uzunı yigirmi
zirâ'dur. Ve sakfı iki kat-dur. 7a/12*

kat-: Bir şeyin içine, üstüne veya yanına, niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak için başka bir şey eklemek, karıştırmak.

ķ.-dı 14a/12

ķ.-up 15a/05

*hâneler iken şatun alup Harem-
i Şerîfe katdı 14b/12*

kaz-:Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak.

ķ.anlar7b/13

ķ.dılar 7b/12

ķ.-mışdur 7b/07

*içün üstünü bir mîkdâr kazdılar.
Bir ejderhâ zâhir olup 7b/12*

kefen: Ölünün gömülmeden önce sarıldığı beyaz bez, kefen bezi, yakasız gömlek, yakasız mintan.

k.-püş 20a/04

hüccâc-1 kefen-püş: Kefen örtmüş hacılar.

*Oldı mâtemzede hüccâc-1
kefen-püşlara 20a/04*

kelime(Ar.): Anlamli ses veya ses birliğı, söz, sözcük.

k. 15b/10

k.+lerinüğ 3b/10

*lā ilahe illallah muhammedü'r-
Rasulullah kelimelerinüğ harfleri
yigirmi dört 3b/10*

kemâl (Ar.): Bir şeyin tam ve noksansız dereceye erişmiş olması durumu, mükemmellik, tamlık:

k.+in 16b/13

*faķīr tecdīd kemāliñ bulduķda
bu tārīhi dēdüm ve mermere
yazdum.16b/13*

kemer: Bele dolayarak toka ile tutturulan, kumaş, deri veya metalden yapılan bel bağı.

k.+in 19b/10

*Bağlamış beline hıdmet
kemerin bende gibi 19b/10*

kemhâ (Far.):Düz veya desenli dokunan makbul eski bir ipek kumaş çeşidi, havsız kadife.

k. 9b/13

*altun yaldızlı gümüş sırmayıla
siyâh kemhâ üzerine 9b/13*

kendü : Kendi, kendisi.

k.18a/08

k.+ye 19b/04, 19b/06

k.+yi 20b/02

*İnsile cinni eder kendüye
da'vet Ka'be 19b/04*

kerem (Ar.):Lutuf, iyilik, merhamet, ihsan.

k. 21a/05

k.+üğ 20b/13

k.+le 20b/13

*Var ümīdüm ki ède ma'mūr anı
dest-i keremüğ*

*Keremüğle nite kim oldu
'imâret Ka'be 20b/13*

k. èt- 21a/05

kerem èt-:İyilik etmek.

*Ben Ğubārī kerem ét Ka‘beye
érgür şāhum 21a/05*

kerpüç : Duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla, kerpiç.

k. 9a/08

*Tahtı ve fevki kerpüç
şeklindedür 9a/08*

kerre (Ar.): Defa, kez, sefer, kere.

k.9b/07

*dā‘ī ol mübārek ayağının
yérinden nice kerre āb-ı Zemzem
9b/07*

kesil-:Kesme işi yapılmak.8b/04

k.miş 8b/07

k.mişdür 8b/04

*ğalaḏdür ki kesilmiş demek
olur Merḥūm Sulṭān Kāyıtḃāy 8b/07*

kesret (Ar.): Cenâbıhakk’ın tecellîsiyle zuhûra gelmiş olan çokluk, mahlûkâtın çokluğu.

k.+de 19b/09

*Buldı keşretde meger lezzeti
vahdet Ka‘be 19b/09*

keşf (Ar.): Varlığı bilinmeyen bir şeyi bulup ortaya çıkarma.

keşf ét-: (Varlığı bilinmeyen bir şeyi) Ortaya çıkarmak.

keşf ét- 19b/08

*Sırr-ı pūşīdedür ol kimse anı
keşf edemez 19b/08*

kevākib (Ar.): Yıldızlar.

k.+i 2b/07

*şāminden küre-i arzda olan
ḥadīdde cezbese ve kevākibi 2b/07*

kevākib-mişal 2a/02

kevākib-mişal: Yıldızlar gibi.

*kevākib-mişal ve nergistimşāl
gözlerin açup çāh-ı raşaddan 2a/02*

kevkebe (Ar.): Debdebe, tantana, ihtişam, gösteriş.

k.-i burc-ı sa‘adet 3a/08

kevkebe-i burc-ı sa‘adet: Mutluluk kalesinin ihtişamı.

*Ve erkân-ı devletinün dahı her
biri bir kevkebe-i burc-ı sa‘adettür ki
3a/08*

kevn(Ar.):Varlık, vücut, mevcudiyet.
2a/11

kevn ü mekân: Varlık, kâinat, mevcudiyet.

k. 2a/05, 2a/11

*āsumānı ve sâḥatı kevn ü
mekānı ya'nî yerile gögün mabeyni*
2a/05

kıble(Ar.): Müslümanların namazda
yöneldiği cihet, Mekke şehrinin ve
Kâbe'nin bulunduğu yön.

k. 8b/01

*Ka'beden 'add olunur ihtiyāten
ve salātda kıble edinmezler* 8b/01

kıl-: Etmek, yapmak.

k.-duğı 1b/10

*ve ta'līmü'l afilîn kılduğı hâlde
'uḳala-i ulü'l ebşār* 1b/10

namaz kıl- 10b/10

namaz kıl-: Namaz ibâdetini
yerine getirmek. 10b/10

k.12b/05

*iki rek'at namāz da kıldum. Ve
namāzdan sonra ol çeşmenün* 12b/05

kırk: Otuz dokuzdan sonra gelen
sayının adı.

k. 16a/09, 18b/08, 19a/01,
6a/03, 9a/01, 10b/13

*kırk zirā'dur ve çāh-ı Zemzem
Ka'benün bâb-ı şerîfi muḳābelesinde*
10b/13

kıṭ'a (Ar.): Aynı vezinde 2. ve 4.
mısrâları kâfiyeli, 4 mısırâdan ibâret
nazım parçası.

k. 5b/12, 16b/08

Kıṭ'a-i târîḥ: Tarih vermek için
yazılan dört mısralık nazım. 16b/08

bu târîḥi dedüm Kıṭ'a-i târîḥ
5b/12

kıyās (Ar.): Bir şeyi diğer bir şeye göre
değerlendirme, başka bir şeye
benzeterek hakkında hüküm verme,
karşılaştırma, mukâyese etme.

k.4b/04

kıyās olun-: Karşılaştırılmak.

*kıyās olına ve bu mübārek
divārınun eni iki zirā'dur* 4b/04

ki: Anlam bakımından birbirleriyle
ilgili cümleleri birbirine bağlayan bir
söz.

k. 10b/08, 11a/01, 11a/03,
11a/08, 11a/12, 11b/02, 11b/10,
12a/05, 12a/13, 12b/01, 12b/13,
13a/01, 13b/06, 13b/09, 13b/11,
13b/13, 14a/05, 15b/02, 16a/04,
16a/06, 16b/02, 16b/07, 17a/01,
18a/08, 18b/03, 18b/05, 18b/12,

19a/09, 19a/10, 19b/03, 1b/05, 20a/03, 20b/03, 20b/04, 20b/06, 20b/09, 20b/10, 20b/13, 21a/03, 21a/06, 21a/11, 21b/02, 2a/13, 3a/06, 3a/08, 3a/12, 3b/05, 3b/08, 3b/09, 3a/10, 4a/12, 4a/13, 4b/01, 4b/02, 5a/07, 5a/10, 5a/13, 5b/05, 5b/07, 6a/07, 6b/04, 6b/10, 7a/05, 7a/09, 8a/03, 8a/04, 8a/07, 8a/10, 8b/03, 8b/07, 8b/10, 9a/02, 9a/03, 9b/05

ve bu maḳāmuḡ ardını daḡı ki ḡalf-ı Maḳām-ı İbrāhīm zıkr olunur
10b/01

kil: Çanak çömlek yapımında kullanılan, ıslanınca kolay şekil verilebilen, yeşilimtrak, yağlı ve yumuşak toprak.

k.+i 13a/04

isti‘māl ettiği ḡammām kili miṣālinde ol zıkr olınan 13a/04

kim: 1.Hangi kişi anlamında cümlede, özne, tümleç, nesne, yüklem görevinde kullanılan bir söz.

k. 19a/11, 20a/08, 20a/11, 20b/02, 20b/13, 21a/04, 21a/08, 21a/09, 21a/13

k.+dür 20b/04

Kimdür ol ṣems-i sa‘ādet dēr iseḡ ‘ālemde 20b/04

2. Ki.

k. 19a/13, 19b/12, 20a/05, 20a/06

Devlet anuḡ kim anuḡ da‘vetini etti ḡabūl 19a/07

kimesne: Kimse.7b/09

k. 11b/06

sekiz tūvānā kimesne Zemzem ḡādimlerinden āb-ı Zemzemi çekdiler
11b/06

kimse : Hiçbir şahıs, hiçbir insan.

k.19b/08

Sırr-ı pūṣīdedür ol kimse anı keṣf edemez 19b/08

kināyet(Ar.):Söylenmek isteneni doğrudan doğruya değil dolaylı olarak anlatan söz.

k. 20a/11

Ser-i kūyuḡdan olur ya‘nī kināyet Ka‘be 20a/11

ḡirāṭ (Ar.):Değer, seviye, nitelik, vasıf.

ḡ.2a/07, 2a/11

kevn ū mekānı ḡirāṭ-be-ḡirāṭ ma‘lūm ve meḡhūm edindüklerinden
2a/11

kīse (Far.):Kese, cep.

k.11b/13

*ķuyuları ķuruyup kīse-i fakīre
döndü ittifāk ol zamāndan* 11b/13

kisvet (Ar.):Elbise, üst baş, kılık
kıyâfet.

k. 20a/04

*Rûz ü şeb giyer aņunķün ķara
kisvet Ka'be* 20a/04

ķişi: İnsan, kimse, şahıs.

k. 12a/01, 14a/05, 2b/11, 2b/12
k.+ler 9b/06

*buncılayın ķāh-ı Zemzeme bir
ķişi düşdi Āb-ı Zemzem* 12a/01

ķitāb(Ar.):Bir araya getirilmiş yazılı
veya basılı yapraklardan meydana
gelen bütün.

k.+lar 2b/04
k.+larda 10b/02
k.+umuzda 8a/01

*bā'is ü sırrın ve ķikmet ü birrin
ma'lûm edinüp ķitāblar yazup*2b/04

ķo-: Koymak.

ķ.-duķumuz 12b/06

*gözlerine şum ķoduķumuz
yağlı pambık bēzlerini ķeküp alup*
12b/06

ķoķa : Kova.

k. 12a/02

*ol zamānda dört ādem ķāmeti
ķalmışıdı. Sekiz ķoķa ile* 12a/02

ķol: Bir şeyin ayrıldığı kısımlardan her
biri, şûbe, dal.

ķ.+da 7b/05

*girdükde sağ ķolda bir ķulaç
yerde ķazreti Cebrāil işāretile* 7b/05

ķon-:Kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir
yere inmek.

ķ-masın 21a/08

*ķonmasın āyīne-i pākine bir
zerre ğubār* 21a/08

ķoy-:Bir şeyi bir yere bırakmak, belli
bir yere yerleştirmek.

ķ.-duk 12a/10

*ķuķalara ķoyduk ķāh-ı Zemzem
ķādimleri ķeküp taşra dōkdiler* 12a/10

ķoyun: Geviş getirenlerden, eti, sütü
ve yapağısından faydalanılan,
boynuzlu, memeli, evcil hayvan.

ķ.+1 8a/04

*nışf-ı dā'iredür ki İsmā'îl
peygamberün qoyunı ağılı idi* 8a/04

köhne (Fars.):Eskimiş, yıpranmış,
eski.

k.9b/09

*mübārek taşun üstini
gümüşlemişdür. Amma ol gümüş köhne*
9b/09

kubbe (Ar.):Yarım küre şeklinde olan
binâ, dam.

ķ.10a/12

*ve üstini taştadan muşanna'
kubbe edüp envā'i nukûş* 10a/12

küfeke (Yun.): Yapılarda kullanılan
açık renkli, hafif, işlenmesi kolay,
içinde küçük küçük boşluklar bulunan,
zamanla sertleşen bir taş çeşidi, sünger
taşı.

k.+dür 9a/11

*sengi hâredür ve ne küfekedür.
Rengi şeker rengidür* 9a/11

ķufı (Ar.): Kilit. 5b/04, 5b/09, 5b/08

ķ.-ı şerif 5b/07

ķufı-ı şerif: Mübarek kilit.

*Ve bu ķufı-ı şerif için bu
tārîhi dedüm ki budur* 5b/07

ķoęa: Kova.

ķ.+lara 12a/10

*ķoęalara koyduķ ķāh-ı Zemzem
hâdimleri çeküp taşra döktiler* 12a/10

ķuĥı (Ar): Sürme.

k.2a/01

*mütenebbih olup ķuĥı-ı
riyâzatile ve sürme-i şeb-i 'uzlet ve
ĥalvetde* 2a/01

ķulaç : Halk arasında ölçü olarak
kullanılan, gergin şekilde açılmış iki
kolun parmak uçları arasındaki
uzaklık.

ķ.7b/05, 11b/08

*toķuz ķulaç şuyı vardı aşla
naķř bulmadı* 11b/08

ķul: 1.Allah tarafından yaratılmış olan
insan, abd.

ķ 4b/09

ķ.+una 21a/06

*Ki olupdur ķuluna cāy-ı ikāmet
Ka'be* 21a/06

2. Köle.

*Bir kapunun kuluyam kim deri
devletdür adı 20b/02*

ķum: Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler.

ķ.+ıdı 13b/13

eṭrāfı ki meṭāf-ı şerīfdür, ķum-ıdı. 13b/13

ķumlu: Kumu olan, içinde kum bulunan, kumlu.

ķ.13b/08

Bir şahrāşekl açık ķumlu yer idi. 13b/08

ķurbān(Ar.):Allah yolunda kesilen koyun, dana, deve vb. hayvan.

ķ.14a/08

Mekke-i Mükerreme fuķarāsına bir ķurbān vācib olur Bu ķurbānı 14a/08

ķurı: Kuru.

ķ. 12b/04

Ḥattā ben içinde ķurı yer üzerinde 12b/04

ķurun: Yüzyıllar, çağlar.

ķ.+ı 12b/04

ne miķdārdur ve feleklerüñ birbirine ķurnı ve bu'dı ne ķadar 2a/06

ķurşun: Ağır, yumuşak, kolayca dövülebilen, mâviye çalan gri (kurşunî) renkli, boru îmalı ve birçok kimyevî birleşikte kullanılan, yoğunluğu 11,3, erime derecesi 327°, atom ağırlığı 207,21, atom numarası 82, sembolü Pb olan metal element.

ķ.+ıla 10b/04

münakkaş turreler étdükden sonra üstünü ķurşun-ıla 10b/04

ķurt: Uzun ve yumuşak gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı, sürünerek hareket eden küçük hayvan.

ķ. 4b/08, 7a/07

Diyār-ı Hindde olur ķürimez ve ķurt yémez siyāh pek ağaçdur 4b/08

ķuru-: Islaklığını, nemini yitirerek kuru duruma gelmek.

ķuyuları ķuruyup ķīse-i faķīre döndü.11b/13

ķuṭb (Ar.):Yerkürenin ekseninin geçtiği, ekvatora en uzak iki noktadan her biri.

ķ.-1 ŧimālinüŧ 2b/06

ķuṭb-1 ŧimāl: Kuzey kutbu.

*Ka'benāmede beyān eyledüm.
Ve daḥı ķuṭb-ı ŧimālinüŧ felek-
iŧāminden 2b/06*

2.Merkez nokta, merkez.

ķ.+dur 19b/03

*ķutbıdur dāīre-i ħarḥ-ı berīnüŧ
ki oldı 19b/03*

ķuvvet (Ar.): Maddî güç, canlı bir organizmanın faâliyetini sağlayan güç.

ķ. 12/07, 20a/01

*Yıkılur vėrmese ol ḥāneye
ķuvvet Ka'be 20a/01*

ķūy (Far.):Köy, mahalle, semt.

k. 20a/13

k.+uŧ 20a/09, 20b/10, 20a/10

k.+uŧdan 20a/11

k.+uŧdur 20a/11

*ķande kim zıkr olunur Ka'be
ğaraż kuyuŧdur*

*Ser-i ķūyuŧdan olur ya'nı
kināyet Ka'be 20a/11*

ķūy-ı muḥabbet: Muhabbet semti.

*‘Aşıkā ḥāne-i her ķūy-ı
muḥabbet Ka'be 20a/13*

ser-i ķūy→ ser. 20a/11

ķuyı: Kuyu.

ķ.7b/07

*zamānda bir ķuyı ḳazmıŧdur.
Eṭrāf-ı ‘ālemden gelen 7b/07*

ķuyı: Su tabakasına varılınca kadar dāire ŧeklinde kazılıp çevresine duvar örülen ve içindeki su kova veya tulumba ile alınan derin çukur.

ķ.+ları 11b/13

ķ.+nuŧ 12a/03, 12a/09, 8a/01

ķ.+sınuŧ 11a/12, 12b/13

ķ.+yı 12b/02, 7b/09

*ķuyuları ķuruyup ķīse-i faķīre
döndü. İttifāķ ol zamāndan 11b/13*

ķünūz (Ar.):Hazîneler.

k.2b/09

*ēdünüp ḥallāl-ı rumuz-ı
āsumān ve kāşif-i ķünūz-ı cihān 2b/09*

ķüre (Ar.):Bir merkeze eşit uzaklıktaki noktalardan meydana gelen bir yüzeyin çevrelediği cisim veya ŧekil.

k. 2b/07, 2a/03, 2b/03, 2b/02

ķüre-i ḥāk: Yerküre.

*ya 'nī bu ḥazīzi cesedden eflak-
ı pāke belki hem küre-i ḥāke* 2a/03

küre-i arz: Yerküre. 2b/07

*Ve dahı cirm-i arz cirm-i
mādan eşkal iken küre-i arz* 2b/02

küre-i mā: Su küre.

*küre-i māya garḳ olmayup bu
rub 'ı meskūn ḥāric ḳalduḡunuḡ* 2b/03

-L-

lāciverd (Far.): Koyu mâvi renk.

l.+ile10a/13

*ve zerr ū lāciverd-ile ārāste ve
pīrāste édüp* 10a/13

laṭīf(Ar.):Zevk ve ruh okşayıcı ince
bir güzelliğe sâhip olan, hoş, nâzik,
yumuşak.

l.7a/02

*laṭīf üsküre ve iki mücevher
levḫalar ki ḫatunlar boyunlarına*
12a/13

lā-yenḳatı'(Ar.): Ardı kesilmeksizin,
durmadan, hep.

l.3b/10, 5a/05

*lā-yenḳatı' 'ale'd-devām dört
bekereye sekiz delv bağlayup* 11b/05

lāyık (Ar.):Uygun, yaraşır, münasip.

lāyık ol-:Uygun ve münâsip
olmak.

l. 21a/08

*Lāyık oldur kim ola 'aynı
nezāfet Ka'be* 21a/08

leşker (Far.): Asker.

l. 19b/13

*Şāhlar gibi çeker leşker-i
nuşret Ka'be* 19b/13

levḫ (Ar.):Üzerine yazı yazılabilecek
ve resim yapılabilecek yassı düz nesne
veya yüzey.

l.5a/04,5a/10

*'atebe-i 'ulyāsı üzre važ' olınan
gümiş levhi* 5a/04

levḫa(Ar.):Üzerinde yazı veya resim
olan taşınabilir düz nesne.

l.+lar 12a/13

*laṭīf üsküre ve iki mücevher
levḫalar ki ḫatunlar boyunlarına*
12a/13

leyl(Ar.):Gece.

l. 3b/11,11a/13

*derinligi altmış zirā'dur Ve bu
Zemzeme leyl ü nehār 11a/13*

lezzet (Ar.):Herhangi bir şeyden alınan zevk, haz, safâ.

l. 19b/09

*Buldı keşretde meger lezzet-i
vahdet Ka'be 19b/09*

lökün: Kireç, zeytinyağı, pamuk, yumurta akının karıştırılmasından elde edilen, kırık, çatlak çanak, çömllekleri, künkleri birleştirmekte kullanılan macun.

l.+ile 12b/13

l.+le 13a/02

*şordum ki bu Zemzem
kuyusunun içi ki lökün-ile
sıvanmışdur. 12b/13*

-M-

mā (Ar.):Su, âb.

m. 2b/02

*Ve dahı cirmi arz cirm-i mādān
eşkal iken küre-i arz 2b/02*

küre-i mā 2b/03

küre-i mā: Su küre.

*küre-i māya gark olmayup bu
rub'ı meskūn hāric kaldığını 2b/03*

mābeyn (Ar.):İki şeyin arası, ara.

m.+i 10b/11, 10b/12, 16a/06,
16a/13, 18a/13, 18b/11, 18b/13,
19a/01, 2a/05, 8a/07

m.+idür 6b/05, 6b/11

m.+ine 10a/10, 16b/04

*Ve maḳāmı İbrāhîmden
Ḥacerü'l esvedün mābeyni yigirmi
10b/11*

maḥal (Ar.):Yer, mekân, mevki, cay.

m. 21a/10

m.+de 12b/10

m.+den 18b/13

*ol maḥalde ehl-i Mekken
nice pîr ü cüvân varıdı. 12b/10*

maḥal-i ḥācet: İhtiyaçların giderildiği yer.

*Olduğınca maḥal-ı ḥācet Ka'be
21a/10*

māḥaşal (Ar.):Hâsıl olan, meydana gelen, elde edilen şey, sonuç, netîce.

m.9a/13,12b/02

*Ve dahı çok ḥurdavāt bulundı
Māḥaşal kuyuyı 12b/02*

mağrib(Ar.):Güneşin battığı yer veya güneşin battığı yön, taraf, batı, garp.

m. 16a/03

zamânında mağrib cānibi oda yandı 16a/03

maḥṭūm(Ar.): Mühürlenmiş, mühürlü.

m.8b/03

dérler maḥṭūm ma'nāsı üzere ki maḥṭū' demekdür 8b/03

maḥşer(Ar.):Âhîret hayâtında bütün insanların, dünyâda yaptıklarının hesâbını Allah huzûrunda vermek üzere tekrar dirilip toplanacakları yer.

m.+de 19a/07, 19b/13

Rûz-ı maḥşerde éder aña şefā'at Ka'be 19a/07

maḥşûş(Ar.):Yalnız bir kimse, bir nesne veya bir yere âit olan, başkasında bulunmayan, husûsîleşmiş, has, özgü.

m.3b/07

Bu zirā'ı şer'î yigirmi dört barmaḥ'adedine maḥşûş 3b/07

mā'il (Ar.):Andırır, benzer, yakın.

m.9a/12,9a/13

Cābecā tamarları vardır. Şarıya mā'il ve ba'zı қарaya 9a/12

maḥām(Ar.):Durulacak yer, durak, mekân, mahal.

m. 10a/02, 10b/01, 10b/07, 10b/09, 10b/11, 13a/08, 13b/02, 14b/11, 1b/03, 5b/13, 6a/03, 6a/04, 6a/05, 6a/06, 9a/07, 3b/03

m.+da 11a/04, 19a/03, 9b/03

m.+dur 9a/05

m.+ı 13a/11, 13b/02, 13b/03, 13b/04, 16a/07, 6a/07, 9b/01

m.+ıdur 11a/03, 6a/07

m.+ından 6a/08

m.+ları 13b/01

m.+larıuḡ 6a/09

m.+uḡ 10b/01, 10b/10

üstünüḡ tecdīdi ki Şāfi'î maḥāmı mü'ezzinleriniḡ maḥāmıdur 6a/08

maḥṭū' (Ar.):Kesilmiş, kesik.

m.8b/03, 8b/04

dérler maḥṭūm ma'nāsı üzere ki maḥṭū' demekdür 8b/03

maḥşūd(Ar.):1.Söylenilmek, belirtmek istenilen, kastedilen.

m.+a 20b/10

Var ümīdüm ki ola maḥşūda vesīlet Ka'be 20b/10

2.İstenilen şey, amaç, gâye,
maksat

m.+uñ 19a/10

*Şerr-i şeytândan emîn olmağisa
mağşūduñ* 19a/10

mağşūl(Ar.):Söylenmiş söz.5b/05

m.+a 4a/01

*dağı bu mağşūle yigirmi dört
çokdur. Ve her birinüñ niẓām-ı 'āleme*
4a/01

mal: Bir kimse veya kurumun
mülkiyetinde bulunan, taşınır,
taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli
şey, mülk, îrat, varlık, servet.

m.+a 7b/13

m.+ını 7b/08, 7b/09

Ol mala el uramadılar 7b/13

ma'lūm(Ar.):Herkes tarafından
bilinen, öğrenilmiş olan (şey)

m.2a/11, 2b/04, 2b/08, 3b/05,
8a/08, 7a/11

*nazar-ı ḥadāsetile ma'lūm ve
fehm ü firāsetile mefhūm edinüp*
2a/08

ma'mūr(Ar.): Gelişip güzelleşmiş,
bayındır duruma gelmiş, şenlikli.

m.3a/09, 5b/13

*Var ümîdüm ki éde ma'mūr anı
desti keremüñ* 20b/13

ma'nā(Ar.):Kelime, söz, hareket,
davranış vb.nin ifâde ettiği şey,
anlatılmak istenen veya onlardan
anlaşılan şey, anlam, medlûl, mefhum.

m.+sı 8b/03

*dêrler maḥtūm ma'nāsı üzere
ki maḥtū' demekdür* 8b/03

mānend (Far.):Benzer, eş, misil, nazir,
menend.

m.2a/04

*mānend-i şihābı şāḳıb im'ānıla
nazar şalup misāḥatı zemîn* 2a/04

māni'a(Ar.):Engel, hâil.

aḥcār-ı māni'a: Engel olan
taşlar.

m.+nuñ 11a/07

*Ve ağzındağı aḥcār-ı
māni'anuñ ḳāmeti iki zirā'* 11a/07

marāz (Ar.):Hastalık, illet.

marāz- cürm: Günah hastalığı.

*Marāz-ı cürme olur bâiş-i
siḥḥat Ka'be* 20a/02

maşlahat(Ar.):İş, husus, mesele.

m.+1 7b/11

*dağı açmak istedi Ka'betullahı
Şerîfün ta'mîri maşlahatı 7b/11*

mâtemzede: Yaslı, felâkete uğramış.

m. 20a/04

*Oldı mâtemzede hüccâc-ı
kefenpüşlara 20a/04*

mazhar (Ar.):Bir şeyin görünür duruma geldiği, görüldüğü, açığa çıktığı, zâhir olduğu yer veya kimse, tecellî yeri.

mazhar-ı hikmet 19b/07

mazhar-ı hikmet: Sırrın ortaya çıktığı yer.

*Bir tılsım-ı 'aceb ü mazhar-ı
hikmetdür bu 19b/07*

mecnûn (Ar.):Çıldırılmış, deli, dîvâne.

m.+a 20a/06

m.+1 20a/05

*Şükür kim 'arzı cemâl eyledi
ben mecnûna 20a/06*

mefhûm (Ar.):Bir sözün veya kelimenin taşıdığı, ifâde ettiği mânâ, anlam, kavram.

m.2a/11, 2b/08

*beķîrât nazarı ĥadâsetile
ma'lûm ve fehîm ü firâsetile mefhûm
êdinüp 2a/08*

mehek (Ar.):Üzerine sürtülen altının ayarını ölçmeye yarayan kuvars cinsinden sert taş, mihenk taşı, denek taşı.

m.6b/07

*yüzi pâre pâredür. Ve mehek
taşı mişâlidür. 6b/07*

meger (Far.):“Oysa ki, halbuki” anlamıyla önceden farkına varılmayıp sonradan anlaşılan bir durumu bildirir, meğerse.

m. 19b/09

*Buldı keşretde meger lezzet-i
vahdet Ka'be 19b/09*

mekân (Ar.) :Yer, mahal.2a/11

m.+1 2a/05

*âsumânı ve sâhatı kevn ü
mekânı ya'nî yêrile gögün mâbeyni
2a/05*

melce' (Ar.):Sığınacak, ilticâ edecek yer, sığınak, penah.

m. 20b/09, 21a/09

*Ki olupdur ezelî melce'-i
ümme Ka'be 20b/09*

memdūd(Ar.):Uzatılmış, çekilmiş,
uzamış, uzun.

m.3a/13

*zıll-ı 'adālet-penāhları memdūd
ve vücūd-ı şerīfleri cihān 3a/13*

menāre(Ar.):Minare.

m. 7b/02

*Rükn-i 'Irakī bucağında
menāre nerdübānı mişālinde 7b/02*

menzil(Ar.):İki konak arasındaki
uzaklık, bir konaklık mesāfe, normal
yürüyüşle bir günlük yol.

m.+dür 18b/11, 18b/13,
19a/01, 19a/02

m.+i 19a/03, 21b/02

*Medīne-i Münevvere mābeyni
on günlük menzildür 18b/11*

merhūm (Ar.):Ölmüş bir müslüman
erkekten bahsedilirken ismin başına
veya sonuna getirilerek “Allah’ın
rahmetine kavuşmuş, rahmetli”
anlamında kullanılır.

m. 4b/09, 5a/02, 8b/07

*Merhūm ū mağfūrūn leh şulṭān
Muḥammed Ḳalavūn 4b/09*

mermer: Renkli, damarlı ve beyaz
çeşitleri olan, perdah ve cilāya
elverişli, billûrlaşmış bir çeşit kireç
taşı.

m. 10a/09, 10a/10, 10b/02,
15a/13, 15b/04, 15b/06, 15b/12,
16a/02

m.+dür 11a/08, 9a/10

m.+e 16b/13, 17b/08

m.+ler 7a/02, 7a/03, 8b/08,
10b/05

m.+ün 11a/09

*faḳīr tecdīd kemāliḡ bulduḡda
bu tārīḡi dēdüm ve mermere yazdum
16b/13*

mermerlen-:Mermer ile döşenmek.

m-mişdür 7a/04

gibi mermerlenmişdür. Ve
Beyti Şerīfün saḡfı üç ḡāyim direk
7a/04

mertebe(Ar.):Kademe, derece,
basamak, sıra.

m. 2b/01, 21a/02

m.+de 12b/07

m.+dedür 2b/08

*niḡe mertebe ekber ēdūḡini
ke'ş-şemsi ve'lems iḡbāt 2b/01*

mertebe-i rif‘at: Yücelik derecesi.

Ka‘be v rdi a a bu mertebe-i rif‘at Ka‘be 21a/02

merz  (Ar.):Hastalar, hastalıklı kimseler.

m. 20a/03

N’ola bulursa şif  c mle merz  andan 20a/03

mes hat (Ar.): l  , alan  l  leriyle  l  me. 3b/02

Bu ta d rce Hicr   i in   mes hatı ma‘  m olunur 8a/08

‘ilm-i mes hat:  l   ilmi.

‘ilm-i mes hatde ve fenn-i n c  m   hey’etde z  -f  n  n-ı ‘ lem 2a/09

mes hat-ı zem  n: Yery z  n  n  l  s  .

m  nendi şih bı ş k b im‘ n la na ar şal   mes hat-ı zem  n 2a/04

mes’ele(Ar.):  z  me kavuşturulması, bir sonuca ba lanması gereken durum, sorun.

m. 14a/05

Hatt  bu mes’ele vardur ki şimdi yine bir kişi Ka‘beyi deve ile 14a/05

me  f (Ar.):K be veya K be gibi etr fında d n lerek ziy ret edilen, tavaf edilen yer.

m. 13a/10, 13a/13, 13b/01, 13b/13, 16b/05, 17b/08, 18a/05, 21a/10

m.+a 17b/01

m.+e 18a/08

me  fe t r  hid r ki mi‘m r bu bende-i d   den kend  18a/08

ar -ı me  f-ı şer f: M barek tavaf yerinin genişli i.

minber-i şer fden Ka‘be div r na varınca ‘ar -ı me  f-ı şer f 13a/10

me  f-ı şer f: M barek tavaf yeri.13b/01, 13b/13, 16b/05

Ve R kn-i Yem n   ninde me  f-ı şer f   ‘ar ı yigirmi bir 13a/13

ta‘m r-i me  f: Tavaf yerinin tamiri.

Ve bu t r  hi ta‘m r-i beyt-i şer f-ile ta‘m r-i me  fa d d m 17b/01

tecd  d-i me  f-ı şer f: M barek tavaf yerinin yenilenmesi.

*Tecdīd-i meṭāf-ı şerīf için
mermere yazduğum tārīḥ 17b/08*

mesdūd (Ar.): Önüne çekilen bir setle
kapanmış, kapalı.

m.+uḡ 6b/11, 6b/12

bāb-ı mesdūd: Kapalı kapı.
6b/12

*bāb-ı mesdūdun mābeynidür
Dört zirā‘dur daḥı nısfdur 6b/11*

meskūn (Ar.):Yerleşilip yurt edinilmiş,
ahālisi olan (yer).

m. 2b/03

*küre-i māya ġarḫ olmayuḡ bu
rub‘ı meskūn ḥāric ḳaldıḡınuḡ 2b/03*

mesrūr(Ar.):Sevinçli, memnun
(kimse), mutlu.

m.+dur 3a/07

*‘ālem pür-nūr ve zıll-ı
ḥimāyetlerinde benī ādem āsūde-ḥāl ū
mesrūrdur 3a/07*

meştūr(Ar.):Örtülü, kapalı, gizli, saklı.

m.+dur 8a/03

*tevārīḥ-i mu‘teberede
meştūrdur ve daḥı ḥicrūḡ aḥvālī budur
ki 8a/03*

meşāḥīr (Ar.):Şöhretli kimseler,
meşhurlar.

m. 2a/10

*benī ādem oldılar. Ḥatta
meḳādīri zemīn ū āsumānı ve meşāḥīr
2a/10*

meşhūr(Ar.):Herkesçe bilinen, adı sanı
her tarafa yayılmış, ünlü, şöhretli.

m. 11b/09

m.+dur 12b/11, 14b/13

*yüz yaşımdan mütecāviz Bennā
Maḥmūd dēmekile meşhūr bir ‘azīz
11b/09*

mevcūd(Ar.): Var olan, bulunan (şey
veya kimse).

m. 3b/01

*ṭurdukça mevcūd ola Āmīn yā
rabbe’l-‘ālemīn. 3b/01*

mezbūr(Ar.):Yukarıda adı geçen, sözü
edilmiş olan, zikredilen, mezkūr.

m. 12b/12, 15b/11

*Ve bundan sonra mezbūr üstād
Maḥmūddan 12b/12*

mezheb(Ar.):Bir dinde belirli görüş ve
anlayış farklılıklarından doğan
kollardan her biri.

m.+inde 10b/10

*mezhebinde tavâf namâzın bu
makâmıuñ ardında kılmak* 10b/10

mezkûr(Ar.):Az önce adı geçen, sözü
edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

m.+ları 6a/12

*târîhleri içine bu mezkûrları
'Arabî terkîbile 'ale'* 6a/12

mıh(Far.):Çivi, büyükçe çivi.

m.+lar 4b/11, 4b/12

*gümüşleyüp ve gümüş mıhlar
ile ârâste ve pirâste etmiş* 4b/11

mıknâtîs (Ar.): Demiri, çeliği ve bâzı
metalleri kendine çeken, orta yerinden
asıldığı zaman hep kuzey-güney
istikametini gösteren demir çubuk,
mıknatıs.

m. 19b/06

*İnsile cinne olup cezbe-ile
mıknâtîs* 19b/06

mıkat (Ar.):Hacca gidenlerin
Mekke'ye varmadan önce ihrâma
girdikleri yerlere verilen isim.

mıkat-ı kâfile-i Mısır: Mısır
Kafilesi'nin ihrama girdikleri yer.
18b/12

*Ve mıkat-ı kâfile-i Mısır ki
Râbiğ derler ve hâcılar anda ihrâm
geyerler* 18b/12

mıkdâr(Ar.):Bir şeyin ölçüsü, sayısı
veya ölçülebilme, sayılabilme, azalıp
çoğalabilme durumu, nicelik, kemiyet.

m.15b/03, 2a/12, 7b/12

m.+dur 2a/06

m.+ı 11b/07, 12a/05, 12b/09,
15b/10, 5b/03, 6b/08, 11b/12

*İki barmak mıkdârı tefâvüt
êtdürüp eksilmedi* 11b/07

mil: Uzunluğu ülkeden ülkeye değişen
bir uzaklık ölçüsü birimi.

m. 18b/01, 18b/02, 18b/03,
18b/04, 18b/06, 18b/08, 2a/07

m.+dür 18a/13, 18a/12

*Ve Mekke-i Mükerreremenüñ
deresinüñ 'arzı bir mil-dür.* 18a/12

mi'mâr (Ar.):Binâların projesini
hazırlayan, planını çizen ve plana göre
güzel bir biçimde yapılması için
gerekli her türlü işi yapan kimse.

m. 18a/08

m.+a 18a/07

*me'tāfe tārîhidür ki mi'mār bu
bende-i dā'iden kendü* 18a/08

mi'mârlık: Mimarlık, mimar olma durumu.

m.+a 18a/09

*mi'mârlığı için târîh taleb
ëtdükde vâki' olmuştur.* 18a/09

minber (Ar.): Câmî içinde genellikle mihrâbın sağ tarafında bulunan, cuma namazının farzından önce hatîbin üzerine çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsü.

minber-i şerîf: Mübarek minber.

*minber-i şerîfden Ka'be
divârına varınca 'arzı me'tâfı* 13a/10

mişâl (Ar.): Benzer, gibi, mânend, nazir.

m.+idür 6b/07

m.+inde 10a/02, 13a/04, 7b/02

*yüzi pâre pâredür. Ve mehek
taşı mişâlidür.* 6b/07

mişkâl (Ar.): Son zamanlarda sâdece altın, gümüş, inci gibi kıymetli mâden ve mücevherleri tartmakta kullanılan ve kullanıldığı yere, zamâna göre değişiklik gösteren, yaklaşık 1,3 veya 1,5 dirhem yahut 20 veya 24 kîrat ya da 4,009 veya 4,80 gr. karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü birimi.

m. 15a/04

*ve dahî yedi biñ mişkâl altuna
dâr-ı ezrakîyi şatun* 15a/04

mu'allâ (Ar.): Yüksek, yüce, bülent, mütefi.

m. 20b/01

*'Ârife ferşi zemin 'arş-ı
mu'allâ görünür* 20b/01

mu'azzam (Ar.): Büyüklüğü şüphe götürmeyen, yüce, ulu.

m. 3a/10

*'âlem nurun 'ala nûr olupdur
Huşûşâ vezîri a'zam ve düstür-ı
mu'azzamki.* 3a/10

mücebince: Gerektiği şekilde, gereğince.

m. 8a/13

*şerîf mücebince Ka'beden
olur.* 8a/13

muhabbet (Ar.): Sevgi, aşk.

m. 20a/13

*'Âşıka hâne-i her kûy-ı
muhabbet Ka'be* 20a/13

muhakki (Ar.): Bir şeyin, bir olay veya durumun aslını esâsını, doğru olup olmadığını araştıran, gerçeği ortaya koyan, tahkik eden kimse.

m. 2a/12

*soğra mekādīri ecrāmı
nücūmda ol kadar muḥakkik miqdār*
2a/12

muḥkem (Ar.):Dayanıklı, güçlü
duruma getirilmiş, sağlamlaştırılmış,
sağlam, kuvvetli, metin.

m.5a/10, 10a/09

*muḥkem tucdan ṣubbāk
dökülüp ve dört murabba' mermer*
10a/09

muḥālif (Ar.): Uygun olmayan,
uymayan, benzemeyen (şey), aykırı,
zıt.

m.4a/05

*Bu zirā'a muḥālif olan zirā'lar
şer'ī degüldür belki 'örfīdür* 4a/05

muḳābele(Ar.): Karşı karşıya bulunma,
yüz yüze gelme.

m.+sinde 10b/13

m.+sindedür 13b/03, 13b/05

*Ḥanefī maḳāmı Altun Oluk
muḳābelesindedür* 13b/03

muḳaddem(Ar.):Zaman bakımından
daha eski olan, önce, evvel, önceki,
evvelki.

m. 6a/08

*Ḥanefī maḳāmından bir yıl
muḳaddem oldı.* 6a/08

murabba' (Ar.):Kare.

m. 10a/09, 13b/07, 4b/03

m.+dur 6b/08

*evvel zamānda dört cānibi
murabba' demürden ṣubbākile* 10a/05

murād (Ar.): 1.Erişilmek istenen,
olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey,
istek, dilek, amaç.

m.10b/08

m.+um 20b/11

m.+uñ 19a/09

*Bir murādum varıdı bu der-i
devletde benüm* 20b/11

2.Anlaşılan, anlatılmak istenen
şey, maksat, meram, niyet.

*ayetinden murād bu ṣubbākuñ
ardıdur dediler ki ḥalfı* 10b/08

muṣakḳaf(Ar.): Üstü kapalı.

m.10b/03

*üstüni envā'i zer ü zīverile
muṣakḳaf edüp eṭrāfına* 10b/03

muşanna'(Ar.):Bir sanatın inceliklerini aksettirecek şekilde ustaca yapılmış, sanatkâr elinden çıkmış, sanatlı, süslü.

m. 5a/05, 10a/12, 4b/10

*işlenmiş bir muşanna' örtü
içindedür bēşik örtüsü* 10a/01

muṭarraḥ(Ar.): Göz alıcı, parlak, revnaklı

m.8b/08

*bu Ḥaṭīmün içini rengin
mermerlerle muṭarraḥ ve müzeyyen
édüp* 8b/08

mu'tebere(Ar.): İnanılır, güvenilir, itimat edilir.

tevārīḥ-i mu'tebere: Güvenilir tarih kitapları. 8a/03

*tevārīḥ-i mu'teberede
meşṭūrdur Ve daḥi ḥicrūn aḥvāli budur
ki* 8a/03

muttasıl (Ar.): Aralıksız ve yan yana olan, bitişmiş durumda bulunan, bitişik.

m. 8b/05

*Altun oluḫ dīvārına muttasıl
degöldür* 8b/05

muzaffer (Ar.): Savaşta zafer kazanmış, bir mücâdelede başarı, üstünlük elde etmiş, galip.

m. 3a/04, 18a/02

*el 'āşiru min selāṭini āli
'Osmān el melikū'l muzaffer ebu'l*
18a/02

mü'ezzin (Ar.): Namaz vakitlerini haber vermek için ezan okumakla görevli kimse.

m.+ lerinün 11a/03, 6a/07

*ḥānesinün üsti Şāfi'ī
mü'ezzinlerinün maḳāmıdır ki* 11a/03

mü'minîn(Ar.):Müminler, Müslümanlar.

m. 14a/09, 14b/10

*Emirü'l mü'minîn 'Ömer
radıyallāhu anh* 14a/09

mübârek (Ar.):Çok saygı değer, hürmete lâayık, muhterem.

m.4b/04, 6b/03, 9b/04, 9b/07,
9b/09.

*deve ile Ka'bei nāfile ṭavāf
édüp mübârek ellerinde bir* 14a/02

mücevher (Ar.):Elmas, inci, pırlanta, yâkut, zümrüt, altın vb. ile donanmış

veya onlardan yapılmış değerli süs eşyası.

m. 12a/13

*laṭīf üsküre ve iki mücevher
levhalar ki ḥatunlar boyunlarına*
12a/13

müçtehidin (Ar.):Kur'an ve sünnette bulunmayan veya açıkça belirtilmeyen bir meselede yine Kur'an ve sünnetin özüne, rûhuna uygun olarak fikir yürütmek sûretiyle şer'î hüküm koyan büyük din âlimleri, müçtehidler.

m.10b/06

*Eimme-i müçtehidin
rıdvānullahi te'āla 'aleyhim* 10b/06

müdām(Ar.):Devamlı olarak, ara vermeden, her zaman, dâima.

m.19b/12

*Hāşa kim vādīyi bīzer' ü
zirā'atde müdām* 19b/12

müdevver(Ar.):Yuvarlak.

m.+e 6b/07

*Ve meḥek taşu mişālidür. Ve
müdevvere karib* 6b/07

mülevven (Ar.):Renkli, renk renk.

m.7a/03

*iç yüzi dahı mülevven
mermerlerle Ayasofya dīvārı* 7a/03

mültezem(Ar.):Gerekli görülen, gerekli, lüzumlu.

m.6b/04

*yerden yukarı dört zirā' ve
şümündür. Ammā mültezem ki Ka'be
bābıyla* 6b/04

münakkaş (Ar.): Nakışlı, süslü, resimli.

m.10b/04

*münakkaş turreler êtdükden
sonra üstünü kurşunıla* 10b/04

münkaṭi'(Ar.): Kesilen, kesilmiş, kesik, aralıklı, fâsılalı.

münkaṭi' ol:-Son bulmak, devam etmemek, kesilmek.

*başı bir günlük yoldur.
Anuñçün hiç münkaṭi' olmak* 18b/09

mürşid (Ar.): Hak ve hakîkate erişme yolunda müritlerine örnek olan, onları irşat eden, rehberlik eden kimse, şeyh.

mürşid-i kâfile-i rah-ı hidāyet:
Doğruluk yolu kafilesinin rehberi.

*Mürşid-i kâfile-i rah-ı hidāyet
Ka'be* 19b/03

müseddes(Ar.): Altı kısım veya parçadan oluşan, altılı.

m.7a/05, 5b/03

*İki müseddes mermer direk
zamîme édüp* 10b/02

müşennâ(Ar.): Hüsnuhatta düz, istifli veya girift olarak çift ve karşılıklı şekilde yazılmış yazı, aynalı yazı.

m.5b/05

*dağı şu maķûle du‘âlar yazdum
müşennâ tarîkıyle ki ol du‘â budur*
5b/05

müstecâd(Ar.): Bulunan, bulunmuş.

m.6b/10

*Ve müstecâd ki Beyt-i Şerîfün
dîvâr-ı ğarbîsinde Rûkn-i Yemânî-ile*
6b/10

müşahede (Ar.): Gözlem.

müşahede **ét-:** Görmek,
gözlemek.

*bu yigirmi dört ‘adedde yümn
müşahede étdiler.* 3b/09

müşebbek(Ar.): Ağ ve kafes gibi örülmüş veya oyulmuş (nakış, pano vb.) müşabak, müşabbak.

m.10a/06

*müşebbek idi. Ve ol şubbāk
ince ve za‘îf idi* 10a/06

müte‘allik (Ar.): Âit, dâir, ilgili, alâkalı.

m.3b/12

*Ve dağı ħamî‘i devāya
müte‘allik olan eşyānuş* 3b/12

müteceviz (Ar.): Geçen, aşan.

m.11b/09

*yüz yaşından mütecaviz Bennā
Maĥmūd demekile meşhūr bir ‘azîz*
11b/09

mütenebbih (Ar.): Öğüt, ihtar vb. sâyesinde gafletten uyanan, aklını başına toplayan, gerçekleri görür, anlar duruma gelen (kimse).

m. 2a/01

*mütenebbih olup kuĥl-i
riyāzatile ve sürme-i şeb-i ‘uzlet ve
ĥalvetde* 2a/01

müverriĥ (Ar.): Târih yazan kimse, târihçi.

m.+leridür 6b/02

m.+lerinden 6a/11

*Ve Mekke-i Mükerreme
müverrihlerinden Cârullah İbni Fehdik
6a/11*

müzeyyen(Ar.):Süslenmiş, bezenmiş,
süslü, zînetli.

m.8b/08

*bu Haṭîmüñ içini rengîn
mermerlerle muṭarraḥ ve müzeyyen
édüp 8b/08*

-N-

n'ola: Ne olur? Ne çıkar? Şaşılır mı?

n.20a/03,19b/07

*N'ola ger vërse cihân ḥalkına
ḥayret Ka'be 19b/07*

nāfile (Ar.):Bir kimsenin dînen
mecbur ve mükellef olmadığı halde
sırf Allah rızâsını kazanmak
maksadıyla farz dışında kıldığı namaz,
tuttuğu oruç ve yaptığı her türlü hayırlı
iş ve davranış için kullanılır.

n.14a/02

*deve ile Ka'bei nāfile ṭavāf
édüp mübârek ellerinde bir 14a/02*

nākış (Ar.):Tam olmayan, eksik,
noksan.

nākış kal-: Eksik olmak. 14a/09

*étmezse ṭavāfı nākış ḳalur
Emirü'l mü'minîn 'Ömer raḍıyallāhu
anh 14a/09*

naḳl (Ar.): Bir yerden başka bir yere
götürme, taşıma, aktarma, geçirme.

n.15b/01

*Şonra ḥilāfet benî Ümeyyeden
benî'Abbāsa naḳl étdügi 15b/01*

naḳş (Ar.):Eksiklik, noksanlık.

n.11b/08

*ṭokuz ḳulāç şuyı vardı aşla
naḳş bulmadı 11b/08*

namāz (Ar.): İslâm dînine belli
kurallara göre günde beş vakit
yapılması müslümanlar üzerine farz
kılınmış olan ve İslâm'ın beş şartından
birini teşkil eden ibâdet.

n.12b/05

n.+dan12b/05

n.+ın10b/10

n.+larında 11a/05

*oḳur ve ḳāmeti ve
namāzlarında tekbîrâtı daḥı anda
éderler 11a/05*

namāz ḳıl-:Namaz ibadetini
yerine getirmek.10b/10

*iki rek'at namāz da kıldum. Ve
namāzdan sonra ol çeşmenüñ* 12b/05

naẓar (Ar.):Bakış, bakma, göz atma.

n.2a/08

naẓar şal-:Bakmak.

*Mānend-i şihābı şāķıb im'ānıla
naẓar şalup misāḥat-ı zemīn* 2a/04

naẓm (Ar.):Vezinli, kâfiyeli söz dizisi.

n. 3a/11

*Naẓm ṭālī'i sa'd u ḳadrī
ālīdür. Şemsile iktirān ḥālīdür* 3a/11

ne: 1.Her şey.

n.6b/02

*Ne murāduñ varısa iste derūn-ı
dilden* 19a/09

2.Hangi.

n.2a/06

*seyyārenüñ arzda te'şīri ne
mertebededür ma'lūm ū mefhūm* 2b/08

3. Bâzı kelimelerle beraber kullanıldığında onların gereksizliğini ve yokluğunu bildirir.

n.9a/10, 9a/11

*'Āşık-ı sādık-ı dīdāra ne ḥācet
Ka'be* 20a/10

nef'(Ar.):Fayda, çıkar, kâr, menfaat.

n.+leri 4a/02

*ḥuşūşā benī ādeme nef'leri
'āmm olduğı eçlden bu zirā'ı* 4a/02

nefs (Ar.):Bir şeyin içi, merkezi, kendisi.

n.4b/02

*cenūbīsidür yigirmi zirā'dur ki
'arzīdur. Ve nefs-i beytillāh* 4b/02

nehār (Ar.):Gündüz, gün.

n.3b/11, 11a/13

*derinligi altmış zirā'dur. Ve bu
Zemzeme leyl ü nehār* 11a/13

nerdübān(Far.):Merdiven.

n.7b/04

*Rükn-i 'Irākī bucağında
menāre nerdübānı mişālinde* 7b/02

nereye : Hangi yere?

n. 13a/01

Dibine dek midür nereye varıncadır. Dêdi ki: Elli zirâ'ı sıvanmışdur 13a/01

nergis (Far.): Bir çenekliler sınıfının nergisgiller familyasından, lâle gibi soğanla üretilen, beyaz veya sarı çiçekli, soğanı zehirli süs bitkisi.

n. 2a/02

nergis-timşâl: Nergis gibi.

kevâkib-mişal ve nergis-timşâl gözlerin açup çâhı raşaddan 2a/02

nezâfet(Ar.): Temizlik, paklık.

‘ayn-ı nezâfet→ ‘ayn. 21a/08

nezr (Ar.): Adak.

n.14b/03, 7b/09

Ekşer nezr cırâğı idi ol yakdukları 14b/02

nışf (Ar.): Yarı, yarım, nim.

n.6b/11, 6b/12, 8a/05, 8a/09, 8a/04

yüksekligi iki zirâ' ve nışf ve südüs zirâ'dur 6b/06

nışf-ı dâire: Yarım daire.

dâirenün dibine varınca on zirâ'dur ki nışf-ı dâire 8a/10

nışf-ı südüs: Altıda bir.

altı zirâ'dur ve şülüş ve nışf-ı südüs zirâ'dur Ve dīvārı 4b/06

nice: Çok, pek çok, birçok.

n.9b/07,12b/10

vêrdükde ol maḥalde ehl-i Mekkenen nice pîr ü cüvân varıdı. 12b/10

niçe: 1.Çok, birçok, hayli.

n. 7b/09, 7b/10, 19b/11, 20a/06

beytü'l-māl-ile niçe evler ve niçe uşşeler şatun alup 15a/03

2.Ne kadar, ne derece?

niçe mertebe ekber edüğünü ke 'ş-şemsi ve 'l-ems işbât êtdiler 2b/01

nihân (Ar.):Gizli, saklı, gizlenmiş, saklanmış.

n. 2b/12

Yā hikmetile genci nihân olsa kişi 2b/12

nihāyet (Ar.): Sonunda, en sonunda.

n.19a/03

*Harem dīvārı daḥı yoğıdı.
Nihāyet etrāfında ḥasırdan* 13b/10

nihayetsiz: Sonsuz, bitmez tükenmez.

n.19a/13

*Dāḥil oldum bu ümīdile
nihayetsiz aḡa* 19a/13

ni‘met (Ar.):Lutuf eseri olan iyilik, ihsan, bağış.

n. 19b/12

*Rūz ū ṣeb ḥalka çeker da‘vet ū
ni‘met Ka‘be* 19b/12

nisbet(Ar.):Oran.

nispet et-: Oranlamak, kıyaslamak, karşılaştırmak.

*Āsitāniḡa éder kendüyi nisbet
Ka‘be* 20b/02

nitekim: Gerçekten, hakikaten.

n.21a/04, 21a/09, 21a/13

*Keremünle nitekim oldı ‘imāret
Ka‘be* 20b/13

niyāz (Ar.):Bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, yakarma, ricâ.

n.+um 21a/11

*Umaram ki ola niyāzum der-i
devlette ḡabūl* 21a/11

secde-i ta‘zīm ū niyāz→ secde
19a/08

nizām (Ar.): Kâinatta ve her türlü kuruluştta, o şeyin varlığının gerektirdiği şekilde mevcut olan ve devâmını sağlayan yasa ve kural, düzen, usûl.

nizām-ı ‘ālem: Dünya düzeni.

*daḥı bu maḡûle yigirmi dört
çokdur. Ve her birinün nizām-ı ‘āleme*
4a/01

nokta (Ar.):İki çizginin kesiştiği yer.

n.20a/07

Nokta-i dāīre-i çarḡ-ı berīn:
Yüce gök dairesinin noktası.

*Nokta-i dāīre-i çarḡ-ı berīn
budur* 19b/02

Nokta-i ḡāl-i ruḡ-ı rūy-ı zemin:
Yeryüzünün yanağındaki ben noktası.

*Nokta-i ḡāl-i ruḡ-ı rūy-ı zemin
budur bu* 20a/07

nukūş (Ar.):Nakışlar, resimler.

n.10a/12

ve üstini tahtadan muşanna‘
kubbe édüp envā‘i nuķūş 10a/12

nūr(Ar.):Kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddî olmayan hususlarda basîret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan mânevî ışık.

n. 19b/04

*Oturup dāîre-i nūrda esmā
çeker ol* 19b/04

nūrun alā-nūr: “Nur üstüne nur” Âlânın âlâsı, âlâdan da çok iyi.

*‘âlem nurun ‘ala nūr olupdur.
Huşûşā vezîri a‘zam ve düstûri
mu‘azzam ki:* 3a/10

nuşret (Ar.):Yardım.

n. 19b/13

*Şâhlar gibi çeker leşkeri nuşret
Ka‘be* 19b/13

nücüm (Ar.):Yıldızlar.

n.2a/09

fenn-i nücüm: Yıldız ilmi.

*‘ilmi misâhatde ve fenn-i
nücüm ü hey’etde züfünün-ı ‘âlem ve
rehnümün* 2a/09

meķādîr-i ecrām-ı nücüm →
meķādîr 2a/12

nüh(Far.):Dokuz.

n. 1b/06

*belki bu nüh revākı bî-şîķākı
bilāmîzân ü bi-hancār* 1b/06

nüzür (Ar.):Nezirler, adaklar.

n.7b/08

*nüzür ve vesāyā malını hıfz
édüp define étmek için* 7b/08

-O-

oda: Bir binânın, özellikle bir evin mutfak, banyo, giriş ve salon dışındaki çalışma, oturma, yatma vb. işlere yarayan, bir veya daha fazla çıkışı olan bölümlerinden her biri.

o. 16a/03

*zamânında mağrib cānibi oda
yandı.* 16a/03

oķu-: Bir metni seslendirmek, yüksek sesle kırâat etmek.

o-r 16a/03

*oķur ve ķāmeti ve
namāzlarında tekbîrâtı daķı anda
éderler* 11a/05

ol: 1. İşaret sıfatı.

o.10a/08, 10a/10, 11a/04,
11a/09, 11a/11, 11b/07, 11b/10,
11b/13, 12a/02, 12a/08, 12b/05,
12b/07, 12b/08, 12b/10, 13a/04,
13a/05, 14a/04, 14a/06, 14a/11,
14a/13, 14b/02, 14b/03, 14b/13,
15b/10, 16a/03, 18b/13, 19b/04,
19b/08, 1b/05, 20a/01, 20b/04, 21a/12,
2a/12, 4b/12, 5a/10, 5b/04, 5b/05,
6a/05, 7a/05, 7a/07, 7b/09, 7b/13,
9a/02, 9b/06, 9b/07, 9b/08, 9b/09,
9b/11

Ve ol şubbāk ince ve za'īf idi
10a/06

2. Üçüncü teklik kişi zamiri.

Oturup dāire-i nūrda esmā
çeker ol 19b/04

ol-: 1. Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak

o.-a 19b/01, 20a/12, 20b/10,
21a/08, 21a/11, 3b/01, 3b/05

o.-acağ 11b/12

o.-an 02b/07, 12a/09, 14a/10,
14b/05, 14b/11, 3b/08, 3b/12, 4a/05,
7a/13, 9b/10

o.-anlara 8b/06

o.-dı 12b/08, 12b/09, 14b/09,
16a/02, 19a/09, 19a/13, 19b/03,
20a/04, 20b/13, 4a/10, 5b/02, 5b/10,
6a/04, 6a/06, 6a/08

o.dılar 2a/10, 2a/13, 2b/10

o.duğı 4a/02

o.-duğınca 21a/10

o.-duğınun 3b/08

o.-duğda 11b/04

o.-dum 19a/13

o.-dur 21a/08, 8b/01

o.-madan 21a/10

o.-mağ 14b/02, 16b/05, 19a/10

o.-mağ 18b/09

o.-mayup 2b/03

o.-maz 11b/02, 5a/11

o.-mı 3b/11, 3b/12, 5a/01,

8b/10, 12b/01, 19b/05, 9b/10

o.-mışdur 16a/06, 16b/03

o.-muş 18a/09

o.-sa 10a/07, 14a/06, 2b/11,

2b/12

o.-sun 19a/11, 20a/08, 21a/09,

21a/10

o.-ubdur 20b/09

Lāyık oldur kim ola 'aynı
neẓāfet Ka'be 21a/08

3.Yardımcı fiil, sıfat-fiil eki almış kelimelerle birlikte başlama, bitirme vb. bildiren fiilleri oluşturur.

Dāhil oldum bu ümīdile
nihāyetsiz aña

Şükür kim oldu bekā cāy-ı
selāmet Ka'be 19a/13

‘āmm ol→‘āmm. 4a/02

dāhil ol→dāhil. 19a/11

emin ol→emin. 19a/10

lāyık ol→ **lāyık**. 21a/08

münkaṭiʿ ol→ **münkaṭiʿ**.
18b/09

tamām ol→ **tamām**. 12b/08

vācib ol→ **vācib**. 11b/04

vākiʿ ol→ **vākiʿ**. 6b/03, 18a/09

vāsiʿ ol→ **vāsiʿ**. 16a/05

ziyāde ol→ **ziyāde**. 11b/01

olın-: bkz.: olun-

o.+a 4b/04

o.+an 13a/04, 5a/04, 6a/09,
9b/03

o.-dı 16b/07

o.-up 5a/03, 5b/11

o.-ur 10b/01, 20a/11, 7a/08,
8a/08, 8b/01

zıkr olın- → **zıkr**. 10b/01,
13a/04

kıyās olın→ **kıyās**. 4b/04

tecdīd olın→ **tecdīd**. 5a/03,
5b/11, 16b/07

oluk: Bir şeyin akmasına yarayan üst
tarafı açık boru.

o.13b/03, 16b/07, 8a/05, 8a/09,
8b/05

o.+uñ 8b/10

*Ḥanefī maḳāmı Altun Oluk
muḳābelesindedür* 13b/03

olun-:Olmak fiiline konu olmak. 8a/07

ʿayān olun- → **ʿayān**. 4a/04

ʿitibār olun- → **ʿitibār**. 3b/06

sebt olun- → **sebt**. 5a/09, 5a/10

tecdīd olun- → **tecdīd**. 16b/12

zıkr olun→ **zıkr**. 8a/07

on: Dokuzdan sonra, on birden önce
gelen sayının adı.

o. 11a/08, 11b/11, 13a/11,
13a/12, 16a/13, 18b/04, 18b/11, 8a/11

*dāirenüñ dibine varınca on
zirāʿdur ki nısf-ı dāire-i işrīndür*
8a/10

on altı: On altı.

o. 7a/01,11a/06

*Evvelā çāh-ı Zemzemüñ
ağzınüñ dāiresi on altı zirāʿdur* 11a/06

orta: İki uçtan veya bütün noktalardan
aynı uzaklıkta olan yer.8b/11, 9a/09

o.+sı 15a/08, 9a/09

o.+sınuñ 8b/11

o.+ya 15b/08

*ortası ağaçlarının her birini
Hindden gelen sac ağaçlarından
15a/08*

otur-: Vücûdun belden yukarı kısmı
dik duracak ve vücut ağırlığı kaba
etler üzerine binecek şekilde bir yere
yerleşmek.

o.-up 19b/04

*Oturup dāīre-i nūrda esmā
çeker ol 19b/04*

otuz: Yirmi dokuzdan sonra, otuz
birden önce gelen sayının adı.

o.11b/01, 19a/02, 9a/01

*hıdmet edenler āb-ı Zemzem
otuz zirā‘dan ziyāde olur eksik 11b/01*

-Ö-

ön: Arka, sağ ve soldan başka
dördüncü yön, görünen ileri taraf.

ö.+ünde 13a/11, 13a/13

*Ve Rūkn-i Yemānī öninde
meṭāf-ı şerīfün‘arzı yigirmi bir 13a/13*

‘örfī(Ar.):Örflle ilgili.

‘ö.+dür 4a/05

*Bu zirā‘a muḥālif olan zirā‘lar
şer‘ī degüldür belki ‘örfīdür4a/05*

ört-:Korumak, gizlemek veya
görünmez duruma getirmek için
üstüne bir şey koymak, örtülü duruma
getirmek.

ö.-diler 10b/05

*örtidiler ve bu şubbāk içine ve
taşrasına rengīn mermerler 10b/05*

örti:bkz.: örtü

ö.+si 15a/08

*örtisi ağaçlarının her birini
Hindden gelen sac ağaçlarından
15a/08*

örtü: Örtmeye yarayan şey.

ö.+sü 10a/01

*işlenmiş bir muşanna‘ örtü
içindedür bēşik örtüsü 10a/01*

-P-

pādişāh (Far.):Osmanlı Devleti’nde
hükümdarlara verilen unvan, sultan.

p. 10a/07, 13a/09, 16b/02,
16b/06, 16b/11, 5b/10, 6a/09
p.+um 20b/12, 21a/12

*İstemez pādişāh cürm ü cināyet
20b/12*

pādişāh-ı ‘ālem-penah: Alemin sığındığı padişah.13a/09, 16b/02, 16b/06, 16b/11, 5b/10, 6a/09

Cā-be-cā egilmiştir. Eyle olsa pādişāh-ı ‘ālem penah 10a/07

pāk(Far.):Temiz.

p. 11b/04, 12b/03, 13a/02

pāk ét-: Temizlemek.

çāhı pāk etmek vācib olduğda üç gün üç gece 11b/04

āyīne-i pāk→ **āyīne** 21a/08

eflāk-ı pāk→ **eflāk** 2a/03

pākīze (Far.):Temiz, pak.

p.12b/03

*üstādumla silüp süpürüp pāk ve pākīze étdük.*12b/03

pambık : Pamuk.

p. 12a/08, 12b/06

Hatta ol üç çeşmeyi yağlı pambık bezlerle 12a/08

pāre(Far.):Parça.

p. 16a/04, 4b/10, 6b/07

p.+dür 6b/07

p.+leri 12b/01, 4b/13

Ve sac ağacı pāreleri ki abanos olmuş 12b/01

pāre pāre: Parça parça.

direklerin pāre pāre kara taşlardan étdiler 16a/04

pāy (Far.):Ayak.

p. 19b/09, 21b/06

p.+ına 19b/11

p.+ıñıla 21a/04

Yüz sürer pāyına her yıl niçe yüz biñ hüccāc 19b/11

pāy-ı derd: Dert payı.

Pāy-ı derde emn ü ser zīri girībān étmış 19b/09

pek:1.Sağlam, kavî.

p. 13a/03, 4b/08, 7a/07

*Diyār-ı Hindde olur, çürimez ve kırt yemez siyāh pek ağaçdur.*4b/08

2.Çok, fazla, ziyâde.

Ve iki zirā‘ı sâfī pek yağlı toprakdur ‘avratlar hammāmda 13a/03

pencere (Far.): Binâ duvarlarında, taşıtların belli yerlerinde, hava ve

ışığın içeriye girmesi ve içeridekilerin dışarıyı görmesi için bırakılan açıklık.

p.+si 11a/02

penceresi vardır ve kapısı şarkîdür. 11a/02

perde (Far.): Bir şeyin doğrudan doğruya görülmesini, duyulmasını önleyen şey, engel, mâni.

perde-i 'işmet: İffet perdesi.

Leylî-dür perde-i 'işmetde cihân-ı mecnûnı 20a/05

perde-i hadret: Yeşil perde.

Sırrı püşîdedür ol kimse anı keşf edemez

Ṭotalıdan yüzine perde-i hadret Ka'be 19b/08

pertev (Far.): Işık, parlaklık.

pertev-i felek-fürûz: Gökleri aydınlatan ışık. 3a/09

aşâr ü ahkâmlarıyla cihân ma'mûr ve pertev-i felek-fürûzlarıyla 3a/09

peygamber (Far.): Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevlendirilmiş kimse, Tanrı elçisi, nebî, resul.

p.+ün 8a/04, 9b/04

nısfı dâ'iredür ki İsmâ'îl peygamberün koyunı ağılı idi 8a/04

pîr(Far.): Yaşlı, ihtiyar kimse.

p. 11b/10, 12b/10

pîr vardı. Ol dem çāhı Zemzem yanına gelüp dedi ki 11b/10

pirāste (Far.): Süslenmiş, donatılmış. 4b/11

édüp envā'î zîb ü zîver ile ārāste ve pirāste étđi 15a/09

pîrāste (Far.): Süslenmiş, donatılmış.

p.15a/09, 4b/11

pîrāste ét-: Süslemek.

ve zerr ü lāciverdile ārāste ve pîrāste édüp 10a/13

püşîde(Far.): Örtülü, örtünmüş.

p.+dür 19b/08

Sırrı püşîdedür ol kimse anı keşf edemez 19b/08

pür-nür: Çok nurlu, çok aydınlık, çok parlak.

p. 3a/07

*‘ālem pür-nūr ve zıll-ı
himāyetlerinde benī ādem āsūde-ḥāl ū
mesrūrdur* 3a/07

-R-

Rabbe’l-‘ālemīn: Bütün âlemlerin
sâhibi ve efendisi olan Allah.

R.3b/01

*ṭurdukça mevcūd ola Āmīn yā
rabbe’l-‘ālemīn.* 3b/01

raḍıya’l-lāhu ‘anh (Ar.): Allah ondan
razı olsun (Erkekten)

r.8a/12, 14a/09, 14b/04,
14b/10, 15a/01

*‘Abdullah bin Zübeyr raḍıya’l-
lāhu ‘anh* *toḡuz daḡı ziyāde ētdi* 4a/09

raḍıyallāhu ‘anhā (Ar.): “Allah ondan
razı olsun.” anlamında bir söz. (Bir
kadın)

r.18b/05

*Ten‘īm ki ḡazreti ‘Āiše
raḍıyallāhu ‘anhā ‘umre getürdigi*
18b/05

rāḡ (Far.): Yol.

rāḡ-ı hidāyet: Doğruluk yolu.
19b/03

*Mürşid-i ḡāfile-i rah-ı hidāyet
Ka‘be* 19b/03

raşad(Ar.):1. Gözetleme, tarassut
etme.

ḡāḡ-ı raşad→ **ḡāḡ** 2a/02

re’īs(Ar.):Baş, başkan, âmir.

re’īsü’l-mü’ezzinīn:

Müezzinlerin başı. 11a/04

*re’īsü’l-mü’ezzinīn cemī‘
evḡātda evvel ezānı ol maḡāmda*
11a/04

redd(Ar.):Kabul etmeme, geri çevirme,
geri döndürme.

sedd ü redd ēd-: → **sedd** 12a/09

reh-nümün(Far.):Rehber, kılavuz.

r. 2a/09

*‘ilm-i misāḡatde ve fenn-i
nücüm ū hey’etde zūfününü ‘ālem ve
reh-nümünü* 2a/09

rek‘at (Ar.):Namazda kıyam, rükû ve
iki defa secdeden meydana gelen
bölüm.

r.12b/05

*iki rek‘at namāz da ḡıldum. Ve
namāzdan soḡra ol çeşmenüḡ* 12b/05

reng (Far.): Cisimler tarafından aksettirilen ışığın gözde yaptığı etki sonucu meydana gelen duyum, renk.

r.+i 9a/11

sengi hâredür ve ne kufekedür
Rengi şeker rengidür 9a/11

rengîn (Far.):Parlak renkli.

r. 10b/05, 8b/08

Ve bu şubbāk içine ve taşrasına
rengîn mermerler 10b/05

revā(Far.):Lâyık, uygun, yerinde, münasip.

r. 20b/09

İlticā etse revā eşigine halkı
cihān 20b/09

revāk (Ar.):Bir yapının ön kısmındaki üstü örtülü, önü açık yer.

r.14b/08, 16a/11, 7a/13,15a/10,
16a/01, 1b/06

r.+ını 15a/12

r.+ları 15a/13

r.+larının 15a/07

r.+uñ 15b/09, 16b/01

yapup eṭrāfı Harem-i Şerīfe
revāk bünyād êtdiler 14b/08

rif‘at (Ar.):Yücelik, yükseklik, özellikle mevki yüksekliği.

r. 21a/02

Ka‘bede aşılmasa rif‘at
bulmazdı seb‘a 21a/02

risālet-penāh: Hz. Muhammed.

r.9a/04

risālet-penāh ‘aleyhi’s-selām
evḳāt-ı hamse-i ta‘līm 9a/04

rivāyet (Ar.):Nakledilen haber veya söz.

r. 8a/12

r.+i 8a/02

Anda isteyen göre. Ve bu
define rivāyeti cem‘i 8a/02

rivāyet olın-:Nakledilmek.

üç direk Kureyş zamānından
ḳalmışdur dēyü rivāyet olınur 7a/08

riyāzat (Ar.): Az yiyip içme, az uyuma, çok ibâdet etme, nefsin arzuladığı şeylerin aksini yapma, dünya lezzetlerinden sakınmak sûretiyle nefsi terbiye etme, ahlâkı güzelleştirme.

r. 2a/01

mütenebbih olup kuḥli riyāzat-
ile ve sürmei seb-i ‘uzlet ve ḥalvetde
2a/01

rub^ʿ (Ar.):Dörtte bir, çeyrek.

rub^ʿ-ı **meskūn**:“Oturulan dörtte bir kısım” Eski coğrafyacılara göre dünyânın, üzerinde hayat bulunan oturulmaya elverişli karalarla kaplı kısmı. 2b/03

küre-i māya ğarķ olmayup bu rub^ʿ-ı *meskūn hāric qaldıĝınuy* 2b/03

rubā^ʿı (Ar.):Kendine mahsus aruz vezni kalıpları ile yazılan, genellikle tasavvufî, felsefî fikirleri, dünya görüşünü özlü bir şekilde anlatan dört mısralık nazım şekli.

r. 2b/10

oldılar Zalıke fażlullahı yū'tiye men yeşā Rubā^ʿı 2b/10

rūḥ (Ar.): Bir şeyin en önemli noktası, özü.

rūḥ-ı **tutiya**: Sürme esansı. 12a/12

ve bir rūḥ-ı tutiya taş ve üç bakır taş ve dört faĝfūrī 12a/12

ruh (Far.): Yanak.

r. 20a/07

Noķta-i hāl-i ruh-ı rūy-ı zemin budur bu 20a/07

rumūz(Ar.):Remizler, işaretler, gizli anlamları olan îmalı sözler.2b/11

r.2b/11

ḥallāl-ı rumūz-ı āsumān→
ḥallāl 2b/09

rūşen (Far.): Parlak, aydın, aydınlık.

r.16b/05, 21b/03

rūşen ol-: Parlamak. 14b/01

yēr yēr zeyt yaĝıyla cırāklar yakarlardı. Haremi Şerīf rūşen olmaĝ için 14b/01

rūy (Far.): Yüz, çehre.

rūy-ı zemin: Yeryüzü . 20a/07

Noķta-i hāl-i ruhı ruy-ı zemin budur bu 20a/07

rūz (Far.): Gün, gündüz.

r.19b/12, 20a/04, 21b/04, 3a/12

rūz ū şeb: Gece gündüz, her zaman.

Rūz ū şeb sefer çeküp menzili bu maķāmda nihāyet bulup 19a/03

rūz-ı mahşer: Kıyâmetten sonra insanların hesâba çekileceĝi gün. 19a/07

*Rûz-ı mahşerde éder aña
şefâ'at Ka'be* 19a/07

rûkn (Ar.):Sütun, direk.

r. 4a/11, 4a/12

r.+ine 8a/06

r.+ünj 8a/07

*bir rûknine ve bir tarafı bir
rûknine ulaşmışdur.* 8a/06

rütbet (Ar.):Rütbe, derece, sıra,
basamak.

r. 21a/04

*Nite kim seb'aya vermişidi
rütbet Ka'be* 21a/04

-S-

sa'âdet (Ar.): Mutlu olma, mutlu ve
mesut yaşama, mutluluk, bahtiyarlık.

s. 19a/06, 20b/03, 20b/04,
21a/13, 20b/07, 21a/12

s.+dür 3a/06, 3a/08

s.+e 5a/02

*Bir sa'âdet gününüñ zerre-i
sergeştesiyem* 20b/03

şems-i sa'âdet: Saadet güneşi.
3a/08

*vücüd-ı şerîfleri bir şems-i
sa'âdetdür ki ziyâ-i 'adâletleriyle*
3a/06

bâb-ı sa'âdet: Mutluluk kapısı.
5a/02

*Ehl-i İslâma açup bâb-ı sa'âdet
Ka'be* 19a/06

sa'âdet-mend :Mutlu, mesut, bahtiyar.

*Pâdişâhum dü cihân içre
sa'âdet-mend ol* 21a/12

sa'âdetmendân: Mutlu, mesut kişiler.

*Ser-i serhayli selâî'n-i
sa'âdetmendân* 20b/07

sâ'at(Ar.): Gece ile gündüzden
meydana gelen bir günün yirmi dörtte
birine eşit olan altmış dakikalık zaman
birimi.

s. 3b/11

s.+e 3b/13

*Ve dahı leyl ü nehâr yigirmi
dört sâ'at üzere* 3b/11

sâc(Ar.): Hindistan'da yetişen,
kerestesi çok sert ve değerli iyi cins
ağaç.

s.12b/01, 15a/08, 4b/07

*Ve sâc ağacı pâreleri ki abanos
olmuş* 12b/01

sa‘d(Ar.):Kutluluk, bahtiyarlık.

s.3a/11

Nazm t̄ālī‘i sa‘d ū kadri ‘ālīdür
Şemsile iktirān hālīdür 3a/11

şad(Far.):Yüz sayısı.

şad bar: Yüz kere, yüz defa.

5a/07

linehtedī levlā an hadānā
allahū şad bar hezār bār şükr ki 5a/07

sādık (Ar.):Dostluğunda samîmî ve vefâlı olan, dostluk bağlarının gerektirdiği vefâyı gösteren, sadâkatli (kimse).

s. 20a/10

‘Āşık-ı sādık-ı dīdara ne hācet
Ka‘be 20a/10

şāf(Ar.):Dizi, sıra.

ş.+dur16a/12

altı direkdür. Ve her tarafda
*üçer şāfdur.*16a/12

sāfī(Ar.):Temiz, arı, katıksız, saf.

s. 13a/03

Ve iki zirā‘ı sāfī pek yağlı
toprakdur ‘avratlar hammāmda 13a/03

şag : Sağ, sol karşıtı.

ş.7b/05

girdükde şag kolda bir kulaç
yerde hāzret-i Cebrāīl işāretile 7b/05

şahih (Ar.): Yalan veya hayal ürünü olmayan, gerçek, doğru.

ş. 12b/11

Bu üstād Maḥmūdun hep bu
sözleri şahih ve meşhūrdur 12b/11

şahrā (Ar.): Kasaba, köy vb. meskûn yerlerin dışında kalan boş ve geniş yer, kır, ova, çöl.

ş.13b/08

Bir şahrā-şekl açık kumlu yer
idi. 13b/08

sakf(Ar.):Dam, çatı, tavan.

s.+ı 7a/12, 7a/13, 16b/12

Ve Beyt-i Şerīfün sakfı üç
kāyim direk 7a/04

sakf-ı şerīf: Mübarek çatı.
16b/12

şerrefallahu sakf-ı şerīfi tokuz
yüz altmış birinde tārīhin tecdīd
olundı Bendei dā‘ī 16b/12

şākīb(Ar.):Karanlığı delip geçen, pırıl pırıl parlayan, çok parlak.

ş. 2a/04

şihāb-ı şākīb: Karanlığı delip geçen, akan, kayan yıldız.

mānendi şihābı şākīb im'ānıla nazar şalup misāhatı zemīn 2a/04

salat(Ar.):Namaz.

s.8b/01

Ka'beden 'add olunur ihtiyāten Ve salatda kıble edinmezler 8b/01

salṭanat(Ar.): Hükümdarlık, sultanlık.

eyyām-ı salṭanat → **eyyām** 4b/10

şal-: Koymak, bırakmak, atmak. 2a/04

ş.-up 19b/06, 2a/04

Kendüye çekdi şalup 'āleme cezbet Ka'be 19b/06

şāmin(Ar.): Sekizinci.

ş.+den 2b/07

şāminden küre-i arzda olan ḥadīdde cezbesi ve kevākibi 2b/07

şanduk(Yun.):İçine saklanması istenen şeyler konan, dört köşe büyük bir kutu şeklindeki kapaklı ev eşyası, sandık.

ş. 9b/10, 9b/12

ş.+uñ 10a/04, 9b/11

beyān ū 'ayān êtdük. İsteyen anda göre. Ve bu şandukun 10a/04

şan-:Şöyle veya böyle olabilecek bir şeyin zihninde kurduğu gibi olduğuna inanmak, öyle olabileceğini düşünmek, zannetmek.

ş.-ma 20a/05

Şanma kim göstere her 'āşıkā tal'at Ka'be 20a/05

şaṇa: Sen zamirinin yönelme hâli, sana.

s.19a/08

İçeri gir şaṇa açdı der-i devlet Ka'be 19a/08

şarı: Altın rengi, kükürt rengi.

ş.+ya 9a/12

Cābecā tamarları vardır. Şarıya mā'il ve ba'zı qaraya 9a/12

şatun: Satış.

şatun al-:Parasını ödeyerek bir şeyi almak, bedelini ödeyip o şeye sâhip olmak, mübâyaa etmek.

ş.14b/06, 14b/12, 15a/03, 15a/04

ol haşır evlerün ba'zısın beytü'l mālıla şatun alup 14a/11

seb'a (Ar.):Câhiliyet devri Araplar'ının çok beğenip Kâbe duvarlarına astıkları meşhur yedi kaside.

s.21a/01, 21a/03, 21a/04

Ka'bede aşılmasa rif'at bulmazdı seb'a 21a/02

sebeb (Ar.):Bir şeyin olmasına yol açan şey, durum yâhut kimse, neden, bâis, âmil.

s. 4a/04

s.+den 11a/10

s.+in 2b/05

Hatta zirâ'ı şer'î ıtlâkına dahı sebeb budur 4a/04

şebt(Ar.):Yazma, kaydetme.

ş. 5a/10

şebt olun-:Yazılmak. 5a/08

Esās-ı İslām Ka'bei kalbümüzde kalem-i hidāyetile şebt olunduğundan 5a/08

secde (Ar.):Allah'ın büyüklüğü, yüceliği önünde hiçliğini göstermek ve O'nu ululamak maksadıyla vücûdu alın, burun, el ayaları, dizler ve ayak parmakları yere degecek duruma getirme, bu durumda yere kapanma.

secde-i ta'zīm ū niyaz: Yalvarma ve yakarma secdesi. 19a/08

Āsitânında édüp secde-i ta'zīm ū niyāz 19a/08

sedd(Ar.):Bir suyu tutmak ve biriktirmek için önüne yapılan engel, bent.

sedd ū redd ét-: Engellemek. 12a/09

sedd ū redd édüp kıyunuñ içinde olan cümle şuyunı ve balçıgını 12a/09

sefer (Ar.):Yolculuk, seyahat.

sefer çek-: Yolculuk etmek. 19a/03

rüz ū şeb sefer çeküp menzili bu maķāmda nihāyet bulup 19a/03

sekiz: Yediden sonra, dokuzdan önce gelen sayının adı.

s.11b/06, 12a/02, 13a/02,
16a/13

*lā yenkaṭı ‘ale’ d-devām dōrt
bekereye sekiz delv bağlayup* 11b/05

selāmet(Ar.): Tehlikeden uzak olma,
güvenlik.

cāy-ı selāmet → **cāy** 19a/13

selāṭīn (Ar.): Sultanlar, pâdişahlar.

s.20b/07, 3a/03, 18a/02

selāṭīn-i āli ‘Osmān: Osmanlı
sultanları. 17a/09

*el‘āşiri min selāṭīn-i āli
‘Osmān* 17a/09

semā(Ar.):Göğün görünen yüzeyi,
gökyüzü.

s. 1b/08

*‘ibrethāne-i ehl-i arz u semā
itdükden sonra ve beneyna* 1b/08

sene (Ar.):Yıl.

s. 17b/03

ve’l meṭāfe’l hiç sene 17b/03

seng (Far.):Taş.

s.+i 9a/11

*sengi ḥāredür ve ne kufekedür.
Rengi şeker rengidür* 9a/11

ser(Far.):Baş, başlangıç.

s.20a/11, 20b/07

*Pāy-ı derde emn ü ser zīri
girībān etmiş* 19b/09

ser-i kūy: Sevgilinin bulunduğu
yer. 20a/10

*Ser-i kūyuñ variken gülşen-i
‘ālemden tek* 20a/10

ser-be-ser: Baştan başa. 19b/05

*Ser-be-ser içi taşı toptolu
tevḥīd olmuş* 19b/05

sergeşte(Far.): Başı dönmüş, kafası
karışmış (kimse), şaşkın.

s.+siyem20b/03

*Bir sa‘ādet güninüñ zerre-i
sergeştesiyem* 20b/03

seyl (Ar.):Sel.

s.11b/11

*Sulṭān Kayıtbay zamānında on
bir yıl seyl* 11b/11

seyyāre(Ar.):Gezegen.

s.2b/08

*seyyārenün arzda te'sīri ne
mertebededür 2b/08*

şığ-: Bir şeyin sınırları içine
girebilmek.

ş.-ar 9b/05

*eşeri ya'nī izi vardır. Ki içine
el şıgar anı ziyāret 9b/05*

sıhhat(Ar.):Sağlık, esenlik, âfiyet.

s.20a/02

*Maraż-ı cürme olur bâiş-i
sıhhat Ka'be 20a/02*

sırma (Yun.):Haddeden geçirilmiş,
altın yaldızlı veya yaldızsız ince
gümüş tel.

s.+yıla 9b/13

*altun yaldızlı gümüş sırma-yıla
siyāh kemhā üzerine 9b/13*

sırr(Ar.):Bilinmesi, duyulması, açığa
vurulması istenmeyen, gizli tutulan
şey.

s.19b/08

s.+ın 2b/04

*bā'ış ü sırrın ve hikmet ü birrin
ma'lūm edinüp kitāblar 2b/04*

sırr-ı pūşīde : Gizli sır.
19b/08

*Sırr-ı pūşīdedür ol kimse anı
keşf edemez 19b/08*

sıvan-:Sıvama işi yapılmak.13a/01

s.+mış 12b/13

s.+mışdur 13a/01

*şordum ki bu Zemzem
kuyusunun içi ki lōkünile sıvanmış-
dur. 12b/13*

sil-: Bir şeyin ıslaklığını gidererek
kuru duruma getirmek. □

s.-üp 12b/03

*üstādum-ıla silüp süpürüp pāk
ve pākīze étdük.12b/03*

siyāh (Ar.):En koyu renk, kömür
rengi, kara.

s.4b/08, 7a/06, 9b/13

*Diyār-ı Hindde olur çürimez ve
kurt yemez siyāh pek ağaçdur 4b/08*

sonra :İçinde bulunulan veya
bahsedilen ânın daha ilerisindeki bir
zamanda.

ş.12b/12, 1b/08, 2a/12, 10b/04,
15a/11, 15b/01, 15b/04, 4a/07, 4a/08,
4b/12, 5a/09

*iki rek'at namāz da kıldum Ve
namāzdan sonra ol çeşmenün* 12b/05

şor-:Soru yönelterek bilgi istemek,
sual etmek.

ş.12b/13

*şordum ki bu Zemzem
kuyusunun içi ki lökünile sıvanmışdur.*
12b/13

söz: Bir fikri, bir isteği yazılı veya
sözlü olarak anlatmaya, açıklamaya
yarayan kelimeler yâhut cümleler
dizisi, kelâm, kavi, lakırdı.

s. 12b/11

*Bu üstād Maḥmūdun hep bu
sözleri şahiḥ ve meşhûrdur* 12b/11

şu: Yağmur şeklinde bulutlardan
yağan, yer altında bulunan, yer
üstünde deniz, göl, ırmak vb.ni
meydana getiren, hidrojen ve
oksijenden meydana gelmiş rengi,
koku ve tatı olmayan şeffaf sıvı
madde.

ş. 12a/07, 12b/04, 12b/06,
12b/08

ş.+y11b/08, 12a/05, 8b/10

ş.+yınun 18b/08

ş.+yunı 12a/09

*toḡuz kulāç suyu vardı aşıla
naḡş bulmadı* 11b/08

sultān(Ar.):Hükümdar.

s.11b/11, 4b/09, 17a/10,
17a/11, 18a/03, 18a/04, 18a/06, 3a/04,
3a/05, 5a/13, 5b/08, 8b/07, 9b/08

s.+lara 20a/06

*Niçe sultānlara göstermedi
şüret Ka'be* 20a/06

südüs (Ar.):Altıda bir.6b/06

s.4b/06

*altı zirā'dur ve şülüş ve nişfi
südüs zirā'dur.* 4b/06

sühā (Ar.):Büyükayı yıldız
kümesindeki en küçük yıldız.

s.2a/13

*ve müdaḡḡıḡ-ı eṭvār u edvār
oldılar ki cirm-i sühā cirmi şemsden*
2a/13

şülüş(Ar.):Üçte bir.

ş.4b/06

*altı zirā'dur ve şülüş ve nişfi
südüs zirā'dur Ve dīvārı* 4b/06

şümün(Ar.):Sekizde bir.

ş. 6b/04, 6a/13

*yerden yukarı dört zirā' ve
şümündür ammā mültezem ki Ka'be
bābıyla* 6b/04

süpür-: Üzerindeki toz, toprak ve
çörçöp gibi şeyleri süpürge ile
temizlemek.

s.-üp 12b/03

*üstādumıla silüp süpürüp pāk
ve pākīze êtdük.* 12b/03

sür-: Dokundurmak, değdirmek.

s.-er 19b/11

*Yüz sürer pāyına her yıl niçe
yüz biñ hüccāc* 19b/11

sürme (Far.):Süs amacıyla kirpik
diplerine sürülen siyah toz.

s.2a/01

*mütenebbih olup kuḥli
riyāzatile ve sürme-i şeb-i 'uzlet ve
ḥalvetde* 2a/01

sütün (Far.):Câmi, saray, konak vb.
yapılarda mermer, taş, ağaç, mâden
veya çimentodan yapılan ve üst
kısmında sütun başlığı denilen çıkıntılı
bir bölüm bulunan silindir şeklinde,
dikine konmuş, kâideli yâhut kâidesiz
destek, kolon. 20a/01

*Budur ol ḥāne-i İslāma sütün-ı
ḥāmis* 20a/01

-Ş-

şāh (Far.):Pâdişah, hükümdar.

ş. 21a/05

ş.+lar 19b/13

*Şāhlar gibi çeker leşker-i
nuşret Ka'be* 19b/13

şāh-ı şāhān: Pâdişahlar
pâdişahı. 20b/05

*Şāh-ı şāhān-ı cihān yanī
Süleymānı zamān* 20b/05

şāhān (Far.):Şahlar, hükümdarlar.

Şāh-ı şāhān-ı cihan: → şāh
20b/05

şarkī (Ar.): Doğu tarafında bulunan.

ş.4b/07, 4a/13

ş.-dür 11a/02

*penceresi vardur ve kapısı
şarkī-dür* 11a/02

şeb(Far.):Gece.

ş.19b/12, 20a/04, 21b/04, 3a/12

rūz ū şeb: Gece gündüz.

*rūz ū şeb sefer çeküp menzili
bu maḳāmda nihāyet bulup* 19a/03

şeb-i 'uzlet: Yalnızlık gecesi.

*mütenebbih olup kuhl-i
riyâzatile ve sürme-i şeb-i 'uzlet ve
halvetde* 2a/01

şefâ'at (Ar.): Bir suçun bağışlanması
veya bir isteğin yerine getirilmesi için
aracı olma.

ş.21a/07

şefâ'at et-: Şefâatte bulunmak.

*Rûz-ı mahşerde éder aña
şefâ'at Ka'be* 19a/07

şehâdet (Ar.): Görülen ve bilinen bir
durum veya iş hakkında şahitlik etme,
tanıklık yapma.

ş.21a/03

şehâdet et-: Şahit olmak.

*Bu üstâd Maḥmûduñ hep bu
sözleri şaḥiḥ ve meşhûrdur dèyüp
şehâdet étdiler.* 12b/12

şehr (Far.): İnsanların toplu olarak
yaşadığı yerleşim yerlerinden, idârî ve
mülkî bakımdan köy ve kasabadan
sonra en büyük olanı; halkının büyük
kısmı ticâret, sanâyi ve idâre işleriyle
uğraşan, tarım alanı olmayan kalabalık
yerleşim merkezi, kent.

Ve dahı şehrüñ tûlı iki mildür.
18a/13

şeker (Far.): Şeker kamışı, şeker
pancarı, patates, havuç, mısır, buğday
vb. bitkilerin sap ve köklerinin öz
suyundan veya nişastasından çıkarılan,
birleşiminde karbon, oksijen ve
hidrojen bulunan, beyaz, suda eriyen,
mayalanabilen ve çoğu tatlı olan
maddelerin genel adı.

ş. 9a/11

*sengi ḥâredür ve ne kufekedür.
Rengi şeker rengidür* 9a/11

şekl (Ar.): Dış görünüş, dış çizgiler,
biçim.

ş.+indedür 9a/08

*üç barmak eksüktür. Taḥtı ve
fevki kerpüç şeklindedür* 9a/08

şem' (Ar.): Mum.

ş.14b/04

*şem' ile Ve Emire'l mü'minîn
'Oşmân raḍıyallāhu anḥ ḥilâfetleri
zamânında* 14b/04

şems (Ar.): Güneş.

ş.3a/06, 3a/12, 3a/11

şems-i sa'âdet: Mutluluk
güneşi. 20b/04

*Kimdür ol şems-i sa'âdet dâr
iseñ 'âlemde* 20b/04

cirm-i şems → **cirm** 2a/13

şerâfet (Ar.):Soyluluk, asilzadelik.

ş. 21a/09

*Nite kim bula şeref birle
şerâfet Ka'be* 21a/09

şerbet (Ar.):Meyve özü, su ve şekerle
yapılan tatlı içecek.

ş. 20a/03

*Ki vürür 'âleme Zemzem bigi
şerbet Ka'be* 20a/03

şeref (Ar.):Bir kimseye gösterilen
saygının dayandığı mânevî yücelik,
mânevî ululuk, onur, haysiyet.

ş. 21a/09, 21a/04

ş.+ini 13a/06

*Zemzemün şerefini ve
hâşiyetini bu bende-i dâ'î faķır
Mekke* 13a/06

şeref vër-: Şereflendirmek.
15a/11

*şeref vërdi Ve bundan sonra
Velid bin 'Abdü'lMelik* 15a/11

şer'î (Ar.):Şeriatla ilgili, şerîata uygun.

ş.3b/07, 4a/03, 4a/04, 4a/05

zirâ'-ı şer'î → **zirâ'** 3b/05

şerîf(Ar.):Şerefli, kutsal, mübârek.

bâb-ı şerîf → **bâb** 13a/11,
15a/12, 15b/03, 15b/05, 15b/07,
16b/12, 4b/10, 7b/06, 10b/13

vücüd-ı şerîf: → **vücüd** 3a/06,
3a/13

meţâf-ı şerîf: → **meţâf** 13a/13

şerr (Ar.):Kötülük, fenalık.

şerr-i şeytân: Şeytanın şerri.

*Şerr-i şeytândan emîn olmağisa
maķşûduñ* 19a/10

şevk (Ar.):Şiddetli arzu, istek, aşırı
heves.

ş.+ile 20b/06

*ki cemâline anuñ şevk-ile
hasret Ka'be* 20b/06

şeytân(Ar.):Meleklerin başı ve hocası
olduğu halde isyan edip Allah'ın
emirlerine karşı geldiği için huzurdan
kovulan ve rahmetten uzak kalan âsî
varlık, iblis.

şerr-i şeytân → **şerr** 19a/10

*Şerr-i şeytāndan emîn olmağ-
ısa maķşūduŋ* 19a/10

şifā(Ar.):Derman, ilâç, devâ.

ş.20a/02

*Ger dësem dār-ı şifā-yı dil ü
cān lāyık aŋa* 20a/02

şifā bul-:Eski sağlığına tekrar kavuşmak, iyi olmak, onmak.

*N'ola bulursa şifā cümle merza
andan* 20a/03

şihāb(Ar.):Işıklı nokta, kıvılcım, ateş parçası.

şihāb-ı şākıb: Çok parlak ateş parçası. 2a/04

*Mānend-i şihāb-ı şākıb
im'ānıla nazar şalup misāhatı zemīn*
2a/04

şimāl (Ar.): Dört ana yönden biri, yüzünü doğuya dönen kimsenin sol tarafına düşen cihet, kuzey.

ş.15b/03

*bunlardan Harem-i Şerīfi şimāl
cānibinden bir miķdār ziyāde* 15b/03

ķutb-ı şimāl → **ķutb** 2b/06

şimdi: İçinde bulunduğumuz zamanda, şu anda.

ş.14b/03, 14b/13, 4a/10

*Hattā bu mes'ele vardur ki:
Şimdi yine bir kişi Ka'beyi deve ile*
14a/05

şimdiki: İçinde bulunulan zamanda olan veya yapılan, bu zamandaki, bu andaki.

ş.13b/08,16a/05

*Hattā şimdiki binālardan ki
Harem içinde vardur* 13b/08

şu: 1. Çok uzakta olmayan kimse veya şeyi işâret yoluyla belirtir.

ş.5b/05

*daŋı şu maķūle du'ālar yazdum
Müşennā tarīķıyla ki ol du'ā budur*
5b/05

şubbāk : Sıva.

ş.10a/05, 10a/06, 10a/09,
10b/05

ş.+ı 10a/08, 10a/11

ş.+uŋ 10b/08

*müşebbek idi. Ve ol şubbāk
ince ve za'īf idi* 10a/06

şükür (Ar.): Verdiği nimetler için Allah'a karşı duyulan minneti dile getirme.

ş. 5a/07, 20a/06

ş.+i 1b/04

*Şükür kim oldu bekā cāy-ı
selāmet Ka'be* 19a/13

-T-

tā(Fars.): Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yâhut zamânı anlatırken söze mübâlağa katar.

t. 21a/01, 21b/03, 21b/04,
5a/10, 6b/01

*tā ki bir dahı âdem
düşmeye.* 11a/12

tafsîl (Ar.): Bir şeyi bütün ayrıntıları ile açıklama.

t. 8a/01

*Bu kuyunun tafsîlini
Ka'benāme adlı kitābumuzda* 8a/01

taht(Ar.): Alt, aşağı.

t.+ı 9a/08, 9a/09

*üç barmağ eksüktür. Tahtı ve
fevki kerpuç şeklindedür* 9a/08

tahta: Kalınca ve uzun biçilmiş düz ağaç parçası.

t.+dan 10a/12, 7b/03

t.+sı 4b/07

*şarkîdedür ve iki kanâthdur.
Tahtası saç ağaçındandır* 4b/07

taqdîr(Ar.): Kıymet biçme, değerini belirleme.

t. 8a/08

*Bu taqdîrce Hicrûn içinün
misâhatı ma'lûm olunur* 8a/08

tal'at (Ar.): Yüz, çehre, güzel yüz.

ţ. 20a/05

*Şanma kim göstere her 'âşıkā
tal'at Ka'be* 20a/05

taleb(Ar.): İsteme, dileme, arzu etme.

ţ. etdükde 18a/09

taleb et-: İstemek, dilemek

*mi'mârlığı için târîh taleb
etdükde vâki' olmuştur.* 18a/09

tālî'(Ar.): Baht, tâlih.

ţ. 3a/11

*ţālî'i sa'd ū qadrî 'âlîdür.
Şems-ile iktirân hâlidür* 3a/11

ta'lîm(Ar.): Ders verme, okutma, öğretim, tedris.

t. 9a/04

*risālet-penāh ‘aleyhi’s-selām
evkāt-ı hamsei ta’līm 9a/04*

ṭam: Dam, çatı.

ṭ. 7b/03

*tahtadan Ka’be ṭamına çıkmak
içün yigirmi yedi ayak 7b/03*

tamām (Ar.): Olması gerektiği gibi,
doğru.

t. 12b/08, 15b/08

tamām ol-: Tamamlanmak.

*şu geldiki ol gün hemān yine
dört ādem kāmeti tamām oldu 12b/08*

tamāmet(Ar.): Tamāmıyle.

t. 20b/01

*Büt ü bütḥāne ve her deyr
tamāmet Ka’be 20b/01*

ṭamar: Mermer, çeşitli taşlar, ağaç vb.
şeylerde tabiî olarak bulunan dalgalı
çizgi.

ṭ. 9a/12

*Cābecā ṭamarları vardır.
Şarıya mā’il ve ba’zı karaya 9a/12*

ta’mīr (Ar.): Eskimiş veya bozulmuş
bir şeyi yenileme veya kullanılır
duruma getirme, onarma.

t. 7b/11

*daḥı açmak istedi Ka’betullahı
Şerīfün ta’mīr-i maşlaḥatı 7b/11*

ta’mīr-i beyt-i şerīf: Kabe’nin
tadilatı. 17b/01

*Ve bu tāriḥi ta’mīr-i beyt-i
şerīfile ta’mīr-i meṭāfa dēdüm 17b/01*

ta’mīr-i meṭāf: Metaf’ın
tadilatı. 17b/01

*Ve bu tāriḥi ta’mīr-i beyt-i
şerīfile ta’mīr-i meṭāfa dēdüm 17b/01*

ṭarabzīn (Far.): Merdiven parmaklığı,
tırabzan.

ṭ. 11a/11

*ol taş üzerine demürden iki
zirā’ ṭarabzīn ētdiler 11a/11*

ṭaraf(Ar.): Ön, arka, sağ, sol, üst ve alt
yanlardan her biri, cihet, yön.

ṭ.+da 16a/12

ṭ.+ı 15b/09, 15b/10, 8a/05,
8a/06, 8a/09, 8b/04

ṭ.+ından 15b/13

*Zīrā evvel revākuḥ bir ṭarafı
Ka’be-i Şerīfeye qarīb idi 15b/09*

tārīḥ (Ar.): Bir olayın meydana geldiği gün ve yıl.

t.5a/12, 5b/07, 5b/12, 5b/12, 6a/02,
t.+in16b/12

*-şerrefallahu-sakf-ı şerīfi
toḡuz yüz altmış birinde tārīḥi tecdīd
olundu. 16b/12*

2. Bir olayın oluş zamânını bildirmek üzere ebcet hesâbıyla söylenmiş mısra, beyit vb.

t.18a/08, 6a/12, 16b/13, 17b/01, 17b/08, 18a/07, 18a/09
t.+i16b/07

*oluḡ tecdīd olındı. Bende-i dāʿī
bu tārīḥi dedüm ki 16b/07*

beyt-i tārīḥ → beyt 17b/02, 18a/10

ḡıṭʿa-i tārīḥ → ḡıṭʿa 16b/08

tārīḥ-i tecdīd-i meṭāf: Metaf'ın yenilenmesinin tarihi. 18a/05

*Hazā tārīḥ-i tecdīd-i meṭāf
18a/05*

ṭarīk(Ar.): Usûl.

ṭ.ıyle 5b/05

*dahı şu maḡûle duʿâlar
yazdum. Müşennâ ṭarīkıyle ki ol duʿâ
budur 5b/05*

ṭas(Far.): İçine su, sulu şeyler ve çeşitli maddeler konan, mâdenden, ayaksız, derince, yayvan kap.

ṭ. 12a/11, 12a/12

*Ve bu balçıklar içinde çok
esbâb bulundu iki cām ṭas 12a/11*

ṭaş: Yeryüzünün sertleşmiş ve katılaşmış tabakalarında bulunan, içindeki mâden, tuz ve oksitlere göre değişik renkte ve değişik birleşimdeki çok sert cisim.

ṭ.13b/13, 9a/13, 9b/03, 9b/10, 13a/02, 16a/04, 11a/11

ṭ.+ı 19b/05, 6b/03, 6b/07

ṭ.+uḡ 9b/09

*ol ṭaş üzerine demürden iki
zirâʿ ṭarabzîn étdiler 11a/11*

ṭaşçı: Taş ocağından taş çıkaran veya taş satan kimse.

ṭ.+lar 15b/12

*Şaʿid diyârına emrile ṭaşçılar
irsâl édüp mermer direkler 15b/12*

ṭaşra: Dışarı.

ṭ.12a/10, 9a/03

ṭ.+dur 13b/02

ţ.+sı 8b/12

*kuğalara koyduk çāh-ı Zemzem
hādimleri çeküp taşra döktiler* 12a/10

ţavāf (Ar.):Kâbe'nin etrâfını
dolaşma.

ţ. 10b/10, 14a/02, 14a/06,
20a/09, 21b/04
ţ.+da 8a/13
ţ.+ı 14a/09

*mezhebinde ţavāf namāzın bu
maķāmuñ ardında kılmaķ* 10b/10

ţavāşī(Ar.):Hadım edilmiş, enenmiş
erkek.

ţ.8b/06

*Hatta ţavāşī olanlara haţīm
dēdükleri Haţīmden* 8b/06

ta'zīm (Ar.):Hürmet etme, saygı
gösterme, büyük sayıldığını belli
edecek şekilde güzel muâmelede
bulunma.

secde-i ta'zīm ü niyāz→ **secde**
19a/08

te'līf (Ar.):Eser yazma, toplayıp
kaleme alma.

t.13a/07

te'līf et-: (Bir eser) Kaleme
almak.

*Mekke-i Mükerrermede te'lif
ētdüğümüz Ka'benāme de* 10a/03

te'sīr (Ar.):Bir nesnenin, bir hâlin
başka bir kimse veya nesne üzerinde
kendini hissettiren gücü, etki.3b/13

t.3b/13

t.+i 2b/08

*seyyārenüñ arzda te'sīri ne
mertebededür ma'lūm ve mefhūm*
2b/08

teberrüken (Ar.): Uğur sayarak, îtibar
ederek, edebe uyarak.

t.9b/08

*içdim teberrüken ve
teyemmünen.* 9b/08

tecdīd (Ar.):Yenileme, yenilenme.

t. 16b/07, 16b/12, 16b/13,
5a/01, 5a/03, 17b/08, 18a/05
t.+i 5a/12, 5b/01, 5b/09, 6a/04,
6a/05, 6a/06, 6a/07
t.+ini 6a/09

*Ve bâbı şerīfün tecdīdi için bu
tārīhi dēdüm* 5a/12

tecdīd-i meţāf-ı şerīf: Mübarek
metafın yenilenmesi. 17b/08

*Tecdīd-i meţāf-ı şerīf için
mermere yazduğum tārīh* 17b/08

tefāvūt(Ar.): İki şey arasındaki fark.

tefāvūt ét- 11b/07

tefāvūt ét-: Değişmek.

*İki barmağ mîqdârı tefāvūt
êtdürüp eksilmedi* 11b/07

tek: Biricik, yegâne, eşi olmayan.

t.20a/10

*Ser-i kūyūn variken gūlşen-i
‘ālemden tek* 20a/10

tekbīrāt(Ar.): Tekbirler.

t.11a/05

*oğur ve kāmēti ve
namāzlarında tekbīrātı dahı anda
êderler* 11a/05

temennī(Ar.): İstek, dilek, talep.

t.21b/01

Ġazel-i Temennī 21b/01

tenbīh (Ar.): 1. Bir şeyin yapılıp yapılmamasını, şöyle veya böyle yapılmasını söyleme ve bunu üzerinde durarak hatırlatma.

t. 1b/09, 1b/11

2. Uyarma, uyarı, aklını başına getirme.

*ve nūbelā-i zevi’l efkār dahı bu
tenbīh bī-şebh ile* 1b/11

tenbīhū’l-ġāfilīn: Gafillerin uyarılması.

*fevḳakūm seb‘an şidādā
ihbārıla tenbīhū’l-ġāfilīn* 1b/09

terk (Ar.): Bırakma.

terk-i vācib 14a/07

*vācib êtmiş olur terk-i vācib
êtdigi ecilden* 14a/07

terkīb (Ar.): Bir sanat eserinde şekillerin, renklerin birbirine uygun biçimde düzenlenmesi.

t.+ile 6a/12

*tārīḥleri içine bu mezkūrları
‘Arabī terkīb-ile* 6a/12

tevārīḥ (Ar.): Târihler.

tevārīḥ-i mu‘tebere 8a/03

*tevārīḥ-i mu‘teberede
meştûrdur. Ve dahı hicrūn aḥvālī
budur ki* 8a/03

tevḥīd (Ar.): Allah’ın birliğine inanma, bir ve tek olduğunu kabul edip söyleme.

t. 19b/05
t.+ile19b/05

*Serbeser içi taşu toptolu tevḥīd
olmuş*

*Bulmuş imān gibi tevḥīdile
vaḥdet Ka'be* 19b/05

tevsī' (Ar.):Genişletme, genişletilme,
yayma.

tevsī' ét-:Genişletmek. 15b/10

*alup Harem-i Şerīfe katup
tevsī' étmişdür.* 15a/05

teyemmünen (Ar.):Uğur sayarak.

t.19b/05

*içdim teberrüken ve
teyemmünen Ve sulṭān Muḥammed
Kalavūn ol* 9b/08

tılısm(Ar.):Olağan üstü bir etki
taşıdığına ve esrarlı işler
yapabileceğine inanılan güç, sihir,
büyü.

tılısm-ı 'aceb: Acayip sihir.
19b/07

*Bir tılısm-ı 'aceb ü mazharı
hikmetdür bu* 19b/07

tıbāk(Ar.): Tabaka, kat.

t.+1 1b/05

*bī-endāze ol bennāyı cihānsāza
ki bu seb'ı tıbākı* 1b/05

tokuz : Sekizden sonra, ondan önce
gelen sayının adı, dokuz.

t. 16b/08, 4a/07, 4a/08, 4a/09,
5b/01, 5b/09, 6a/03, 6a/04

*tokuz kulāç suyu vardı aşla
naķş bulmadı.* 11b/08

toküz yüz altmış bir: Dokuz
yüz altmış bir.

*şerrefallahu sakfı şerīfi toküz
yüz altmış birinde tāriḥin tecdīd
olundı.* 16b/12

toprak:Yer kabuğunun, üzerini
kaplayan çürümüş organik
maddelerden ve kütle kırıntılarından
oluşan canlıların yaşamasına elverişli
kısmı.

t.+dur 13a/03

t.+lardan 13a/05

*çeşmeler ol topraklardan çıkar
dedi.* 13a/05

toptolu :Çok dolu, tamâmen dolu,
dopdolu.

t.9b/05

*Serbeser içi taşu toptolu tevḥīd
olmuş* 19b/05

tūc:Tunç.

t. 13a/11, 16b/04

t.+dan 10a/09, 10a/11, 16b/02

*muḥkem tūcdan ṣubbāk
dökülüp ve dört murabba' mermer
10a/09*

tūl (Ar.):Uzunluk, boy.

ṭ.+ı 16a/13, 18a/13, 9b/12

ṭ.+ıdur 4a/13

*diregūṇ mābeyni on zirā'dur ve
her diregūṇ ṭūlı sekiz zirā'dur 16a/13*

ṭūlān (Ar.):bkz.: ṭulanī

ṭ. 6b/13

*ve uzunı bēṣ zirā'dur ve
ṣūmündür. Ve Beyti Şerīfūṇ içi ṭūlān
6b/13*

ṭulanī(Ar.):Uzunluğuna,
uzunlamasına, boyuna.

ṭ.4b/03

*murabba'ı ṭūlānīdur. Ve bāḳi
iki divānı bu ṭūlıla 'arzdān 4b/03*

ṭur-:Var olmakta devam etmek,
varlığını sürdürmek, berdevam olmak.

ṭ.-an 7a/11

ṭ.-dukça 3b/01

*ṭurdukça mevcūd ola. Āmīn yā
rabbe'l'ālemīn. 3b/01*

ṭurre: Saçak.

ṭurre ét-:Saçak yapmak. 10b/04

*mūnaḳkaṣ ṭurreler étdükden
şonra üstüni ḳurşunıla 10b/04*

ṭut-:Elle kavramak, elde bulundurmak,
ele almak.

ṭ.+alıdan 19b/08

*Ṭutalıdan yüzine perde-i ḥadret
Ka'be 19b/08*

tūtiyā (Ar.): Sürme taşının göze
sürülen tozu, tutya.

rūḥ-ı tūtiyā: Sürme esansı.
12a/12

*ve bir rūḥ-ı tūtiyā ṭas ve üç
bakır ṭas ve dört fağfūrī 12a/12*

tūvānā (Far.):Güçlü, kuvvetli, dinç.

t.11b/06

*sekiz tūvānā kimesne Zemzem
ḥādimlerinden āb-ı Zemzemi çekdiler
11b/06*

-U-

uç: Uzun bir nesnenin baş veya son noktası.

u.+larınun 8b/12

ķāmeti iki zīrā'dur. Ve iki uçlarının ķāmeti iki buçuk 8b/12

uğra- :(Kötü bir durum) Başına gelmek, (hoş olmayan bir şeye) dūçar olmak, mârüz kalmak.

u.-dı 7b/10

almağa kaçd eden niçe belāya uğradı. 7b/10

‘uķala (Ar.):Akıllı kimseler, akıllılar.

‘u.1b/10

ve ta‘līmü’l afilīn kılduğı hālde ‘uķala-i ulü’lebsār 1b/10

ulaş-: Belli bir noktaya erişecek uzunlukta veya yükseklikte olmak, yetişmek.

u.-mışdur. 8a/06

bir rüknine ve bir tarafı bir rüknine ulaşmış-dur. 8a/06

‘ulyā(Ar.):Çok yüksek, çok yüce.

‘atabe-i ulyâ: Çok yüce eşik. 5a/04

‘atebe-i ‘ulyāsı üzre vaż‘ olınan gümüş levhi 5a/04

um-:İçinde, istediği ve beklediği şeyin gerçekleşeceğine dâir bir duygu taşıyarak o şeyin olmasını beklemek, ümitle beklemek, ümit etmek.

u.-ar 20b/03

u.-aram 21a/11

Umaram ki ola niyāzum der-i devlette ķabūl 21a/11

‘umķ(Ar.):Derinlik.

‘u.+ı 9a/06

Ve eni iki buçuk zīrā'dur. Ve ‘umķı buçuk zīrā'dur 9a/06

ur-:Vurmak.

u.-amadılar 7b/13

olup kazanlar kaçdılar. Ol mala el uramadılar 7b/13

‘uşşe: Hasırdan yapılan derme çatma ev.

‘u. 13b/11

‘u.+ler 15a/03

‘u.+lerden 14b/06

‘u.+lerüñ 13b/11

fūķarā evleri varıdı ki aña ‘Arablar ‘uşşe dërler Bu ‘uşşelerüñ 13b/11

‘uzlet (Ar.): Bir köşeye çekilip toplumdan, insanlardan uzak, yalnız başına yaşama.

‘u. 2a/01

mütenebbih olup kuhl-i riyāzatile ve sürme-i şeb-i ‘uzlet ve halvetde 2a/01

uzun: Uzunluk, tul.

u.+1 4b/05, 6b/09, 6b/13, 7a/12, 9a/05

Ka‘benüñ eni dört zirā‘dur ve uzunı 4b/05

-Ü-

üç: İkiiden sonra gelen sayının adı.

ü. 15a/02, 16a/08, 6b/12, 7a/04, 7a/08, 7a/11, 9a/08, 9b/12, 5b/02, 11b/04, 12a/07, 12a/08, 9a/05

ü.+inde 5b/02

ve bir rūhı tutiyā şas ve üç bakır şas ve dört fağfūrī 12a/12

üçer: Üç sayısının her birine üç veya her defasında üç tâne anlamına gelen üleştirme şekli.

ü.16a/12, 9a/09, 9a/10

Ve her tarafda üçer şāfdur Ve her iki 16a/12

ümīd (Ar.): Arzu edilen, olması istenen bir şeyin gerçekleşebileceği ihtimâlinin verdiği rahatlatıcı, ferahlatıcı duygu, olması istenen bir şeye duyulan beklenti, umut.

ü.19a/13

ü.+üm 20b/10, 20b/13

Dāhil oldum bu ümīd-ile nihāyetsiz aña 19a/13

üm̄met (Ar.): Bir peygambere îman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tâbi olanların meydana getirdiği topluluk.

ü.20b/09

Ki olupdur ezeli melce’i ümmet Ka‘be 20b/09

ümm (Ar.): Ana, anne.

ümmü’l-mü’mîn:

“Mü’mînlerin annesi” Hz. Muhammed’in zevceleri. 8a/11

Ve bu on zirā‘uñ yedi zirā‘ı ümmü’l-mü’mîn 8a/11

üsküre (Far.): Topraktan yapılmış çukur çanak.

ü.12a/13

*laṭīf üsküre ve iki mücevher
levhalar ki ḥatunlar boyunlarına
12a/13*

üstād (Far.): Herhangi bir ilimde veya sanat alanında bilgi ve söz sâhibi olan, üstün bir yeri, tam vukûfu bulunan kimse.

ü. 12b/11, 12b/12
ü.+um 12a/03, 12b/03

*Bu üstād Maḥmūdun hep bu
sözleri ṣaḥīḥ ve meşhûrdur 12b/11*

üst: Bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi.

ü.+i 11a/03
ü.+ine 11a/09
ü.+ini 10a/12, 9b/09
ü.+nüḡ 6a/07
ü.+üni 10b/03, 10b/04, 7b/12

*ve üstini taḥtadan muṣannaʿ
ḳubbe ʿedüp envāʿi nuḳūṣ 10a/12*

üzere: Amacıyla.

ü.16a/02, 3b/11, 8b/03

*ol ʿaşāyıyla istilām ʿederlerdi
İṣāret vechi üzere 14a/04*

üzeri: Bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi, üst tarafı.

ü.+nde 12b/04, 14a/13, 9b/04
ü.+ne 11a/11, 9b/13

ü.+nedür 7a/05

*ol taş üzerine demürden iki
zirāʿ ʿarabzîn ʿtdiler 11a/11*

üzre: Üstüne, üstünde, üzerinde.

ü. 5a/04, 5a/05, 5a/09, 5b/04

*ʿtdi bu Beyt-i Şerīf üzre işāret
Kaʿbe 20a/09*

-V-

vācib (Ar.): Farz kadar kesin olmamakla birlikte kuvvetli bir delil ile yapılması emredilen şey.

v.14a/07, 14a/08, 5a/01

*ḳāhı pāk ʿtmek vācib olduḳda
üç gün üç gece 11b/04*

vādī (Ar.): İki dağ arasında uzanan arāzi.

v.19b/12

*Hāṣa kim vādī-yi bīzerʿ ü
zirāʿatde müdām 19b/12*

vahdet (Ar.): Birlik, bütünlük, yekparelik.

v. 19b/05

*Bulmuş imān gibi tevḥīdile
vaḥdet Ka'be 19b/05*

lezzet-i vaḥdet: Birliğin lezzeti.

*Buldı keşretde meger lezzet-i
vaḥdet Ka'be 19b/09*

vākıf (Ar.): Bilici, bilen, haberdar ve âgâh olan kimse.

vākıf ol-: Bilmek, öğrenmek, haberdar olmak. 3b/08

*olduğınun aşlı budur ki esrar-ı
‘adede vākıf olan hükemā 3b/08*

vākıf (Ar.): Olan, vukū bulan.

v.6a/05, 6b/02, 20a/12, 3b/11,
3b/12, 5b/02, 5b/10,8b/09

vākıf ol-: Olmak. 6a/04

*mi‘mārlığı için tārīḥ taleb
ētdükde vākıf olmuştur.18a/09*

var: Kâinatta veya düşüncede bulunan, mevcut olan (şey).

v. 11b/10, 12b/10, 13b/11,
13b/12, 14a/03, 19a/09, 20a/10,
20b/11

v.+dı 11b/08

v.+dur 11a/02, 12a/06, 14a/05,
16b/02, 2a/07, 5b/04, 7b/04, 9a/12,
9b/05, 13b/09

*toḳuz ḳulāḥ şuyı vardı aşla
naḳş bulmadı 11b/08*

varak (Ar.): Kitap yaprağı.

*Ve Mışrdan otuz bir menzildir.
Ve ḳalem-i varak-peymā dahı 19a/02*

var-: (Belli bir yere) Ulaşmak, vâsıl olmak.

v.-inca 13a/08, 13a/10, 13a/12,
16a/08,

v.-incadur 8a/10, 13a/01, 3b/13

*Dibine dek midür nereye
varıncadur. Dēdi ki: Elli zırā‘ı
sıvanmışdur 13a/01*

vaşf (Ar.): Bir kimse veya şeyin taşıdığı hal, sıfat, nitelik.

v.19a/11

*Buldı bu āyetile vaşf-ı emānet
Ka'be 19a/11*

vāsi (Ar.): Geniş. 16a/05

v.13b/07

*‘aleyhi’sselām Harem-i Şerīf
bu ḳadar vāsi‘ ve murabba‘ degüldi.
13b/07*

vāsi ol-: Genişlemek. 16a/05

*Harem-i Şerīf şimdiki ḥâlde
ol-ḳadar vāsi‘ olmuştur 16a/05*

vaşiiyet (Ar.): Bir kimsenin sözlü veya yazılı olarak bildirdiği, ölümünden sonra arkasından yapılmasını istediği şey.

v. 7b/09

nîçe kimesne ol kuyuyu açup ol nezr ve vaşiiyet malını 7b/09

vaz' (Ar.): Koyma, konulma.

vaz' ét- 16a/01, 5a/04, 10a/11

vaz' ét-: Koymak.

tūcdan dōkdükleri şubbākı vaz' édüp 10a/11

ve: İki kelime veya iki cümle arasına girerek aralarında bir bağ olduğunu anlatan söz.

v. 10a/04, 10a/06, 10a/09, 10a/12, 10a/13, 10b/01, 10b/05, 10b/11, 10b/13, 11a/02, 11a/05, 11a/07, 11a/08, 11a/12, 11a/13, 11b/12, 12a/06, 12a/09, 12a/11, 12a/12, 12a/13, 12b/01, 12b/02, 12b/03, 12b/05, 12b/11, 12b/12, 13a/02, 13a/03, 13a/06, 13a/08, 13a/09, 13a/11, 13a/13, 13b/01, 13b/02, 13b/07, 14a/12, 14b/04, 14b/05, 14b/07, 14b/09, 14b/10, 15a/01, 15a/03, 15a/04, 15a/05, 15a/07, 15a/09, 15a/10, 15a/11, 15a/12, 15a/13, 15b/04, 15b/06, 15b/07, 15b/10, 15b/13, 16a/07,

16a/09, 16a/10, 16a/12, 16a/13, 16b/01, 16b/04, 16b/06, 16b/11, 16b/13, 17a/01, 17a/03, 17a/12, 17b/01, 18a/05, 18a/07, 18a/12, 18a/13, 18b/01, 18b/02, 18b/03, 18b/04, 18b/06, 18b/07, 18b/08, 18b/10, 18b/11, 18b/12, 19a/01, 19a/02, 19a/12, 1b/03, 1b/04, 1b/07, 1b/08, 1b/10, 1b/11, 20b/01, 2a/01, 2a/02, 2a/05, 2a/06, 2a/07, 2a/08, 2a/09, 2a/10, 2a/11, 2a/13, 2b/04, 2b/06, 2b/07, 2b/08, 2b/09, 2b/2, 3a/07, 3a/08, 3a/09, 3a/10, 3a/13, 3b/02, 3b/09, 3b/11, 3b/12, 3b/13, 4a/01, 4a/03, 4a/11, 4a/13, 4b/02, 4b/03, 4b/04, 4b/05, 4b/06, 4b/07, 4b/08, 4b/11, 5a/12, 5b/02, 5b/06, 5b/07, 5b/10, 6a/04, 6a/05, 6a/06, 6a/11, 6b/02, 6b/03, 6b/04, 6b/05, 6b/06, 6b/07, 6b/09, 6b/10, 6b/12, 6b/13, 7a/01, 7a/02, 7a/04, 7a/05, 7a/07, 7a/11, 7a/12, 7a/13, 7b/01, 7b/04, 7b/08, 7b/09, 8a/02, 8a/03, 8a/06, 8a/11, 8b/01, 8b/02, 8b/08, 8b/10, 8b/11, 8b/12, 8b/13, 9a/01, 9a/02, 9a/06, 9a/07, 9a/08, 9a/09, 9a/10, 9a/11, 9a/12, 9b/03, 9b/08, 9b/10, 9b/11, 9b/12.

Ve bu maḳām-ı İbrāhīmün bākī aḥvālını 'ale'ttafşīl 10a/02

vecāhet (Ar.): İtibar, haysiyet, şan, şeref.

v. 20a/08

Kim anuḡ vecḥi ile buldı vecāhet Ka'be 20a/08

vech(Ar.):1.Tarz, biçim, yol.

v.+i 2a/07, 14a/04

ol ‘aşâyıla istilâm ederlerdi
İşâret vechi üzere 14a/04

2.Sebepe, vesîle. 15b/07

v.+i 20a/08, 15b/07

Kim anuñ vechi ile buldı
vecâhet Ka‘be 20a/08

ver-: Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine erişirmek, iletmek.

v.-mese 20a/01, 21a/04

v.-miş 21a/04

Yıkılur vermese ol hāneye
kuvvat Ka‘be 20a/01

2.Sahip olmasını sağlamak.

v.-di 21a/01

Ka‘bede aşmağıla verdi aşâlet
Ka‘be 21a/01

vér-: bkz.: ver-

v.-di 15a/11

v.-dükde 12b/10

v.-üp 6a/13

v.-ür 19a/09, 20a/03

şeref vér→ şeref 15a/11

hayret vér→ hayret 19b/07

vesāyā (Ar.):Vasiyetler.

v. 7b/08

nüzür ve vesāyā malını hıfz
edüp define etmek için 7b/08

vesîlet (Ar.): Sebepe, bahâne.

v.20b/10

Var ümîdüm ki ola maşşûda
vesîlet Ka‘be 20b/10

vezîr (Ar.):Osmanlı Devleti’nde askerî ve idârî yetkisi olan en yüksek rütbedeki devlet memuru, vezirlik rütbesine sâhip kimse.

vezîr-i a‘zam 3a/10

vezîr-i a‘zam: Baş vezir.

‘âlem nurun ‘ala nūr olupdur.
Huşûşâ vezîr-i a‘zam ve düstûr-ı
mu‘azzam ki: 3a/10

virâne(Far.):Yıkılmış, harap olmuş eski yapı.

v.+lerün 20a/13

İşka virānelerün her biri
beytü’l ma‘mûr 20a/13

vü(Far.):Ve.

v. 6b/01

*ta Cāhiliyye zamānından ilā
yevmināhāzā ābā vü ecdādı* 6b/01

vücūd (Ar.): İnsan veya hayvan
gövdesi, beden.

v.3a/06, 3a/13

*vücūd-ı şerīfleri bir şemsi
sa'ādetdür ki ziyā-i 'adāletleriyle*
3a/06

vüs'at (Ar.): Genişlik, bolluk.

v. 14b/07

vüs'at göster-: Genişletmek.

*Şerīfe zamm edüp vüs'at
gösterdiler.* 14b/07

-Y-

yā (Ar.): Ey.

y. 21b/02, 21b/05, 21b/06,

Āmīn yā rabbe'l-'ālemīn.
3b/01

yā (Far.): 1. Veya.

y. 2b/11

*Yā hikmet-ile genc-i nihān olsa
kişi* 2b/12

yağ: Zeytin, ay çiçeği, mısır, susam,
pamuk çekirdeği, haşhaş tohumu gibi
bitki meyvelerinden veya
çekirdeklerinden elde edilen ve
genellikle besin olarak kullanılan,
yüksek enerji veren madde.

y.+ıyla 14b/01

*yēr yēr zeyt yağı-yla çırāklar
yağarlardı* 14b/01

yağlı: İçinde veya üzerinde yağ
bulunan.

y. 12b/06, 13a/03

*zāhir degüldür. Hatta ol üç
çeşmeyi yağlı pambık bezlerle* 12a/08

yağ-: (Yağmur, kar ve dolu) Gökten
yere düşmek.

y.-madı 11b/12

*olacak miktārı yağmur
yağmadı.* 11b/12

yağmur: Atmosferdeki su buharının
yoğunlaşması sonucu yeryüzüne
damlalar hâlinde düşen su.

y. 11b/12

*olacak mikdârı yağmur
yağmadı Ve cem'î Mekke-i
Mükerreme* 11b/12

yāhūd (Far.): Veya.

*Yāhūd bu cihân cismine cān
olsa kişi* 2b/12

yak-: Işık veya ısı vermesini sağlamak.

y.-arlar 14b/03
y.-arlardı 14b/01
y.-dukları 14b/02

*Şimdi ol nezr çirâğını Ka'be
eşiginde yakarlar* 14b/03

yaldızlı: Üzerine yaldız sürülmüş,
yaldızlanmış.

y. 9b/13

*altun yaldızlı gümüş sırmayla
siyâh kemhâ üzerine* 9b/13

yan-: Tutuşmak, alev almak.

y.-dı 16a/03

*zamânında mağrib cānibi oda
yandı* 16a/03

yan: Bir yerin ön veya arka kabul
edilen kısmına göre sağ yâhut solda
olan tarafı, bir eksene göre sağ veya
solda kalan taraf.

y.+ına 11b/10

y.+ındadır 9a/03

*Ol dem çāhı Zemzem yanına
gelüp dedi ki* 11b/10

ya'nî (Ar.): Yani.

y. 2a/03, 2a/05, 9b/03, 9b/05,
20b/05

*Ser-i küyundan olur ya'nî
kināyet Ka'be* 20a/11

yap-: Ortaya koymak, gerçekleştirmek,
meydana getirmek.

y.-duğı 7b/06
y.-ılmış 13a/02
y.-up 14a/13, 14b/08

*bir buçuk zirā' dīvār yapupol
dīvārlar üzerinde* 14a/13

yarın: İçinde bulunulan günden sonra
gelen gün.

y. 19b/13

*Cem'î édüp cümle hüccâcı
yarın mahşerde* 19b/13

yaş: Doğuştan itibâren geçen ve yıl
birimiyle ölçülen zaman.

y.+ından 11b/09

*yüz yaşından mütecâviz Bennâ
Maḥmūd demekile meşhûr bir 'azîz*
11b/09

yaz-: Yazıya geçirmek, yazı ile anlatmak.

y.-arlar 6b/03
y.-duğum 17b/08
y.-dum 16b/13, 5a/06, 5b/05
y.-up 2b/05, 6a/13

*faķīr tecdīd kemāliñ bulduķda
bu tārīhi dēdüm ve mermere yazdum*
16b/13

yedi: Altıdan sonra, sekizden önce gelen sayının adı.

y. 15a/04, 16b/04, 18b/01,
18b/02, 18b/03, 18b/06, 21a/03, 4a/11,
7b/03, 8a/11, 10b/12

*dīvārunuñ ķāmeti yigirmi yedi
zirā^c oldı.* 4a/10

yē-: Kemirmek, aşındırmak, oymak.

y.-mez 4b/08, 7a/07

*Diyār-ı Hindde olur ķürimez ve
ķurt yēmez siyāh pek ağaçdur* 4b/08

yer: bkz: yēr. 18b/06, 13b/08

*Ĥattā ben içinde ķurı yer
üzerinde* 12b/04

yēr: 1.Ayakla basılan, ayakların altında bulunan yüzey, zemin.

y.+de 7b/05

*āsumānı ve sālhatı kevn ü
mekānı ya^cnī yēr-ile gögüñ mābeyni*
2a/05

2. Mevki, mekân, mahal.

y.+den 6b/04, 6b/05
y.+inden 9b/07

*Bu üç çeşmeden gayrı daķı
hiçbir yerden bir kaçre şu* 12a/07

3.Bölüm, kısım.

y.15a/13

*yēr yēr zeyt yağıyla çırāklar
yakarlardı. Ĥarem-i Şerīf rūşen* 14b/01

yıķ- : Kurulu bir şeyi parçalayıp dağıtmak.

y.-dı 20b/12
y.-ılur 20a/01

*Göñlümi yıķdı faķr cürm ü
cināyet étđi* 20b/12

yıl: Dünyânın güneş çevresinde tam bir devir yapması için geçen zaman, sene, sâl.

y. 11b/11, 15a/02, 19b/11,
6a/08
y.+da 6a/05

*ve maḳām-ı İmām-ı Aḥmed
Ḥanbel tecdīdi dahı ol yılda vāḳī*
6a/05

yigirmi: On dokuzdan sonra, yirmi
birden önce gelen sayının adı, yirmi.

y. 13a/09, 13a/13, 16a/11,
16b/01, 3b/06, 3b/07, 3b/09, 3b/10,
3b/11, 3b/13, 4a/01, 4a/03, 4a/10,
4a/11, 4a/13, 4b/02, 7a/01, 7a/12,
7b/03, 8a/07

*Ve maḳāmı İbrāhīmden
Ḥacerü'l esvedün mābeyni yigirmi*
10b/11

yine: Bir daha, tekrar, gene.

y.14a/05, 4a/13

*şu geldiki ol gün hemān yine
dört ādem ḳāmeti tamām oldu* 12b/08

yoğ:bkz.: yok

y.+ıdı 13b/09, 13b/10

*Seb'ada tā bu ḳadar aşl ū aşālet
yoğ-ıdı* 21a/01

yok: Mevcut olmayan, bulunmayan
şey, nesne veya kimse.

y.+dur 18b/10

*yok-dur. Ale'ddevām cārīdür
Ve Mekke-i Mūkerremeden* 18b/10

yol: Bir yerden bir yere gitmek
amacıyla içinden veya üzerinden
geçilen yer.

y.+dur 18b/07, 18b/09

y.+lar 13b/12

arasından cābecā yollar varıdı.
13b/12

yondur- :Yontturmak.

y.-up 15b/13

*yondurup bahrden ve Cidde-i
Ma'mūre tarafından 'arabalarla*
15b/13

yonma : Yonulmuş, oyulup işlenmiş,
düzeltilmiş.

y.13a/02

*lökünle ve sekiz zirā'ı yonma
pāk taşıla yapılmışdur.* 13a/02

yukarı :Bir şeyin aşağı kabul edilen
kısmına göre üstte kalan tarafı veya bu
tarafda bulunan kısmı.

y. 6b/04

*yerden yukarı dört zirā' ve
şümündür. Ammā Mültezem ki Ka'be
bābıyla* 6b/04

yükseklik: Bir noktanın deniz
seviyesinden yukarıya doğru olan
dikine mesāfesi, yükseklik.

y.+i 6b/06, 16b/01

*Ve revākuḡ yüksekliḡ yigirmi
zirā‘dur. Ve metāf-ı şerīfūḡ* 16b/01

yümn (Ar.):Uğur, bereket.

y. 3b/09

*bu yigirmi dört ‘adedde yümn
müşāhede étdiler. Ve daḡı gördiler ki*
3b/09

yüz: Doksan dokuzdan sonra, yüz
birden önce gelen sayının adı.

y. 15b/11,16a/07, 16a/08,
16a/11, 16b/08, 16b/12, 19b/11, 5b/02,
5b/09, 6a/03, 9a/02

*yüz yaşından mütecāviz Bennā
Maḡmūd demekile meşhūr bir ‘azīz*
11b/09

yüz: 1.Başın, üzerinde alın, kaş, göz,
burun, yanaklar, ağız, ve çene bulunan
ön kısmı, surat, çehre.

y.+ine 19b/08

*Ṭutalıdan yüzine perde-i ḡadret
Ka‘be* 19b/08

2.Yüzey, satıh.

y.+i 6b/07, 7a/03

*Ḥacerü’lesvedūḡ olsun yüzi aḡ
alını açık* 20a/08

-Z-

zāhir (Ar.):Meydanda olan, görünen,
açık ve belli olan (şey).

z.12a/08

*zāhir degüldür Ḥatta ol üç
çeşmeyi yağlı pambık bezlerle* 12a/08

zāhir ol-:Görünmek, ortaya
çıkma. 7b/12

*içün üstünü bir miḡdār kazdılar
Bir ejderhā zāhir olup* 7b/12

za‘īf (Ar.):Gücsüz kuvvetsiz.

z.10a/06

*müşebbek idi. Ve ol şubbāk
ince ve za‘īf idi* 10a/06

zāīl (Ar.):Devamlı ve kalıcı olmayan,
sona eren, yok olan, ortadan kalkan.

z.5a/11

*zevāl bulmayınca zāīl olmaz
inşāallahu’rraḡmān.* 5a/11

zamān (Ar.): 1.Olmuş ve olacak
hâdiselerin birbiri ardınca cereyan
edişinin düşüncemizde meydana

getirdiği başı ve sonu belli olmayan soyut kavram, vakit.

z.20b/05

z.da 10a/05, 11b/03, 12a/02, 15b/02, 4a/11, 7b/07

z.dan 11b/07, 11b/13

z.+ıla 4b/12

z.+ında 15a/06

z.+ında 11b/11, 13b/06, 14a/03, 14b/04, 14b/10, 15a/12, 16a/03

z.+ından 6b/01, 7a/08, 7a/10

z.+larında 14a/10

evvel zamānda dört cānibi murabba‘ demürden şubbāk-ile 10a/05

2. İçinde bulunulan devir, yaşanmakta olan vakit.

z.+ında 11b/13

Sultān Kayıtbay zamānında on bir yıl sey 11b/11

zamīme(Ar.): Ek, arttırma, katma, ekleme, ilave.

z.10b/02

İki müseddes mermer direk zamīme edüp 10b/02

zamm (Ar.): Arttırma, katma, ekleme.

zamm ét-: Eklemek. 14b/07

şerīf zamm edüp vüs‘at gösterdiler. 14b/07

zāt(Ar.): Asıl, öz, cevher.

z.+ı 9a/10

zirā‘dur ve üçer barmağdur. Ve zātı ne mermerdür 9a/10

zemīn (Ar.): Yer, yeryüzü.

z. 2a/04, 20/07, 20b/01

benī ādem oldılar Hatta meḳādīri zemīn ü āsumān-ı ve meşāhīr-i 2a/10

zer (Far.): Altın.

z. 10b/03, 10a/13

üstünü envā‘i zer ü zīver-ile musaḳḳaf edüp eṭrāfına 10b/03

zerre (Ar.): Pek ufak parça.

z.21a/08

Ḳonmasın āyīne-i pāḳine bir zerre gubār 21a/08

zerre-i sergeşte: Şaşkın zerre.

Bir sa‘adet gününün zerre-i sergestesiyem 20b/03

zevāl (Ar.): Zail olma, sona erme.

zeval bul-: Eksilmek. 5a/11

*zeval bulmayınca zāīl olmaz
inşāallahu'rrahmān. 5a/11*

zevi'l- efkār: Düşünce sahipleri.

z.1b/11

*ve nūbelā-i zevi'l-efkār dahı
bu tenbīhi bī-şebh ile 1b/11*

zeyt(Ar.) : Zeytinyağı, yağ.

z. 14b/01

*yér yér zeyt yağıyla çırāklar
yakarlardı. 14b/01*

zıll (Ar.): Gölge.

zıll-ı 'adālet-penāh: Adaletin
sığınağı olan gölge. 3a/13

*zıll-ı 'adālet-penāhları memdūd
ve vücūd-ı şerīfleri cihan 3a/13*

zıll-ı himāyet: Himāyenin
gölgesi. 20b/03

*'ālem pürnūr ve zıll-ı
himāyetlerinde benī ādem āsūdehāl ū
mesrūrdur 3a/07*

zīb (Ar.): Süs, bezek.

*ēdūp envā'ı zīb ū zīver ile
ārāste ve pīrāste ētdi 15a/09*

zıkr(Ar.): Anma, anılma.

z. 13a/04, 20a/11, 6a/08, 8a/07,
9b/03, 2b/13

zıkr olun-: Anılmak. 10b/01

*ve bu maḳāmuḡ ardını dahı ki
ḡalf-ı Maḳām-ı İbrāhīm zıkr olunur
10b/01*

zīr (Far.): Alt, aşağı.

z. 19b/09

*Pāy-ı derde emn ū ser zīr-i
girībān ētmiş 19b/09*

zīrā(Far.): Çünkü, şundan dolayı ki.

z. 7b/01, 8a/09, 14b/09

*Zīrā evvel revākuḡ bir ṭarafı
Ka'be-i Şerīfeye ḡarīb idi 15b/09*

zīrā' (Ar.): Dirsekten orta parmak
ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü.
(75-90 cm arasında değişen şekilleri
vardır.)

z. 1b/07, 2a/07, 3b/05, 3b/07,
4a/02, 4a/04, 11a/07, 11a/11, 11b/01,
14a/13, 4a/07, 4a/10, 6b/04, 6b/06

z.+a 4a/05

z.+dan 9a/07

z.+dur 4a/11, 4a/13, 4b/02,
4b/04, 4b/05, 4b/06, 6b/05, 6b/06,
6b/09, 6b/11, 6b/12, 6b/13, 7a/01,
7a/12, 8a/07, 8a/10, 8b/12, 9a/01,

9a/02, 9a/05, 9a/06, 9a/10, 9b/11,
9b/12, 10b/12, 10b/13, 11a/06, 11a/13,
13a/09, 13a/11, 13a/12, 13b/01,
16a/07, 16a/09, 16a/13, 16b/01
z.+ı 13a/01, 13a/02, 13a/03,
8a/11

z.+lar 4a/05

z.+uñ 8a/11

*Bu zirā‘a muḥālif olan zirā‘lar
şer‘ī degüldür belki ‘örfīdür* 4a/05

zirā‘at (Ar.):Ekincilik, çiftçilik.

z.+de 19b/12

*Hāşa kim vādīyi bīzer‘ ü
zirā‘atde müdām* 19b/12

zīver (Far.):Süs, bezek.

z. 10b/03, 15a/09

*édüp envā‘i zīb ü zīver ile
ārāste ve pirāste étdi* 15a/09

ziyā (Ar.): Işık, aydınlık.

ziyā-i ‘adāletleriyle 3a/06

ziyā-i ‘adālet: Adaletin ışığı.

*vücūd-ı şerīfleri bir şemsi
sa‘ādetdür ki ziyā-i ‘adāletleriyle*
3a/06

ziyād (Ar.): Fazlalık, çokluk.

Ziyād-ı ‘Alī: Hz.Ali’nin yaptığı
ekleme. 14b/13

*Şimdi dahı ol ziyādeye Ziyād-ı
‘Alī dërler, meşhûrdur* 14b/13

ziyāde (Ar.):Artma, çoğalma.

z. 11b/01, 12b/09, 15a/13,
15b/03, 15b/08, 4a/08, 4a/09, 15a/12,
15b/05

z.+ye 14b/13

z.+yi 14b/11

ziyāde ol-: Artmak. 11b/01

*ḥidmet édenler āb-ı Zemzem
otuz zirā‘ dan ziyāde olur eksik olmaz*
11b/01

ziyāfet (Ar.):Misafir kabul etme.

z.19b/11

*Her yıl eyler bu kadar ḥalkı
ziyāfet Ka‘be* 19b/11

ziyāret (Ar.): Görmeye gitme,
görüşmeye gitme, gidilme.

z. 9b/05

*eşeri ya‘nī izi vardur Ki içine
el şıgar anı ziyāret éden kişiler* 9b/05

ziynet (Ar.): Süs.

z. 20a/07, 20b/08

*Vechi var vërse dahı ‘āleme
ziynet Ka‘be 20a/07*

zū-fünūn: İlim sâhibi, bilgili, âlim.

z.+1 2a/09

*‘ilm-i misāhatde ve fenni
nücūm ū hey’etde zū-fünūnı ‘ālem ve
rehnümünü 2a/09*

SONUÇ

Mesâhatnâme, XVI. yüzyılda yaşadığı bilinen Abdurrahman Gubârî'ye ait, Ka'be başta olmak üzere Harem-i Şerif içinde yer alan kutsal mekânların inşâ ve tadilât tarihleri, ölçüleri hakkında geniş bilgiler veren bir eserdir. Menâsikü'l Hacc adlı eserinin içinde yer alan kısa bir risale şeklindedir.

Mensur olarak kaleme alınmış bu eser XVI. yüzyıl Klasik Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi olduğu için eserde hem Eski Anadolu Türkçesi döneminin etkileri görülmekle birlikte ile Arapça ve Farsça'nın etkisi bir arada görülmektedir. Eserin imlasına, ses ve şekil özelliklerine bakıldığında, Eski Oğuz Türkçesi döneminin özellikleri görülmekle birlikte dönemden farklılık arzeden kullanımların da mevcut olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, çalışmaya ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Metnin imlası incelendiğinde, aynı kelimelerin farklı yazım şekillerinin olduğu görülmüştür. Bu farklı yazım, Türkçe kelimelerde görüldüğü gibi alıntı kelimelerde de karşımıza çıkmaktadır. Ünlü kullanımı ve hareke kullanımı konusundaki değişkenlik görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Hasan: **Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ (İnceleme-Metin)**, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2006.
- Alparslan, Ali: “Gubârî”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, C.XIV, s.168.
- Banguoğlu, Tahsin: **Türk Grameri (Birinci Bölüm) Ses Bilgisi**, TDK Basımevi, Ankara 1959.
- Canöz, Behçet: **Hâzâ Kitâb-ı Ka‘be-nâme-i Şerîf**, Yüksek Lisans Tezi, GÜ. SBE., 1996.
- Cin, Ali: **Süheyl ü Nevbahâr (Kenzü’l-Bedâi‘)**, Konya, Eğitim Kitabevi, 2012.
- Çiçekler, Ahmet Naim: **Sirâc bin Abdullah Mecma’i’l-Letâyif**, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.
- Çiçekler, Ahmet Naim: **Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine Birleşik Cümlelerde İç Cümledeki Özne Konumunun Durum Özelliklerine Tarihsel Bir Bakış**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2015.
- Demircan, Ömer: **Türkçenin Sessizimi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001.
- Deny, Jean: **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)**, çev: Oytun Şahin, Ankara, TDK yay, 1995.
- Develi, Hayati: Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum
Bir Miracnâme,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 28, 2012: 81-228.
- Develi, Hayati: **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Ankara,

Atatürk Kùltür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK
Yayınları:662, 1995.

Duman, Musa: **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri**, Türk Dil Kurumu, Yayınları, Ankara, 1995.

Duman,Musa: **Makaleler Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2008.

Duman, Musa: **Vasiyetname**, Birgili Muhammed Efendi, İstanbul, R Yayınları, 2000.

Efendioğlu, Süleyman;
İçcan, Adem: "Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S: 43, Erzurum 2010.

Ercilasun, Ahmet Bican: **“Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses”**, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 585, Eylül 2000.

Ergin, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2008.

Gabain, Annemarie V.: **Eski Türkçenin Grameri**, Ankara, Çeviri: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, 1995.

Gencan, Tahir Nejat: **Dilbilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1979.

Gölsevin,Gürer: **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara 2007.

Hacıeminoğlu, Necmettin: **Türk Dilinde Edatlar**, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.

İlhan, Nadir: **Türk Dilinde Çokluk**, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009.

İsen, Mustafa: **Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı**, Atatürk Kùltür Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.

- Karaağaç, Günay: **Türkçenin Ses Bilgisi**, 2.bs., İstanbul, Kesit Yay., 2012.
- Karadağ, Özay: **Gubârî Abdurrahman ve Ka'benâmesi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 1999.
- Karahan, Leylâ: **Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)**, TDK Yayınları, Ankara, 1994.
- Kartallıoğlu, Yavuz: **Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni**, TDK Yayınları, Ankara, 2011.
- Kocaoğlu, Timur: Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı ê/i Meselesi, **Türk Kültürü**, Sayı: 483-484, Ankara, (Temmuz Ağustos 2003).
- Korkmaz, Zeynep: **Türkiye Türkçesinin Temeli: Oğuz Türkçesinin Gelişimi**, Ankara, TDK Yayınları, 2012.
- Korkmaz, Zeynep: **Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi**, Ankara, TDK Yayınları, 2009.
- Küçük, Murat: "Tarihi Türk Lehçelerinden Türk Türkçesine -Dır/-Dur (<Turur) Eki ve İşlevleri", **Türkbilg**, Ankara 2010.
- Mansuroğlu, Mecdut: "Türkçede Zamir Çekimi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, III, 1949.
- Özkan, Mustafa,
Tören, Hatice,
Esin, Osman: **Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2006.

- Özkan, Mustafa: **Gülistan Tercümesi: Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük**, Ankara, TDK Yayınları, 1993.
- Özkan, Mustafa: **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2009.
- Özkan, Mustafa,
Sevinçli, Veysi: **Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)**, 4.bs., Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2012.
- Parmaksızoğlu, İsmet: “Abdurrahman Gubarî’nin Hayatı ve Eserleri”, **TD**, sy. 2, 1950.
- Reşat, Faik: **Eslaf: Eski Bilginler, Düşünceler, Şâirler**, haz. Şemseddin Kutlu, Tercüman Yayınları, 1001 Temel Eser.
- Şahin, Hatice: **Eski Anadolu Türkçesi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- Tiken, Kamil: **Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarflar**, Ankara, TDK Yay, 2004.
- Timurtaş, Faruk Kadri: **Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994.
- Tuna, Osman Nedim: **Türk Dil Bilgisi (Fonetik ve Morfoloji)**, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları:3, Malatya, 1986.
- Turan, Fikret: Türkçede Zarflar Üzerine, **Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**, 1998, 301-306.
- Vural, Hanifi;
Böler, Tuncay: **Ses ve Şekil Bilgisi**, Kesit Yayınları, İstanbul 2011.
- Yelten, Muhammet: **Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 2009.

Yelten, Muhammet:

Türk Dili ve Anlatım Bilgileri, 4.bs., Doğu Kütüphanesi,
İstanbul 2011.

Yıldız, Osman:

“Orta Türkçe Lehçeleri’nde Karşılaştırmalı İsim Çekim
Ekleri ve Eski Anadolu Türkçesinin Yeri”, **Dil Dergisi**,
Şubat 2000.

EK-1

بچہ مرثیہ اکبر ایدو کی کشتیں و لائیں اثبات
 اندیک و دخی جرم ارخص جرم مادن اقلدین کر ارض
 کر مایہ عرفا و مایوب بونع مسکون خارج قالدغینک
 باعث و برین و حجت برین معلوم ایدو ب کما بلر
 یازوب عیان و بیان اندیک فقیر بونک سبب علی القصد
 کعبہ نامہ ده بیان ایدم **و دخی قطب شمالینک فلک**
 ثامنک کر ارض ده اولان حدیده جدہ بی و کور
 سیارنک ارضه تاثیر بی نه مرثیه ده د معلوم و معروف
 ایدو ب حاله روز آسمان و کاشف کوز جرنک
 اولدیک **ذالک فضل الله یؤتیه من یشاء و داعی**
 حلال روز آسمان ایدم کعبه یا کاشف کوز جهان اولدیک
 یا کاشف کوز جهان اولدیک یا کاشف کوز جهان اولدیک
ذکر محمد السطان الاعظم و الخاقان المعظم

سلطان البرین و البحرین خادم الحرمين الشريفین ملک
 العرب و الحیم و الروم و العراقین السلطان ابن ط
 ابن السلطان العاشرین سلاطین آل عثمان الملک
 المظفر ابو الفتوحات سلطان سلیمان خان بن سلطان
 سلیم خان بن سلطان ابایرید خان اطل الله بقا
 وجود شریفکری برین سعادتک کعبه ضیاء عدالتک
 عالم پر نور و ظیل جلالک بده بی آدم اسود حال و مسرور
 وارکان دولتک دخی هر بی بر کوب برج سعادتک
 آثار و احکامک بده جهان معور و بر تو فلک فروز لک
 عالم نور علی نور اولدیک خصوصاً وزیر اعظم و سوار
نظم طالع سعد و قدر عالیکه شمس افتران حالیکه
 جناب عزتک روز شب استرک کوز شمس جهان فروزک
 ظل عدالتک پناه کرم مدد و وجود شریفکری جهان

طور دخی موجود اوله امین کیرت العالمین
 در بیان مساحت بیت الله الحرام و مساحت الحرم الشریف
 و المقام و المطاف و الحطیم و المیزاب و الباب
 و المیزاب و الزمرم و ما یعلق بیت الله الحرام
 و الحرم الشریف اوله معلوم اولدیک ذراع شرعی
 یکدم دنت بار مقدما باش بر مقایسہ را اولدیک
 بو ذراع شرعی یکدم دنت بار ماق عدده محصور
 اولد و غینک اصل بود که اسرار عدده واقفا و کن حکم
 بو کرم دنت عدده دین مشاهد اندیک و دخی کور دیک
 لا اله الا الله محمد رسول الله کله لرنک حرفکری جری دنت
 واقع اولش دخی لیل و نهار کرمی دنت ساعت و دنت
 واقع اولش دخی دخی جمیع دوایه متعلق و کن اشیا ناک
 دوا و تخی و تاثیر بی کرمی دنت ساعت و دخی دنت

و دخی بو مقوله کرمی دنت چوق و دهر برینک نظام عالمه
 خصوصاً بی آدمه نفعکری عام اولد و دخی جلدن بود ذراع
 شرعی دخی کرمی دنت بار ماق عدده یلک بیان و عینک
 اولدیک دخی ذراع شرعی طلاقه دخی سبب بود
 بود ذراع مخالف و کن ذراع شرعی کلدیک بل کرمی
اوله حضرت ابیهمم النبوی علیک السلام کعبه الالهی
 اندیکه قامت بیت شریف طقوز ذراع ایدیک صکر
 قریش طقوز دخی زیاده ایدیک صکر عبد الله بن زبیر
 رضی الله عنه طقوز دخی زیاده ایدیک صکر کعبه
 دیوارنک قامتی کرمی دخی ذراع اولدیک شمس
 بود مانده دخی کرمی دخی ذراع و رکین
 حج الاسود دکن عراقیه دکنه جانب
 شریفید کرمی دخی ذراع کرمی طویلده و بیت

بکن حجی الاستودن حکن بیانی یک کو جانب
 جنوی سید مجرم ذراعده عرضیده و نفس نبی الله
 مربع طولانیده و باقی یک پورای بوطوله عرضیده
 قیاس ولید و بمبارک دیوارینک ایاری ذراعده
باب کعبه نکاتی در ذراعده و اوزون
 ایاری ذراعده و ثلث و نصف مدس ذراعده و دیوار
 شریفه در ایاری قنایلیله تختی ساج آغا جندیده
 دیار هنده اولور چوریز و قوت یمن سیاه پنا عجمه
مجموعه مغفوله سلطان محمد قلوب
 آیام سلطنتیه بواب شریفی بار بار مصنع کوشله
 کوشلیوب و کوشن میخوایله آراسته و پیراسته انیس
 صکر زمانله اول کوشن میخل حرکت بدین اول کوشن
 بار لری و کلوبی از قلوب باب شریف کوشن

در ذراعده
 و اوزون

تجدید

تجدید واجب و لشدی مکه مکرمه ماضی
 علا ایوی عبد القادر رافندے مرحوم باب عبادت
 عرض بدین کوشنی تجدید اولیوب بونیده دای
 عتبه علیا سے اوزون وضع اولیان کوشن لوح
 اوزون جلی مثنی خطله منبت **لا اله الا الله محمد**
رسول الله تا تجدید اللهی هدا ناهدا و ما کنا
 لنهتدی لولان هدیا الله صدهزار بار شکر
 آسای سلام کعبه قلمده قلم هدا بیله ثبت
 اولند غدن صکر بوکعبه شریف قیوسی اوزون دخی
 ایله محکم ثبت اولونشدر تا اول کوشن لوح
 زوال بولما یخیه زایل و لما زان شاء الله الرحمن
باب شریف تجدیدی چون بونا بدی بدین
 که صورتی بود **جدد سلطان سلیمان باب سید الله بابا**

یازونم

۹۵۳

بواب شریف کوشنی تجدیدی هجرت طقوز
 یوز الی و چند و واقع اولدی و بواب شریف
 آدم بلکی مقدار دمرن مسدس بولین
 قفل و ادرانی دخی کوشنلید اول قفل شریفه
 دخی شومقوله دعال یازدم مشاطریقه اولد عا
 یا مفتح الابواب افتح لنا باب رحمتک و مغفرتک
 و بوقفل شریف چون بونا بدی بدین که بود
جدد سلطان سلیمان بن سلیم **قفل بایکعبه الله ای حنیب**
 بوقفل شریف تجدیدی هجرت طقوز یوز الی
 درنده واقع اولدی و مقام **حنفی دخی** یادش
 عالیناه طاب بقاء دولنده بنا اولیوب بند داعی
 بونا بدی بدین **قطع** تا بدین
 مقام خاص لطان لایمه چو شدمو یا چندین

رسید از عاکهان کعبه انس
 اگر خیر المساجد نیست اورا
بومقام حنفی بنا هجرت طقوز یوز
 طقوزنده واقع اولدی و مقام **امام مالک تجدیدی**
 و مقام امام احمد حنبل تجدیدی دخی اولیدن واقع
 اولدی و **دخی مقام اهییم** علیک سلام تجدیدی و زمر
 اوسنیک تجدیدی شافعی مای مود نلرک مقای
 حنفی مقامند بول مقدم اولدی **بود**
 اولیان مقام لک تجدیدی یادش عالمینا مال
 بقاء دولنده جدی خوش کادی بکایدی
و مکه مکرمه مؤجلند جبار الله ابن فهد
 تا تجدیدی یچنه بومد کوری عتبه ترکیله
 التفصیل یازب و رب درج اندوم بون فهد

تاجا هلیه زمانندت ای یومینا هذا ابا واجدا
 مکه مکرمه نك و محرم شریفك موخر بید هر واق
 اولویه یازد که و بواب شریفك مبارک اینست که
 بردن یوم ریخت ذراع و فند **اما ملزم که کعبه باقی**
 حجاز الاسود ما بیند پیش ذراع **و حجاز الاسود** بردن
 یوسکلی ای ذراع و نصف و سدس ذراع و حجاز الاسود
 یوزی پاره پاره در و حجاز طاشی مثالیله و مدور
 قریب مقعبه مقدسی سیک قاریله بر قارشد
 و اطراف کوشکمش در دیوار اینجده اوزونی بر ذراع
و مسقا که بیت شریفك دیوار غریبند و کن یا نیله
 باب سد و ک ما بیند ذراع ذراع و ذراع نصف در
 و بواب سد و ک ای اوج ذراع و ذراع و ذراع نصف در
 و اوزونی پیش ذراع و فند **و بیت شریفك ای طولا**

یک

یکری بر ذراع و عرضا اون الی ذراع و بیت
 شریفك ای لطیف مرمز له و ششده و دیوار نیک
 اینج یوزی دخی ملون مرمز له ایاصوفیه دیوار
 کی مرمز لیش در و بیت شریفك سقعی اوج قابو در ک
 اوزنه در کرب هب مسدس و اول در کرب دیار هبند
 کلور اینوسه بکر برسیاه اعاجذ ساج اعاجذ کر
 غایتن لک اعاجذ قوت یمز و جومر مری و ک
 اوج در ک قریش زمانندت قالیش در دیوار ایتا
 بواصر عجیب کله اونیون که ایاصوفیه بناسند
 حضرت عیسی علیه السلام زمانندت قالیش اعاجذ جومر
 بومعلوم در و بیت شریفك اینجده در کرب اوج
 هر پیک اوزونی یکری ذراع و سقعی ای کات در
 و حرم شریفك طرفه اولان رواق سقعی حرم هب

ذراع
 طولا
 عرضا

ای قانت زیر السعکام بونده در و بیت شریفك
 رکن غربیه بو جفده مناره نرد باقی مثالند
 تحت دن کعبه طامنه جفت ایچون یکری بدی که
 نرد بان و ارج و بیت شریفك اینجده قابو بند
 کرم که صاغ قوله برفیله پوده حضرت جبرائیل علیه
 علیه السلام حضرت ابرهیم علیه السلام بیت شریفك یابد و
 زمانده برفیله قازمشده اطراف عالم دن ککن
 ند و صایا مالو حفظ ایدب دینه اقل ایچون
 بجه کسته اول قوبو ایچون اول ند و وصیت ما
 الماعه قصد ایدب بجه بلایه اوغدی حق قریش
 دخی اچاق ایندی کعبه الله شریفك تعری مصلو
 ایچون اوستی بر مقدار قازدیگر براردها ظاهر
 اولوب قازدیگر قاجدیگر اول مال ال او مدلی

بوقونک

بوقونک تفصیلی کعبه نامه ادلی کتابند
 بیان ایشردر انده استین کرم و بوقونک روای جمیع
 توایخ معتبره مسطور در **و دخی حجاز** احوالی بود
 نصف اوزه در کرب اسمعیل یغیمک قیونی اعلی اید
 بونصف ایدر نک بو طری التون اولوق دیوار نیک
 بر کینه و بر طری بر کینه اولمش در و بوابی
 دکن خود ما بیند کرب اولمش در یکری ذراع
 بوقدیر جه حجاز ایچون مساحق معلوم اولوب
 زیر بر طری دخی التون اولوق ایندن بونصف
 دایر نک دینه و ارجه اون ذراع و نصف دایره
 عشر نیده و بواون ذراع بدی ذراع المومنین
 حضرت عایشه رضی الله عنها روایت کردی حدیث
 شریفك بوججه کعبه دن اولوب ایچون طرفه

کعبه دن عدا و لنوا احتیاطا و صلوات قبله ایمنه
 احتیاطا و بوجیه شماعیه علیه السلام حطیم دخی
 دیرک محطوم معناسی و در که مقطع دیکه
 بونک دخی بونک ایکی طرفه مقطع و کسلیش
 التون اولوق دیوارنه منصل دکلر انوجون حطیم
 دیرک حتی طواشی اولکله هطیم دیدکری حطیم
 عاظم در که کسلیش دکلر و نور مرحوم سلطان قانیا
 بو حطیم ایچین تکیه مرکز له مطح و مرتب ایله
 حتی خرد و فصول کارسیدر ایله نشد خلی خوشه و لغ
 اولش و التون اولوغ صوبی بو حطیم ایچنه آفاده
 روم جانینه در و بو حطیم دیوارینک و تراسند
 قامی ایکی در عدا و ایکی اوچلرک قامی ایکی بوجوق
 در عدا و ایکی در عدا و بو حطیم طشه

دوق

قرق در عدا و ایچا و تورالو در عدا و حطیم کعبه
 جمله یوز در عدا و اول چوقره کعبه قوسک
 طشه یا ننده در مقام جبرائیل در که علیک لکم حضرت
 رسالت بناه علیه السلام اوقات خمس تعلیم
 اندکی مقامند و در و فی اوج بوجوق در عدا
 و ایکی بوجوق در عدا و عمقی بوجوق در عدا
 و مقام ابرهیم علیه السلام قامی بر در عدا
 اوج بارحق کسک در محقق و فیه کیچ شکند
 و اولر سی ایچنه در بو حطیم فوق طراف ای اوچ
 در عدا و اوچر بارمقد و ذاتی نه مرکز روت
 سنک خار در و نه کوفه در زکی شکر زکی در
 جایجا طمر لری و اهر صابر و مایله و بعضی
 مایله در ما حصد بونده داعی حطیم آنک کویط

کوردم رسول الله علیه السلام بمقام ابرهیم علیه السلام
 حضرت جبرائیل جند کور دخی بوجوق در حدیث
 شریفک و دخی بمقام یعنی بودک و لیلان طاش
 و زنده حضرت ابرهیم پیغمبر ایکی مبارک ایغینک
 اثر یعنی ایزی و اهر که ایچر که ال صغادر ایزی
 ایدن کسیر اول چوقور دن آب مرمر ایچر کفیر بید
 داعی اول مبارک ایغینک بریدن یچه کر آب در مرمر
 ایدم بچکا و نیم و سلطان محمد قلونه اول
 مبارک طاشک و سستی کوشلر اما اول کوش کهنه
 اولش و قار مشور و بو طاش لادن بر در مرمر صندوق
 ایچنه در و اول صندوق قامی ایکی بوجوق در عدا
 و طولی اوج در عدا و عرضی بر بوجوق در عدا و بوجوق
 التون بالذی کوش صبر مایله سیاه کحا و در

اشلفش

اشلفش بر مصنع اهر ایچنه در پیشک و در توش
 مشالنده و بو مقام ابرهیم باقی احوالی علی
 مکرمه مکرمه ده تالیفات و کور کعبه نامه ده
 بیان و عیان ایدک استین آنک کور و بوجوق
 اول زمانده در دوت جانینی ربع در مرمر شبا کله
 مشبک ایدر و اول شباک ایچنه وضعیف ایدر
 جایجا کسلیش ایله اولسه پادشاه عاکم
 پناه طالبقاء دولنده اول شباک قالدیر
 محکم توجدن شباک د کولوب و در مرمر ربع مرمر
 دکلر د کولوب و له مرمر کسک مایینه اول
 توجدن د کسک کس شباکی وضعیف ایدر
 و اوستی نخه دن مصنع قبه ایدر اوزغ نقوش
 و زولا جدر له آراسته و پراسته ایدر و ب

و بومقام آمد فی دخی که خلف مقام ابرهیم ذکر اولی
 کتابلدۀ ایکی مسدس مردن ضمیمه ایدوب
 اوستق انواع زمره زبورله مسقف ایدوب طرافت
 منقش طره کواندک دن صکر اوستق قوشونله
 اوندیلر و بوشبک ایچنه و طشسه سته بزکین مرمر
 دوشه دیکر انمه مجتهدین رضوان الله تعالی علیهم
 اجمعین و اتخدا و این مقام ابرهیم مصلی
 ایتدین مراد بوشبک کک اردیده دیدیلر که خلف
 مقام ابرهیم علیه السلام حق امام مالک جمیع الله
 مذهبنده طواف نمازن بومقام ملک اردیده قلع
 و ضرر و مقام ابرهیم دن حجر الاسودک مابین کجی
 یدخ راعده و حجر الاسودله چاه زمره مابین
 قرق ذراعده و چاه زمره کعبه نک باب شریفی مقابله

برخا

برخانه ایچنده دکر باب شریفه قارشیه اوج دمر
 یخرمسی و ارد و قاپوسی شریفه دمر و بود زمره
 خانه سنک اوستق شافی مؤذنک مقام میدکر
 دینس المؤمنین جمیع اوقانده اولادانی اول مقام
 اوقور و قلعیه و نماز زمره تکبیراتی دخی اند ایدیلر
 اول چاه زمره غرضتک دایر سی ون الفی زمره
 و اغرنده دخی احجار مافعه نک قامتی ایچ ذراع
 و اون باره مقدس که اقمردن اتفاقا آیه زمره
 خاد ملرندت برسی و اول مرمر اوسته چغیر آب
 زمره چکر کن ایچنه دوشده بوسبک
 اول طاش وزره دمر دن ایکی ذراع طریز ایدیلر
 تا که بردخی آدم دوشیه و بود زمره فیوسنک
 در کجی الفی ذراعده و زمره کیل و زمره

خدمت ایدیلر آب زمره اوندی زمره دن زیاده اولو کسک
 اولما زمره حقی بوقدر بنده داعی دخی بونی کورده
 ایچنه آدم دوشدی زمانده جمیع آب زمره چکوب
 چاه پایک ایتک واجبا ولدقن اوج کون ایچنه
 لایق قطع علی الدوام دنت بکه مره سکر د کوبلیوب
 سکر تو انا کیمسه زمره خاد ملرندن آب زمره چکوب
 ای بر مققدار بے تفاوت ایدر کسکله دجا اول زمان
 طقوز قولاج صوبی و ایدی اصل نقص بولدی اما
 یوزباشندن مجاوز بنامحود دیکله مشهور و غیر
 پیر و ارج بے اولده چاه زمره یانیه کوب دیدیکه
 سلطان قایتبا بے زمانده اون بریل سسل
 اوله جاق ققدار بے تعمیر یا غمدی و جمیع ملکه مکرمه
 فیولر قیوب کیمه قیصر دوندی اتفاقا اول زمان

وخیلین

بوخیلین چاه زمره برکشی و شد بے آب زمره
 اول زماندن دنت آدم قامتی قالمشده بے سکر قولاج
 زمره بزیکرک استاد بنا احمدله ایچمر فیونک ایچنه
 اندک کورک کعبه الله شرفها الله النندن ایچنه
 آب زمره کلور هر چشمه نک صوبی آدم بلکی مقدم
 و ایدر بر چشمه دخی جبل ای قبیل النندن کلور
 بواج چشمه غیر بے دخی هیچ برین بر قلم صوب
 ظاهرد کلور حقی و لاج چشمه بی یاغلی یا منیر اوله
 سد و ایدب فیونک ایچنده اول جمله صوبی و یاغلی
 قوعه کور فوید چاه زمره خاد لری چکوب طشده دکر
 و بولجیلر ایچنه چوقاسباب بولوند بے یکجام طام
 و بر ریح توتیا طاس و اوج باقر طاس و دنت غفوف
 لطیف و سکر و ایکی مجهر کوحله خاتون بولور

اَصَارَكَ وَسَاحِ اَعَا جِي پَا تَر لَو كِه اَبُو سَ وَلِش
 وَ دَخِي جَوِ خُود وَ ان بُو لَو دِه مَ ا حَصَل قُو بُو يَب
 اَسَا دِمَكِه سَلُوب سَبُوب پَا كِ وَ بَا كِر اَن دَك حَقِ بِنْد
 بَر قَطَر صُوقَلَدِه حَقِ تَن اِچِنْدِه قُو بِي پَرَا وَ زَن
 اِي كَر كَعَت مَنَا زَدِه قُلْدَم وَ مَنَا زَدَن صُكْر اَوَل چِمِه
 كُو زَنِه صُوقَد غَمَر يَا غِي پَا مَبِق بَر لَوِي چَكُوب اَلُوب
 اَوَل چِمِه كَرِي قَتَح اَن دَك قَتَح اِي دِجِه بَر مَر تَبِه دِه قُو تَبِه
 صُوكَلَدِي كِه اَوَل كُون هَا ن يَنِه دُور تَا دَم قَا مَتِي تَام اَوَل
 حَقِ بَر قَا رَش مَقْدَار بِي زِيَادِه دِه اَوَل دِه دِيُو بَجَر
 وَ دِه كِه اَوَل تَحَلَد اَهْل مَكِه دَن چِه پَر دُجَوَان وَ اَر
 بُو اَسَا د مَحْمُود كِه هَب بُو سُو زَار بِي صَحِيح وَ شَر بُو
 دِيُو بِي شَهَادَت اَن دِيُو بُو دَن صُكْر مَر بُو اَسَا د مَحْمُود
 صُودَم كِه بُو زَنَم قِيُو سَنَك اِچِي كِه لَكُونِه صُومَن ش

دینه د کید

دِیَنِه د کید رَوِیَه وَ اَر جِه دِه دِیُو بُو اَلُوب رَا عِي صُومَن شَد
 لَكَلَه وَ سَکَر دِرَا عِي بُو مَنَا پَا كِ طَا شِلَه یَا بِلِش دِر
 وَ اِي كِي دِرَا عِي صَا فِی لَب یَا غِی طُو بَر قَدَر عَو بَر تَا مَدِه
 اِسْتَعَا ل اِن دِیُو جِي حَمَام كِلِي مَنَا لَزَدِه اَوَل دِیُو كَر اَوَل تَا
 چِمِه كَر اَوَل طَبَق قُلْدَم چَقَا ر دِه بِي **بُو اَب**
 زَمَر مَك شَرِ فِی وَ خَا صِی تِي بُو بِنْدِه دَا عِي فِی مَكِه دِه
 تَا لِف اَن دُو كُو مَر كَعَبِه نَا مَدِه عَلِی التَّفْصِيل بَيَان اَن دِیُو
 اِسْتِیْن اَن دِیُو كُو **وِجَاه زَمَر مَدَن** مَقَام اَبُو هَبِه وَ اَر جِه
 اِي كِي دِرَا عِد وَا دِیُو دِیُو شَاه عَالَم پَسَا طَا ل بَقَا مَنَا اَن دِیُو
مَسْبُور شَرِ فِی دَن كَعَبِه دِیُو اَر نِه وَ اَر جِه عَض مَطَا ف
 شَرِ فِی اَوَن بَشَر دِرَا عِد وَا حَقِی مَقَامِی وَ كِنْدِه تَوِج
 دِر كُودَن حَطِیْم دِیُو اَر نِه وَ اَر جِه اَوَن اَلُوب دِرَا عِد
 وَ كِن مِیَا فِی وَ كِنْدِه مَطَا ف شَرِ فِی دَن عَضِی اِي كِي دِر

ذر اعدہ و دیت امامک مقام لر ہے **مطاف**
 شریفند طشہ در **و شافو** مقامی مقام انہیک
 آردندہ در **حنفی** مقامی لکون اولوق مقابلہ سندن
مالکی مقامی جانب عربین در **حنبل** مقامی حج الخو
 مقابلہ سندن در **در بیان احوال مسجد الحرام**
 احوال مسجد الحرام الشریف بود کہ رسول اللہ زمانند
 علیہ السلام حرم شریف بوقدر واسع و مربع د کلد
 بر صحرای کلا اخیق قومی پرایدے حتی شدی
 بنارند کہ حرم ایچند و آخر هیچ بری یوغدے
 حرم دیوارے دخی یوغدی بھایت اظرافند حصید
 فقر اولرے وادی اکاعر عتہ در یوغدے
 آرا سندن جابجا یولر وادی بیت شریفہ حتی
 اظرافے کہ مطاف شریفند قومدی حتی طشت

دوشنبہ

دوشنبہ مشدے حتی رسول اللہ علیہ السلام برکون
 دوه ایله کعبہ نافله طواف ایدت مبارک المزدن
 عصا لرے و ایدے حجر الاسود ی استلام زمانند
 اول عصا یله استلام ایدر دی اشارت و جبھی
 حتی بومسلکہ و آخر کر شدے ینہ برکتی کعبہ و ایلہ
 طواف نسه جائیز اما اولاد کی طواف فرض اولہ
 ترک واجب ترش اولور ترک واجب ایدکی اجابت
 مکہ مکرمہ فقر استہ برقران واجب اولور
 اتمرہ طواف ناقص قلور **امیر المومنین ع**
 خلافت لرے دما نلرند حرم شریف اظرافند
 اول حصید اولر بعضین بیت الما لہ صا تون
 حرم شریفہ قاتوب بیوتدیکر و حرم شریف
 بر بوجوق فراغ دیوار یوتب اولدیور او رن

یوزر دیت یا غیلہ چراقلر یقردے حرم شریف
 اولیچون اکثرند چراقی ایدے اول یقرد قلور
 چراغ شدی اولند چراقی کعبہ استکند یقرد
 شعلہ **امیر المومنین عثمان بن عفان** خلافتی
 بولور دخی حرم شریف اظرافند اولر خانہ لودن و
 عتہ لرن بعضین بیت الما لہ صا تون الوب حرم
 شریفہ ضم ایدب وسعت کوسر یلور و دخی عالی یول
 یا یوتب طراف حرم شریفہ رواق بنیاد ایدیکر
 ذریا خلق و اهل اسلام و حجاج چوق کلور اولدے
امیر المومنین علی بن ابی طالب خلافتی زمانند
مقام حنفی آردندہ اولر زیادہ بیت الما لہ
 خانہ لرن صا تون الوب حرم شریفہ قاتد
 شدی حتی اول زیادہ یہ زیاد علی کر مشهور

و غیر انہ

عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہ حاکم لشیر و درین
 امیر مکہ مکرمہ اولوب اوج یل یلک الیوب
 بیت الما لہ یخه اولور و یخه عتہ لوصا تون الوب
 و دخی بیدی بیک مشقال التونہ دار ازرقی صا تون
 الوب حرم شریفہ قاتوب توسیع اتشور و حلقاء
 بنی امیہ دن **عبد الملک بن مروان** خلافتی زمانند
 حرم شریف دیوار لرین علی ایدب و رواقلر
 اولی عاتلر نک هر یی ہندن کلن ساج اعاجلر
 ایدب انواع زیب و زیور ایلہ آراستہ و پیراستہ اند
 و رواق المند چوق قدیلر اوصوب حرم شریفہ چوق
 شرف ویدی و **بوندن صکر و لید بن عبد الملک**
 خلافتی زمانند حرم شریفی زیادہ اندے و رواق
 زیادہ اندے و بر مر مر دیکر کلر ایدیکر

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى خَلِيفَةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
 زَمَانَهُ **مَنْصُورٍ جَعْفَرٍ** خَلِيفَةِ عِبَّاسِيَّةٍ دَلَّ
 بُولُوكَ حَرَمِ شَرِيفِي شَمَالِ جَانِبِيكَ بِرَمَقْدَارِ زِيَادَ
 اِيَدِيكَ مَرْمَرِيكَ كَرَامَتِي وَبُونَدَن **صَنَكِ**
مَهْدِي بَنِي **مَنْصُورٍ** اِيَكِي دَفْعَ حَرَمِ شَرِيفِي زِيَادَ
 اِيَدِيكَ مَرْمَرِيكَ كَرَامَتِي وَبُونَدَن هَارِي
 الرِّشْدِيكَ بِنَاسِيَدِي وَبُونَدَن حَرَمِ شَرِيفِي وَجِهَلِي
 زِيَادَ اِيَدِيكَ كَعْبَةَ اَللّٰهِ تَهَامَ اَوْرَاقِيَه كَلَدِي
 زِيَادَ اَوَّلِي وَفَكَ بُولُوكَ كَعْبَةَ شَرِيفِيَه يَه قَرِيبِي
 اَوَّلِي بُولُوكَ مَقْدَارِي تَوْسِيَعِ اِيَدِيكَ **وَبُونَدَن**
 مَرْمَرِيكَ يَوْمَ اَلْقِيَامَةِ اِيَدِيكَ حَرَمِ شَرِيفِي
 صَعِيدِي دِيَارِيَه اَمَرِيَه طَاشِيَلَا اِيَدِيكَ مَرْمَرِيكَ
 بُونَدَن بَحْرِي وَجِدِي مَعْمُورِي طَرَفِيَدَن عَرَبِيَه كَرَلَه

کتور

كَتُورِي حَرَمِ شَرِيفِي وَصَعِ اِيَدِيكَ رَوَاقِ شَرِيفِي
 هَبِي مَرْمَرِيكَ اَوْرَاقِيَه بَعْدَ رَمَانِ چَرَكِيَه
 زَمَانِيكَ مَعْرَبِ جَانِبِي وَدَه يَانَدِيَه اَوَّلِ جَانِبِيكَ
 دَرَكَلَرِيَن پَايَمَرِي قَارَه طَاشِيَلَا اِيَدِيكَ اَلَاَن
 بَاقِي دَر **حَرَمِ شَرِيفِي** شَدِيدِي حَالَدِي اَوَّلَقَدِي وَاسِيَعِ
 اَوَّلِيَن دَرَكِيَه **بَابِ** سَلَامِيَه **بَابِ** عَمَرِي مَابِيَنِي وَرَتِ
 يَوْمَ دَر رَتِ دَر اَعْدِي وَ**بَابِ** صَفَادَن حَنَفِي مَقَامِي
 اَرَزَدَن عَمِي دَوَارِ قَدِيمِيَه وَارِنَجِيَه اَوَّلِ يَوْمَ دَر رَتِ
 دَر اَعْدِي وَ**حَرَمِ شَرِيفِي** جَمَلَه قَابُوسِيَه فَرَقِي بَرَقَاوَدِي
 دَر بَاطَلِي وَحَانَه كَرَقَابُوسِيَه وَ**حَرَمِ شَرِيفِي**
 جَمَلَه رَوَاقِ اَللّٰهُ عَمِي دَرَكَلَرِيَه بِيَشَن يَوْمَ دَر رَتِ
 اَلْوَدِي دَرَكَلَرِيَه وَهَر طَرَفِي اَوَّلِ صَفَادِي وَهَر اِيَكِي
 دَر كَلَرِ مَابِيَنِي اَوَّلِ دَر اَعْدِي وَهَر دَر كَلَرِ طَوِيلِي سَوَدِي وَرَتِ

وَرَوَاقِيَك يُوَسِّلِي اِيَكِي دَر اَعْدِي وَ**مَطَافِي** **شَمَكِ**
 اَطَافِيَدَن اَلْمَشْرِقِ اَلْمَغْرِبِ وَارْتَرُو جَدَن كِه پَادِشَاهِ
 عَالَمِ پِنَاهِ طَالِبَقَاهِ دَوْلَتِيَه اَوَّلِي وَرَتِ قَتِيلِي
 اَصْمَاعِ اِيَحْيَا وَهَر اِيَكِي تَوْجِ دَر كَلَرِ مَابِيَنِيَه يَدِي
 قَتِيلِي اَصْلِيكَ دَر مَطَافِ شَرِيفِي رُوشَن اَوَّلِي وَرَتِ
 وَپَادِشَاهِ عَالَمِ پِنَاهِ طَالِبَقَاهِ دَوْلَتِيَه اَلْقَوْنِ
 اَوَّلِي وَرَتِ اَوَّلِيَدِي بَنَدِي دَاغِي بُونَا رِيَحِي دِيَدِي
 تَارِيحِ طَوُورِ قَطْعِ **تَارِيحِ** يَوْمَ اَلْمَشْرِقِ اِيَدِي
 خَدَاوَتِي وَفِي اَصْحَابِ كَلَمِ
 بَكَن سِرَابِي اَزْمِيرَابِي هَيْتِ
 چُو شَد تَارِيحِ اَوَّلِي وَرَتِ
 وَدَخِي پَادِشَاهِ عَالَمِ پِنَاهِ دَوْلَتِيَه كَعْبَةَ اَللّٰهِ
 شَرِيفِيَه اَللّٰهُ سَقْفِ شَرِيفِي جَدِيدِي اَوَّلِي وَرَتِ دَاغِي
 قَتِيلِي جَدِيدِي كَارِيَن بُولُوكَ بُونَا رِيَحِي دِيَدِي وَرَتِ

طَوُورِ اَلْمَشْرِقِ وَرَتِ تَارِيحِ

بُوَايَلَه

بُوَايَلَه وَبُوَايَلَه شَرِيفِيَه اِيَلَه كِه بُونَلُوكَ
 بِيَشَن اَللّٰهُ اَلْغَنِي اَلْجَمِ اَلْحَمْدُ لِيَه اَلْعَالَمِيَن
 قَالَا اَللّٰهُ تَعَالَى وَبِيَدِي عَلَى النَّاسِ حُجِ اَلْبَيْتِ مَن سَطَاعِ
 اِلَيْهِ سَبِيلَا نَقَرِي اِلَى اَللّٰهِ تَعَالَى بَتَعْمِيدِيَن اَللّٰهِ
 اَلْحَاكِمِ مَن اَخْتَارَ اَللّٰهُ تَعَالَى بِخَدْمَةِ اَلْحَمِيَن
 اَلشَّرِيفِيَن سُلْطَانِ اَلْبَرِيَن وَاَلْجَمِيَن خَادِمِ
 اَلْحَمِيَن اَلشَّرِيفِيَن مَلِكِ اَلْعَرَبِ وَاَلْعَمِ اَلْكُرُومِ
 وَاَلْعَرَقِيَن اَلسُّلْطَانِ اَبْنِ اَلسُّلْطَانِ اَبْنِ اَلسُّلْطَانِ
 اَلْعَالَمِيَن سُلْطَانِ اَلْعَمَانِ اَلْمَلِكِ اَلْمَطْفَرِ
 اَبُو اَلْفَتْوَحَاتِ سُلْطَانِ سُلْطَانِ خَانِ اَبْنِ سُلْطَانِ
 سُلْطَانِ خَانِ اَبْنِ سُلْطَانِ بَايَزِيدِ خَانِ قَتِيلِ اَلْعَالَمِ
 وَبَلَعِ فِي الدَّارِيَن اَمَالَه
 خَانِ سُلْطَانِ خَادِمِ اَلْحَمِيَن
 هَذَا بَيْتِي تَارِيحِ
 عَمَرِ اَلْعَطَاءِ قَبْلَه

وَرَأَى نَارِيخَ تَعْمِيرِ بَيْتِ شَرِيفِهِ تَعْمِيرَ مَطَافِهِ دِيمِ
هَذَا بَيْتُ نَارِيخِ
 خَادِمُ بَيْتِ خُوسَلِيَانِ حَنَّانِ عَمَرَ الْبَيْتِ وَالْمَطَافِ حَنَّانِ
نَارِيخِ أَخْرَجَ تَعْمِيرَ بَيْتِ الْعَتِيقِ
 مَنْ بَنَى نَارِيخَ كَعْبِهِ دَسَقَتْ عَمَرَ اللَّهِ عَتِيقَهُ كَضَمَّ
نَارِيخِ أَخْرَجَ تَعْمِيرَ بَيْتِ اللَّهِ
 قُلْتُ نَارِيخَ تَعْمِيرَ الْعَتِيقِ عَمَرَ الْبَيْتِ سَلِيمَانَ زَاهِدًا
تَجِدُ مَطَافَ شَرِيفِ إِيحُونَ زَاهِدًا دَعَمَ نَارِيخِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَحْمَدُهُ رَبِّيَ الْعَالَمِينَ
 قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَلِيُطَوِّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ تَقَرُّبًا إِلَى اللَّهِ
 بِتَجْدِيدِ الْمَطَافِ لَشَرِيفٍ مِنْ اخْتَارَ اللَّهُ تَعَالَى
 بِتَجْدِيدِ الْحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ سُلْطَانَ الْكَرْبَلَيْنِ الْحَرَمَيْنِ
 خَادِمَ الْحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ مَلِكِ الْعَرَبِ وَالْعِجْمِ وَالْأَرَمِ

والعراقين

وَالْعَرِاقَيْنِ السُّلْطَانَ بْنَ السُّلْطَانَ بْنَ السُّلْطَانِ
 الْعَاشِرَ مِنْ سُلْطَانِ الْعُثْمَانِ الْمَلِكِ الْمُظْفَرِ أَبُو
 الْفَتْوحَاتِ سُلْطَانَ سَلِيمَانَ خَانَ بْنَ سُلْطَانِ
 خَانَ بْنَ سُلْطَانَ بَايَزِيدَ خَانَ تَقَبَّلَ اللَّهُ أَعْمَالَهُ
 وَبَلَغَ فِي الدَّارَيْنِ أَمَالَهُ آمِينَ **هَذَا نَارِيخُ تَجْدِيدِ مَطَافِ**
 جَدِّ سُلْطَانَ سَلِيمَانَ بْنِ سُلْطَانِ الْمَطَافِ بِالْمَطَافَيْنِ
بُوَ نَارِيخِ دَخَلَهُمْ مِعَارَ وَهُمْ بَيْتُ شَرِيفِهِ وَهُمْ
 مَطَافُهُ نَارِيخُهُ كَمَا مِعَارُ بُوَيْبَدُ دَاعِيْدُنْ كُنْدُو
 مِعَارُ لِيْ إِيحُونَ نَارِيخُ طَلَبَ تَذَكُّرَ وَأَفْعُ الْوُثْنِ
بَيْتُ نَارِيخِ
 نَارِيخُ الْمِعَارِ بِالْخِلَافِ مِعَارُ الْبَيْتِ وَالْمَطَافِ
وَمَكَّةُ مَكْرَمُهُ نَكَ دَرَسِيْنُ عَرَضِيْ بَرْمِيْلُ
 وَدَخَى شَهْرُكَ طُولِيْ كِيْ مَيْلُهُ **وَصَفَادُنْ مَرْوَةُ**

بُوَيْبَدُ **وَمَكَّةُ** دَن مَنَافِيْهِ يَدِيْ مَيْلُهُ وَمَنَادَن
 مَرْوَةَ لَفِيْهِ يَدِيْ مَيْلُهُ وَمَرْوَةَ لَفِيْهِ دَن عَرَفَاتِهِ
 يَدِيْ مَيْلُهُ وَمَكَّةُ دَن جَعْرَانَهُ كَمَا سَوَّلَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ
 عَمَرَ كَوْنِهِ حَلْدَرَاوَنَ إِيْكَ مَيْلُهُ وَمَكَّةُ دَن
 تَعْمِيرِ كَمَا حَضَرَ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَمَرَ كَوْنِهِ كَمَا
 يَدِيْ يَدِيْ مَيْلُهُ وَجَدَ دَن مَكَّةُ مَكْرَمُهُ يَدِيْ
 إِيْكَ كَوْنَهُ يَوْلَدُهُ وَمَكَّةُ مَكْرَمُهُ يَدِيْ دَن خَانُو
 كَوْنِهِ عَيْنُكَ بَاشِيْ قَرْمِيْلُهُ وَعَرَفَاتُ صَوْلُكَ
 بَاشِيْ كَوْنَهُ يَوْلَدُهُ أَنْوَ كِيْ حِينُ هِيْجِ مُنْقَطِعِ الْوَقْتِ
 يَوْفُكَ عَلَى الدَّوَامِ جَارِيْدُهُ وَمَكَّةُ مَكْرَمُهُ دَن
 مَدِيْنَةُ مَنَوْدَ مَا بَيْنِيْ وَنَ كَوْنَهُ مَنَزِلُهُ **وَمِيْقَاتُ**
 قَائِلُهُ مَضِيْكَ رَافِعُ دَرَجَتِهِ وَحَاجِلُهُ أُنْدَهُ إِحْرَامُ كِيْ لَوْ
 أَوْلَى حَلْدَنَ مَكَّةُ مَكْرَمُهُ مَا بَيْنِيْ بَيْتِيْ مَنَزِلُهُ

وشام

وَشَامُ شَرِيفُ دَن مَكَّةُ مَكْرَمُهُ مَا بَيْنِيْ قَرْمِيْلُهُ
وَمِيْقَاتُ أَوْتُوْزِيْ مَنَزِلُهُ وَقَلَمُ وَرَقِيْ تَامَدُ حِي
 رُوْزُ شَبِّ سَفَرِ حُكُوبِ مَتَرِيْ بَوْمَقَامَدُ نَهَائِيْ بَلَدِيْ
 إِقَامَتُ أَيْدِيْ
قَصِيْدَةُ كَعْبِيْ مَكْرَمُهُ
 أَهْلَ سِلَاحِهِ أَجْرِيْ بَارِعَادَتِهِ
 دَوْلَتُكَ لَمْ أَلِدْ عَوْنِيْ نَدِيْ
 أَسْتَانِدُهُ أَيْدِيْ سَجْدَةٍ تَعْطِيْلُهُ
 نَهْ سَاوُكُ وَاسِيْهِ أَسْتَدِيْ دَرْبِيْ
 شَرِيفُ لَدُنْ أَمِيْنِ الْوَقْتِ مَقْصُودِيْ
 حَوْدِيْ حِيْ كَادَ خِلَافِيْ أَوْلَاؤِيْ
 خَانَهُ حَقَّهُ أَيْدِيْ عَالِيْ عَرْشِهِ
 رُوْزِ عَمْرِوْهُ أَيْدِيْ كَمَا شَفَاعَتِيْ
 إِيْجِيْ رِيْ سَكَّةُ أَجْدِيْ رُوْزِيْ
 حَوْدِيْ كَمَا أَوْلَى بُوْكَوْنِ جَائِيْ
 الْفِيْ أَيْدِيْ كَمَا أَوْلَى لَفِيْ عَصِيْبِيْ
 بَوْلِيْ بُوَيْسِيْلُهُ وَصَفَاؤِيْ مَانِيْ
وَمِنْ حَلَّةِ كَادَ آمِيْنُ
 شَرِكِيْ أَوْلَى كَا جَائِيْ سَكَّتِيْ

بود اول خانه اسلمه ستون	بقوله ربه اول خانه قوت
کودم ایشانی لاجان لایق	مصر حرمه اولو باغ تخت
نوله بولم سفاحله حیران	که در عله درم کیمین
اولدی نام دد و حجاج کمن	دور و شب کیمین کمن
کیلیج برده عصمه جهان	صانغام کوسره عارشفه
شکریم عرض حال ایلدی	بچه سلطانله کوسره مدی
نقطه حال رخ روی زین	و جی ربه دخی عله دین
حجرا لاسون یوزی ع	کم آنک و جی ایل بولدی
حسرت کویکله میت طوفان	اندی بوبیت شریف و زار
سرو کولم ایلن کشتن	عاشق صادق و بدنه حاجت
قدیم ذکر اولو کیمه غریز	سرو کولم اولو کیمه
که ایشیکم کاه در	هر چی دافع اوله دله عیار
غشقه و زانه هر بریت	عاشقه خانه هر لوی تخت

دست کیم اوله ناروز قیامت	دست کیم و دم دست بر دین
عرش دین اوچون بولدی	نقطه دایم جرج برین بود
مهرشد قافله راه هدایت	قطبیده ایزه جرج برین
ایسله جی ایلدی دینه دعوت	او تورخ ایزه آسمان
بوشن ایلدی توحیدله وحدت	سربس ایلدی طوطلو قوت
کند و یخکله صلیب کله حدیث	ایسله ججه اولوب جدیده
نوله کوسره جهان حلقه	بو طلیح و طهر حلقه
طولیدن یوزنه برده حدیث	سربشیده اول کیمه
بولدی کیمه مکر لذت وحدت	پای دامن و سرب کیمه
بویجه حجاجه ایلدی عت	بغلیش یلده خدمت بند
هر یل ایلدی بولدی قیامت	یوز سرب ایلدی بولدی
دور و شب حلقه چکره عت	خاصه کم ایلدی دین و زلف
شاهلر کیم چکره عت	جمع ایلدی حجاجه

بود

سبعده تا بولدی اصل و اصل	کعبه اصغر و دی اصل
کعبه اصغر و دی اصل	کعبه و دی که بولدی
سبعده در بریم بولدی	که ایلر ایلدی بولدی
شرف پانیکله ایلدی عت	نه کم سبعه به ویشی
بن عیار کیم ایت کعبه به	از کوشاهم
که اولدی قول که جای قامت	کعبه
آنده اولدی عت قلب لایق	قاپی کله کله شفاعت
قوناسن اینه پاکه برده عیار	لایق اولدی و لایق صفات
ایشیک دولله لایق	نه کم بولدی شرف
اوسون خالی ایلدی	اولدی حجاجه
اومر که ایلدی نیام بولدی	که اولدی جای جایت
پادشاهم دجهان ایلدی	دوجان دینه کم بولدی

عاشق و دی عت عت کول	بت و حلقه و هر مقام
بوقول کیم در بولدی	استانیه ایلدی عت
وسعاد کونک در شریف	که ایشیکدن اوما ایلدی
کعبه اول شمس عت دین	که بولدی شکی اهل سعادت
شاه شاهان جهان عت	که کجایینه آنک شوقله حشر
سرب خلیل سلطین سعادت	بولدی عت ایلدی امانت
عاشق عت در کوه ایل	بولدی بولدی زور و زینت
النجاشه روا ایشیک	که اولدی دین لایق
حشر کویکله ایلدی	وار ایلدی که اوله مقصود
بومر ایلدی بولدی دین	ایلدی ایشیک ایلدی حاکم
کولدی عت عت جنت	استانیه ایلدی حرم و جنت
وار ایلدی که ایلدی عت	کولدی عت که ایلدی عت

سعد

